

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ ve FRANSIZ SEYYAHLARA GÖRE 17. ve 18. YÜZYILLARDA
EGE ADALARI (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos)
ve ÇEVRESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Güner DOĞAN

Ankara – 2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ ve FRANSIZ SEYYAHLARA GÖRE 17. ve 18. YÜZYILLARDA
EGE ADALARI (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos)
ve ÇEVRESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Güner DOĞAN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. A. Latif Armağan

Ankara – 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

İNGİLİZ ve FRANSIZ SEYYAHLARA GÖRE 17. ve 18. YÜZYILLARDA
EGE ADALARI (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos)
ve ÇEVRESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. A. Latif Armağan

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Doç Dr. Yılmaz KURT

Yrd. Doç. Dr. A. Latif ARMAĞAN

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 27.02.2008

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (07/03/2008)

**Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı**

Güner DOĞAN

İmzası

TEŐEKKÖR

Bu tezi hazırlamamda beni yalnız bırakmayan ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen sevgili hocam, Yrd. Doç. Dr. A. Latif Armağan'a teőekkÖrü bir borç bilirim. Hatırlatmaya gerek var mı bilmiyorum “yola çıkan yolun karakterini alır” söyleminden hareketle yapılan bir hata varsa elbette bu yolun karakterine kendini fazlaca kaptırmiş araőtırmacıya, yani bana aittir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖNSÖZ.....	iv
<i>GİRİŞ</i>	1-26
BİRİNCİ ELDEN TARİHİ KAYNAKLAR OLARAK SEYAHATNAMELER.....	1
I. Araştırmada Kullanılan Seyahatnameler ve Müellifleri.....	1
II. Tarih Yazımında Belge Kullanımı ve Seyahatnamelerin Belge Olma Niteliği.....	8
A) Tarih Yazımında Belge Problemi.....	11
B) Tarih Yazımında ve Seyahatnamelerde Olanı Olduğu Gibi Aktarmak Problemi.....	12
C) Seyahatnamelerin Belge Olma Niteliği ve Belge Olarak Kullanılması Üzerine.....	13
III. Oryantalizm ve Seyahatname.....	23
<i>BİRİNCİ BÖLÜM</i>	27-65
ADA.....	27
I. Yaşanmışlık Anlatısı Olarak Ada.....	27
II. Özel ve Genel Tanımlamalarla Ada.....	31
III. Bir Sürgün, Kaçış ve Sığınma Mekânı Olarak Ada.....	34
IV. Egenin Gri Bölgeleri: Bir Problem Mekânı Olarak Ege Adaları.....	38
V. Jeopolitik ve Stratejik Önem Bakımından Ege Adalarının Gruplandırılması.....	42
A) Boğazönü Adaları.....	46
B) Saruhan Adaları.....	46
C) Mentеше Adaları.....	46
D) Kuzey Sporad Adaları ve Kiklad Adaları.....	47
VI. Anakara ile Bağlantılı Bir Coğrafi Birim Olarak Ege Adaları.....	48
VII. Ege Adaları'nda Bir İdari Birim Olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti.....	52
VIII. Adalarda Korsanlık ve Seyyahların Korsanlara Dair Gözlemleri.....	59
<i>İKİNCİ BÖLÜM</i>	66-128
SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'NUN GİRİŞ YOLU VE SAVUNULMASINDA İLERİ BİR KARAKOL OLARAK EGE ADALARI: MİDİLLİ, SAKIZ, SİSAM ve RODOS.....	66

I. Midilli Adası (Lesbos – Lesvos).....	66
A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Midilli Adası ve Adanın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi.....	66
B) Osmanlı Devleti'nin Fethinden Sonra Adanın Durumu.....	73
C) Ege'nin İki Yakası Arasında Bir Mekân Olarak Midilli Adası'nda Ticaret.....	77
D) Ada İnsanlarına Dair.....	83
II. Sakız Adası (Hiyos).....	87
A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Sakız Adası ve Adanın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi.....	87
B) Fetihden Sonra Osmanlı Egemenliği Altında Sakız Adası'nda Uygulanan Politika.....	90
C) Bir Kavşak Noktası Olarak Sakız Adası'nda Ticaret.....	92
D) Sakız Adasının Simgesi: Mastik (Sakız).....	96
E) Ada İnsanları ve Sakız Kadınlarına Dair.....	99
III. Sisam Adası (Samos).....	104
A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Sisam Adası ve Adanın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi.....	104
B) Osmanlı Devleti'nin Fethinden Sonra Adanın Durumu.....	107
C) Anadolu Topraklarının Doğal Bir Uzantısı Olarak Sisam Adası'nda Ticaret.....	109
D) Ada İnsanlarına Dair.....	112
IV. Rodos Adası (Rodhos).....	115
A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Rodos Adası ve Adanın Saint–Jean Şövalyelerinden Teslim Alınışı.....	115
B) Osmanlı Devleti'nin Fethinden Sonra Adanın Durumu.....	122
C) Yol Ayrımındaki Bir Mekân Olarak Rodos Adası'nda Ticaret.....	125
D) Ada İnsanlarına Dair.....	128
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA.....	135
ÖZET.....	144
SUMMARY.....	147
EKLER.....	150

ÖNSÖZ

“İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve Çevresi” adlı bu çalışmada özellikle İngiliz ve Fransız seyyahların kaleme aldıkları seyahatnamelerin ışığı altında, ifade edilen tarihler kapsamında dört adanın coğrafi, idari, siyasi, sosyo - kültürel ve ekonomik durumlarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada hedeflenen en önemli amaçlardan biri, çalışmada eserleri ele alınan 16 seyyahın gözünden doğu – batı dünyasının arasında kalan bir coğrafyayı ve özellikle Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos Adalarını keşfetmektir. Bunu gerçekleştirirken elbette temel kaynaklarımız seyahatnameler olacaktır. Çünkü seyahatnameler tezin birçok yerinde vurguladığımız üzere, birinci elden tarihi kaynaklardır.

Seyyahlar tahmin edileceği üzere kültür alışverişine hizmet ettikleri gibi seyahat ettikleri devirlerin kültürel ve toplumsal tarihi hakkında da okuyucuya kalıcı bilgiler verirler. Bu amaçla araştırmanın temel kaynaklarını seyahatnameler oluşturmaktadır. Ancak seyyahların dile getirdiği bütün gözlemlerin ve düşüncelerin doğru olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Bunun yanında incelediğimiz konu olan Ege Adaları konusunda seyahatnamelerde bulduğum bilgiler kısa ve dağınık bilgilerden oluşmaktadır. Bu sebeple, araştırmamız sırasında adalar ile ilgili yapılmış daha genel kaynaklardan da yararlanmayı ihmal etmedik. Bu durum bize yazılan seyahatnamelerin de ister istemez kritiğini yapma imkânını sağlamıştır.

Şunu unutmadan belirtelim ki, araştırmamız sırasında kullandığımız seyahatnameler özellikle İngiliz ve Fransız seyyahların kaleme aldığı 16 eserle sınırlı

tutulmuştur. Böyle bir tercihin en önemli sebebi, Doğuya yolculuğa çıkan çoğu seyyahın adalar hakkında bilgi vermemesidir.

Son olarak, incelediğimiz seyahatnameleri 17. yüzyılın hemen başından başlayarak 18. yüzyılın sonuna kadar olan 200 yıllık zaman dilimi içerisinde seçtik. Bu seçimi yaparken elbette konumuzla doğrudan alakalı seyahatnameler bizim için ön planda tutulmuştur.

GİRİŞ

BİRİNCİ ELDEN TARİHİ KAYNAKLAR OLARAK SEYAHATNAMELER

I. Araştırmada Kullanılan Seyahatnameler ve Müellifleri

Araştırmamızın temel kaynaklarını Batılı seyyahların kaleme aldıkları seyahatnameler oluşturmaktadır. Seyahatnameler bir sonraki başlıkta çeşitli açılardan tartışacağımız üzere birinci elden tarihi kaynaklar olarak değerlendirilmelidir. Tezimizde Batılı seyyahların tercih edilmesindeki sebep, onların farklı bir kültürel ortamda olaylara değişik bir bakış açısıyla yaklaşabileceklerinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada kullandığımız seyahatnamelerin çok azının dilimize çevrilmiş olduğunu gördük. Bu durum elbette önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla çalışmamızda ele aldığımız seyahatnamelerin 8'i İngilizce, 2'si Fransızca ve 6'sı Türkçe'ye çevrilmiş haldedir.

Bu başlık altında tezde üzerinde çalışılan 16 adet seyahatnamenin yazıldıkları tarihleri ve onların müellifleri hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz. Yeri geldiğinde eserlerin araştırmamız açısından değerini belirten ifadelere de yer verilmiştir. Aşağıda yer alan sıralama çalışmamız sırasında yararlandığımız seyahatnamelerin yayın tarihine göre yapılmıştır;

Henry Blount: Avukat ve büyük olasılıkla bir casus olan seyyah, 17. yüzyılın ilk yarısında doğuya olan seyahatine başlamıştır. Blount'un *A Voyage into The Levant* adlı eserinde Sakız ve Sisam Adası hakkında bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla biz de çalışmamızda bu bilgilerden yararlandık. (Henry Blount, *A Voyage Into The Levant A Breise Relation of a Journey, Lately Performed by Master H.B. Gentleman from*

England by the way of Venice Into Dalmatia, Sclavonia, Bosnah, Hungary, Macedonia, Thessaly, Thrace, Rhodes and Egypt Into Cairo, London, 1636)

William Lithgow: Seyahatnamesi okunduğunda meraklı bir maceraperest olarak görülebilir. Seyahati çoğu zaman zorlu ve “acıklıdır”. Hakkında kaleme alınan biyografilerde casus olarak tanımlanır. 17. yüzyılın ikinci yarısına doğru doğu seyahatine başlamış ve 1650 yılında seyahatnamesini kaleme almıştır. Araştırmamız sırasında Lithgow’un eserinde söz ettiği adalar hakkında birçok bilgidен yararlandık çünkü, Lithgow konu ettiğimiz dört adaya da seyahati sırasında uğramıştır. İskoç olan seyyah eserini İngilizce kaleme almıştır. (William Lithgow, *The Totall Discourse of The Rare Adventures & Painefull Peregrinations of Long Nineteene Yeares Travayles from Scotland to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia and Affrica*, London, 1650)

George Sandys: Şair olan ve belli bir süre İngiltere’de Dışişleri Bakanlığı’nda çalışan seyyah, 17. yüzyılın ikinci yarısında çıktığı seyahatinde dönemin Osmanlı yaşamını canlı bir şekilde yansıtır. Eserinde Türklerin adetlerine, geleneklerine ve gündelik yaşamına dair ayrıntılı bilgiler verir. Sandys birçok Ege adasını ziyaret etmiştir. Çalışmamız açısından önemi ise onun Rodos ve Sisam Adasına yaptığı gezidir. (George Sandys, *Sandys Travailers Containing an History of The Original and Present State of The Turkish Empire: Their Laws, Governement, Policy, Military Force, Courts of Justice and Commerce: The Mahometan Religion and Ceremonies. A Description of Constantinople, The Grand Signiors Seraglio and His Manner of*

Living. Also, of Greece with The Religion and Customes of The Grecians. A Description, 5nd. Edition, London, 1652)

Corneille Le Bruyn: Hollandalı doğu bilimcidir. Doğuya olan seyahatini 17. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirmiştir. Le Bruyn seyahatnamesini İngilizce kaleme almıştır. 1702 Londra baskısından yararlandığımız seyahatnamenin birçok noktasına çalışmamızda yer verilmiştir. (Corneille Le Bruyn, *Voyage To Levant or, Travels in The Prencipal Parts of Asia Minor The Islands of Scio, Rhodes, Cyprus, &c. With an Account of the most Considerable Cities of Egypt, Syria and Holy Land*, London, 1702)

Richard Chandler: Antikacı olan seyyah kaleme aldığı eserinde Anadolu coğrafyasına ve özellikle İzmir'e yaptığı seyahati ağırlıklı olarak sosyal yaşamı mercek altına alarak anlatır. Adalar konusunda eserinin birçok noktasında dağınık da olsa bilgiler bulabilmek mümkündür. (Richard Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*, London, 1764)

Richard Pockocke: Hukuk eğitimi alıp, avukatlık yapan Richard Pockocke 18. yüzyılın ortalarına doğru doğuya olan seyahatine başlamıştır. 6 cilt olarak Fransızca kaleme aldığı eserinin 4. cildinde adalar hakkında bilgiler mevcuttur. Tezimizde Pockocke'nin eserinin 1772 yılında yapılan Fransızca baskısından yararlandık. (Richard Pockocke, *Voyages de Richard: Membra de la Société Royale, & de celle des Antiquités de Londres, & c. En Orient, dans l'Egypte, l'Arabie, la Palastine, la Syrie, la Grece, la Thrace, & c. & c. & c.*, Paris, 1772)

Olivier A. Guillauma: Zooloji profesörüdür. 18. yüzyılın ikinci yarısında doğu'ya çeşitli bitki numuneleri bulmak amacıyla seyahate çıkmıştır. Çalışmamızın birçok noktasında Olivier'in verdiği bilgilere başvurduk. Fransız olan seyyah, eserini 3 cilt olarak Fransızca kaleme almıştır ve özellikle 3. cilt bizim için daha önemlidir. Çalışmamızda seyyahın eserinin 1793 Paris baskısını kullandık. (Olivier A. Guillauma, *Voyage Dans L' Empire Othoman L'Egypte Et la Perse, Fait par ordre du Gouvernement, pendant les six premieres années de la République*, 3 cilt, Paris, 1793)

William Wittman: Doktor olan Wittman, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın hemen başında seyahatine çıkmıştır. Çalışmamız esnasında kendisinin adalar hakkında ifade ettiği birçok bilgiden yararlandık. İngiliz olan Lithgow seyahatnamesini İngilizce kaleme almıştır. Tezimizde seyahatnamenin 1803 Londra baskısından istifade ettik. (William Wittman, *Travels in Turkey, Asia – Minor, Syria, and Across The Desert Into Egypt During The Years 1799, 1800 and 1801, In Company With The Turkish Army and The British Military Mission*, London, 1803)

Thomas Dallam: Org ustasıdır. İngiltere kraliçesi Elizabeth'in Osmanlı padişahı III. Mehmed'e hediye ettiği orgu yapan ve o orgu teslim etmek amacıyla yolculuğa çıkan birisidir. İstanbul'a yapılan bu yolculuk 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın hemen başında gerçekleştirilmiştir. Thomas Dallam seyahati sırasında Rodos ve Sakız Adasına da uğramıştır. Ancak Dallam'ın eserinde bu adalar hakkında araştırmamız

açısından çok az bilgi bulabildik. (Theodore J. Bent, *Early Voyages and Travels in the Levant: The Diary of Master Thomas Dallam: 1599 – 1600*, London, 1893)

Frederic Hasselquist: İsveçli doğa bilimci olan seyyah 18. yüzyılın ortalarında Doğu yolculuğuna çıkmıştır. Eserinde özellikle hastalıklardan ve onların çarelerinden bahsedilir. Seyyah Hasselquist hastalıkların tedavisini bitkilerde görmektedir ve farklı bitkiler bulabilmek umuduyla yollara düşmüştür. Hasselquist'in yolu az da olsa adalara da uğrar. Rodos adasına yaptığı yolculuk ve anlattıkları çalışmamız açısından önemlidir. İsveçli olan Hasselquist eserini tek cilt olarak Fransızca kaleme almıştır. Biz, çalışmamız sırasında eserin 1950'de yapılan İngilizce baskısını kullandık. (Frederick Hasselquist, *Voyages and Travels In The Levant: In The Years 1749, 1750, 1751, 1752. Containing Observations In Natural History, Physick, Agriculture, and Commerce: Particulary On The Land, and The Natural History of The Scripture*, London, (ed. Charles Linneus), 1950)

Jean Thevenot: 17. yüzyılın ortalarında doğu seyahatine çıkmıştır. Dil bilimci ve botanikçidir. Çalışmamızın birçok yerinde Thevenot'un adalar hakkındaki gözlemlerinden yararlandık. Araştırmamızda Thevenot'un seyahatnamesinin Nuray Yıldız tarafından Türkçeye kazandırılan çevirisinden yararlandık. (Jean Thevenot, *1655 – 1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1978)

Josephus Grelot: Tıp doktoru olan Grelot 17. yüzyılın ikinci yarısında doğu'ya seyahate çıkmıştır. Kral XIV. Louis'e 1681'de sunduğu seyahatnamesinin asıl konusu İstanbul'dur; ancak çok az da olsa uğradığı adalar hakkında bilgi vermeyi

ihmal etmez. Çalışmamızda Grelot'un seyahatnamesinin Maide Selen tarafından yapılan Türkçe çevirisinden yararlandık. (Josephus Grelot, *İstanbul Seyahatnamesi*, çev. Maide Selen, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, 1998)

Bernard Randolph: Gezgin bir tüccardır. 17. yüzyılın ortalarına doğru doğu'ya ve özellikle de Ege Adaları'na seyahat etmiştir. Seyahati sırasında yolu Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos Adalarına da düşmüştür. Araştırmamızda Randolph'un seyahatnamesinin Ümit Koçer tarafından yapılan Türkçe çevirisinden yararlandık. (Bernard Randolph, *Ege Takımadaları: Arşipelago*, çev. Ümit Koçer, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, 1998)

Joseph de Tournefort: Fransa krallık bahçelerinin bitkibilimcisi olan Joseph de Tournefort bitki toplamak amacıyla 18. yüzyılın hemen başında doğu'ya olan seyahatine başlamıştır. Bu seyahati sırasında Ege Adalarının hemen hemen tamamına uğramıştır. Dolayısıyla çalışmamız sırasında sık sık başvuracağımız seyyahlardan birisidir. Çalışmamız sırasında eserin Stefanos Yerasimos editörlüğünde hazırlanmış Türkçe çevirisinden yararlandık. (Stefanos Yerasimos (ed.), *Tournefort Seyahatnamesi*, I. Kitap, çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005)

Jean Baptiste Tavernier: Tüccar olan Tavernier 17. yüzyılın ilk yarısında doğuya seyahatini gerçekleştirmiştir. Seyyahın adalar hakkında çok az bilgi verdiğini söylemeliyiz. Çalışmamızda Tavernier'in genel söylemlerinden ve adalar hakkındaki sınırlı ifadelerinden yararlandık. Çalışmamız sırasında eserin Stefanos Yerasimos editörlüğünde hazırlanmış Türkçe çevirisinden istifade ettik. Bu metin orijinal

metnin tamamı olmasa bile ilgilendiğimiz kısımları içermesi bakımından önemlidir. (Jean Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006)

Aubry de La Motraye: Seyahati seven bir maceraperest olan Aubry de La Motraye 1698 yılında tam 14 yıl sürecek olan doğu seyahatine başlamıştır. Yapmış olduğu bu seyahatte Ege Adaları hakkında ve özellikle Midilli, Sakız ve Sisam'a dair verdiği bilgiler bizim için önemlidir. Çalışmamızda Motraye'nin, Nedim Demirtaş tarafından Türkçeye kazandırılan çevirisinden yararlandık¹. (Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007)

¹ Çalışmamızda yararlandığımız seyyahların biyografileri hakkında şu çalışmalara bakılabilir; Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530–1699)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003; Gerald Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları 1580 – 1720*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: YKY Yayınları, 2006; İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XVII. Yüzyıl*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1998; İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XVIII. Yüzyıl*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1996.

II. Tarih Yazımında Belge Kullanımı ve Seyahatnamelerin Belge Olma Niteliği

Tarihin ne olduğu ve nasıl yazılması gerektiği konusundaki sorular tarih felsefesinin ilgilendiği temel problemlerin başında gelmektedir. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, sadece tarih değil, farklı bilimlerde de nedir ve nasıl sorusu devamlı sorulmaktadır ve bu bilimler var olduğu sürece de böyle soruların sorulması muhtemeldir. Çünkü bir bilimin ne olduğunu öğrenmek o bilim dalı konusunda daha sonra öğreneceklerimizin ve muhtemelen yazacaklarımızın başlangıcını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu başlangıç ilgilenilen bilim dalına atılan ilk adım, açılan ilk penceredir. Bizde çalışmamızın bu kısmında ilk önce nedir? sorusunu soracağız. Yani tarihin ne olduğu probleminden hareket edip, verilen cevaplar ekseninde tarih yazımında belge kullanımına yönelik söylemleri ve bunun yanı sıra seyahatnamelerin belge olarak kullanılabilirliği çerçevesinden hareketle seyahatname nedir, seyahatnameler tarihi belgeler midir ve bu belgelerin kullanılmasında ne gibi sorunlar bizi beklemektedir? türünden sorulara cevap arayacağız.

Tarihin ne olduğu konusunda birçok farklı görüşe rastlamak mümkündür. Bu görüşleri ağırlıklı olarak ortaya koyanlar ise tarih bilimini meslek edinmiş kişiler olduğu gibi, yeri geldiğinde nedir sorusundan hareketle felsefe bilimine mensup olan araştırmacılar da görüşlerini bildirmekten geri durmamışlardır. Bu farklı mesleklerden gelen farklı söylemler neticede tarihin ne olduğu, sınırlandırılması ve değişik problemler üzerinde çoğu zaman ve insan doğasının gereği olarak farklı görüşleri savunmuşlardır. Böylece ilk anda net bir cevabın bulunamayacağı, bulunsa bile bulunan tanım üzerinde fikir birliği sağlanamayacağı durumu tarih nedir sorusunu bir kat daha önemli hale getirmektedir. Bu farklı görüşler aynı zamanda her

çağın gerektirdiği veya dayattığı zorunlu şartlar bağlamında değer yargıları ve bakış açıları ekseninde de değişmektedir.

Günümüz değer yargılarının geçmişe bakış açımızı belirlediğini söylediğimizde aslında tarih nedir sorusuna ilk cevabı da ister istemez vermiş oluyoruz. Çünkü biz, geçmişi ancak günümüz açısından inceleyebilir, geçmiş anlayışımızı bugünün gözleriyle oluşturabiliriz². Bu bağlamda tarih, geçmişin yitip gitmesini önlemek için onu şimdije çekme çabasıdır. Geçmişin şimdileştirilmesi, şimdije çekilerek saptanması (tespit edilmesi), yorumlanması, yeniden kurgulanması (inşası) etkinliklerini içerir. Bunun yanı sıra geleceğine güvenle bakmak amacıyla geçmişe ihtiyacı olan insan için tarih, geçmişi anlaşılır kılarak insanların bugünkü durumlarını anlamalarına yardımcı olmaktır³. Son olarak klasik bir söylemle ve aslında birazdan tarih yazımında belge kullanımı konusunda dile getireceğimiz ifadelere destek olarak tarihi; geçmişte olan hadiseler veya bunlar hakkındaki belgelerin verileri olarak tarif edebiliriz⁴.

Tarih belgelere dayanılarak yazılır. Çünkü geçmişin gün yüzüne çıkması ve onun hakkında bilginin edinilmesi tarihçiyi geçmişteki olgulara yani birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuca götürecek belgeler yardımıyla gerçekleşir. Dolayısıyla belgelere bağlı olarak kanıt, tarih yazıcısının anlatısını tasarlarken bir anlamda sağlama yapmak niyeti ile yararlandığı tarihsel olgulardır. Bu açıdan tarih yazımında belge kullanımı esastır.

² Edward Hallet Carr, *Tarih nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1996, s.31.

³ Edward Hallet Carr ve J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: İmge Kitabevi, 1992, s. 31.

⁴ Ariel ve Will Durant, *Tarih Üzerine*, çev. Hüseyin Zamantılı, İstanbul: Hülbe Yayıncılık, 1987, s. 15.

Belgenin esas rolü üstlendiği tarih yazımında belge; delil olarak kullanılabilen yazılı bilgi, vesika olarak tanımlanır⁵. Ancak bu tanım derinliği olmayan bir çerçeveye sunar bizlere. Çünkü sözlüklerde belge daha geniş bir perspektifle ele alınarak şu şekilde açıklanmaktadır: Belge, bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb. vesika, dokümandır⁶. Bu tanımdan hareketle diyebiliriz ki, belge olarak adlandırdığımız her ne ise onu, tarihle ilgili bilgi veren her türlü materyal kaynak olarak tarif etmek daha uygun olur⁷.

Tarih bir bilimdir ve bilimin nihai hedefi açıklamak olduğundan dolayı tarihçi, olguları inançlarla ve kabullerle açıklayamaz. Açıklamak için belge bulmak zorundadır. Böyle bir çaba onun objektivitesini sorgular hale getirmekten kurtaracak hatta tarihe daha yararlı hale getirecektir⁸. Tarih üzerine kalem oynatan kimi yazarlar belgeleri “konuşturdıklarını” ifade ederler. Onların gözler önüne serdiği tarihte belgeler konuşur ve tabii ki belgeler konuşurken yazarı konuşmaz, objektiftir ve objektifliğinin vermiş olduğu bir tarafsızlık örneği sergiler! Şunu ifade etmek gerekir ki, belgelere yaklaşımımızda nesnel olmamız oldukça zordur. Çünkü belgelere yaklaşırken belli bir yorum içerisindeyiz. Belge öncesi yorum, kısaca ön yorum, bizim kişiliğimiz, değerlerimiz, toplumsal konumumuzla ilgili olarak ortaya çıkar. Şu belgeyi değil de bu belgeyi seçiyor oluşumuzda bile çoğu kez farkına varamadığımız bir ön yorum söz konusu olabilir. Böylece bu durum bize açıkça iki şeyi gösterir:

⁵ “Belge”, Meydan Larousse, cilt: 2, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981.

⁶ *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 9. baskı, 1998.

⁷ Abdullah Martal, “Yerel Tarih Yazımında Kaynak Kullanımına İlişkin Sorunlar” , *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerleşme*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 249.

⁸ Hakan Kaynar, *Tarihte Sınırlı Objektivitenin Eksi Bir Kısmı ve İlber Ortaylı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 241.

1- Belge konuşur, ancak onu konuşturan belgeyi kullanan kişidir.

2- Belgeye yaklaşımda tarihçi veya o belgeyi kullanan her kim ise objektivitenin sınırları içerisinde kalması oldukça zordur.

A) Tarih Yazımında Belge Problemi

Tarihin belgeyle yapıldığını değişik söylemlerin ışığı altında vurguladıktan sonra bu başlık altında belgenin olmadığı durumlarda tarih yazımı gerçekleşmez mi sorusunu soracağız. Bu soru zaruridir. Çünkü geçmişin her noktası net değildir ve geçmişte meydana gelmiş her hadisenin belgesi günümüze intikal etmemiştir. Mesela Marc Bloch, Avrupa tarihinden merovenj çağına dair hiçbir fiyat istatistiğinin kalmadığını ve bundan ötürü günümüzde bu döneme dair sayısal bir tablonun çizilemeyeceğini söyleyerek önemli bir durumu gözler önüne seriyor. Aynı şekilde, 11. yüzyıl Avrupa insanlarının zihniyetlerine Pascal veya Voltaire'in çağdaşlarınıninkilere olduğu kadar iyi nüfuz edemeyeceğiz diyen Bloch, bunun nedeninin yine o dönemden kalan belgenin yokluğuna bağlıyor⁹.

Görüldüğü üzere bu örnekler yazılı belgelere vurgu yapıyor, yani yazılı belge yoksa tarih yazıcısının geçmişe dair güdük bir söylemle tarih yazabileceğini söylüyor. Daha öncede vurguladığımız gibi; tarih belgelerle yazılır, belge gereklidir.

Ancak yazılı belgeler yoksa tarih;

...onlarsız da yapılabilir ve yapılmalıdır. Balı alınacak her zamanki çiçeklerin yokluğunda, tarihçinin zengin buluşları içinde ne varsa hepsi kullanılarak yapılmalıdır. Sözlerle de tarih yapılabilir. Resimlerle de. Toprak parçasıyla da, çatı kiremitleriyle de. Tarla biçimleri ve yaban otlarıyla da. Ay tutulmasıyla da, at yularıyla da. Jeologların uzmanca taş kalıntılarıyla da, kimyacıların kılıçların madeni üzerine yaptığı araştırmalarla da. Bir sözcükle: İnsandan kalma olan, insana bağlı olan,

⁹ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1989, s. 37.

insana yarayan, insanın dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını, zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa, bunların hepsiyle tarih yapılabilir ve yapılmalıdır¹⁰.

B) Tarih Yazımında ve Seyahatnamelerde Olanı Olduğu Gibi Aktarmak Problemi

Tarihçinin belgelere yaklaşırken tam bir nesnellik içinde bulunamayacağını ve bunun yanı sıra tarihçinin kullandığı belgelerin de günümüze “ârî” bir şekilde gelmediğini vurguladıktan sonra, bu başlık altında olanı olduğu gibi, nasılsa öyle rapor etme olanağının olup olmadığını ve eğer böyle bir durum varsa bunun hangi kanallarla yapılabileceğini tartışacağız.

İlk olarak şunu ifade etmek gerekir ki, olan geçmişin “olanı” olduğu için tarih araştırmacısının gözüyle görebildiği bir olgu değildir. Olmuş olanın izini bütün boyutlarıyla olduğu gibi tespit etseniz dahi, olanın izi ile, belge ile, olgu arasındaki boşluğun olup olmadığını doğal olarak bilme şansımız yok. Bir kere belge, olgu değildir. Belge ile olgu arasındaki boşluk ancak yorumla ve başka bir ifadeyle ancak kurguyla doldurulabilir. Dolayısıyla, yukarıda sorduğumuz ilk soruya cevaben diyebiliriz ki, olanı olduğu gibi rapor etme şansımız yoktur. Ancak bir açık kapı vardır ki o da geçmişten günümüze intikal eden belgelerin (yazılı belgeler) aynen aktarılmasıdır yani transkript edilmesidir. Aslına bakılırsa bu da bir seçimdir ve daha önce vurguladığımız gibi belge seçimi dahi bizim yorumumuzu ve doğal olarak olaylara bakış açımızdaki öznelliği gösterir. Yine de belgenin eski dilden yeni dile aktarılmasın da objektifliğin sınırları fazla zorlanmaz ve dolayısıyla transkript etmede herhangi özgün bir değerlendirmenin olmayışı yorumunda kenara bırakılması anlamına gelip, araştırmacının göreceli olarak nesnel olmasını sağlar. Böyle bir nesnellığın ve farklı bir söylemle böyle bir çalışmanın gerçekleştirilmesi bu

¹⁰ Edward Hallet Carr ve J. Fontana, 1992, s. 39.

çalışmayı yapan araştırmacılar için pekte bir yararı olduğu kanısında değiliz. Oktay Özel'in ifadesiyle:

Tarihçilik mesleğine daha girişte belli bir tür belgeye angaje olmanın yarattığı sınırlılık, o belge türünün nasıl kullanılacağı yönünde örnek oluşturan mevcut çalışmaların sunduğu şablonlarla daha da artmakta, sonuç olarak tarihçi adayı çok dar bir alanda, hayli sınırlı bir “zanaat” icrasıyla yetinen bir uzman - teknisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür bir tarihçiliğin bir - iki kuşak içinde iyice yerleşmesiyle kendi “lonca” terminolojisini yarattığını ve bu bağlamda ön adı “defterci” (bir Amerikalı tarihçinin icadı olan terim kullanılacak olursa, “defterolog”), “sicilci” ya da “vakıfçı” olan Osmanlı tarihçilerinin ortaya çıktığını görmek elbette ki pek şaşırtıcı olmamaktadır¹¹.

C) Seyahatnamelerin Belge Olma Niteliği ve Belge Olarak Kullanılması Üzerine

Seyahat etmek günümüzde oldukça basit bir eylem haline geldi. İnsanlar eskiye nazaran daha zahmetsiz ve daha hızlı bir şekilde bir mekândan başka bir mekâna rahatlıkla gidebiliyorlar. Böyle bir rahatlığın oluşmasında küreselleşmiş dünyanın teknolojik gelişmelerinin yeri elbette yadsınamaz. İnsanlar artık eskisi gibi zahmetli yürüyüşlerle gidecekleri mekânlara ulaşmayı denemiyorlar ve insanlar belirli bir amacı ifa etmek için -örneğin hacca gidip gelmek- yüzyıllar öncesinde olduğu gibi zorluklara katlanmıyorlar. İnsanların bizzat kendi elleriyle yaratarak yine insanlık için sunduğu teknoloji böyle durumların üstesinden rahatlıkla gelmesini sağlıyor.

Seyahat eden kişi yani onu ifade eden kavramla kullanırsak seyyah, çeşitli amaçlarla yolculuğa çıkar. Kimi seyyah farklı insanları, farklı medeniyetleri görmek için yolculuğa çıkarken, kimisi sırf dini hislerin vermiş olduğu duygularla yolculuğuna başlar. Seyyahların kimlikleri üzerinde durmak gerekirse, farklı yüzyıllarda Osmanlı topraklarını ziyaret eden çeşitli görevlere sahip insanları

¹¹ Oktay Özel, “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’ de Osmanlı Tarihçiliği”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s. 155.

görebilmek mümkündür. Bunlar arasında hemen her devirde çoğunluğu oluşturan diplomatlar başta gelmektedir. Bunun yanı sıra bir diplomatın etrafında yine diplomatik görevle değişik meslek gruplarından kişiler göze çarpmaktadır¹². Özellikle 16. yüzyıl ortalarından başlayarak Avrupa devletlerinin daimi büyük elçilikleri ve konsoloslukları İstanbul'da Ege liman şehirleri ve adalarda, Suriye ve Kuzey Afrika'daki şehirlerde kuruldu. Dolayısıyla 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı diplomatlar başta İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerine ve adalara geldiler¹³. Diplomatik görevde bulunanların yanı sıra hacılar da önemli seyyah grubuna girmektedirler. Çeşitli dinlere mensup insanların kutsal mekânları ziyaret etmeleri dini anlamda önemli bir ritüeldir. Hacı olmak amacıyla yolculuğa çıkan bu insanlar geriye oldukça fazla seyahatname türü eser bırakmışlardır.

Tüccarlar bir başka önemli seyyahlardır. Özellikle Osmanlı Devletine gelen Avrupalıların büyük çoğunluğu ticaret amacıyla bu toprakları ziyaret etmektedirler. Ancak bu kişiler (meslekleri dolayısıyla) doğal olarak alım satım işleri ile meşgul olduklarından dolayı diplomatlar ve hacıların bıraktıkları kadar geriye seyahatname bırakmamışlardır¹⁴.

Yukarıda saydığımız üç seyyah grubunun yanına daha birçoklarını eklemek mümkündür. Casuslar, turistler, Hıristiyanlığa yüz çevirenler, misyonerler, askerler, doktorlar, sanatçılar, bilim adamları ve günümüzde bu uğraşların bir kaçını veya

¹² Seyyahların kimlikleri üzerine yapılmış bir çalışma için bkz; Emre Mardan, "Seyahatnamelerde Anadolu Kenti", *9. Türk Tarih Kongresi*, 21-25 Eylül 1981, cilt:3, ss. 1304 – 1321.

¹³ Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 18.

¹⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 185.

hepsini bir arada yürütmeyi başaran kişiler bunlar içerisinde¹⁵. Seyyah kavramı altında sosyal konumlarına göre sınıflandırdığımız insanları bir örnek olması açısından istatistiğe döktüğümüzde 16. yüzyılda Osmanlı topraklarını ziyaret eden 106 seyyahın yüksek devlet görevlisi olduğunu, 75'inin din adamı olduğunu, soyluların yine 75 kişi olduklarını ve nihayetinde 38 kişinin de tüccar olduğunu ve bundan sonra da aydın, denizci, burjuva, asker, sanatçı vb. kimliklere sahip insanların geldiğini Stefanos Yerasimos'un eserinden öğreniyoruz¹⁶.

17. ve 18. yüzyılda çalışmamıza konu ettiğimiz 16 seyyahın kimlikleri ise aşağıdaki tabloda görülebilmektedir. Bu tabloda yukarıda ifade edildiği gibi, farklı kimliklere sahip insanları bulabilmek mümkündür;

¹⁵ Bernard Lewis, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları", çev. Esim Erdim – Salih Özbaran, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, yıl: 1984, sayı: 2, ss. 245–264.

¹⁶ Stefanos Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV – XVI siècles)*, Ankara: TTK Yayınları, 1991, s. 11.

Seyyahlar	Diplomat	Tüccar	Casus	Doktor	Avukat	Doğu Bilimci	Maceraperest	Antikacı	Zooloji Profesörü	Org Ustası	Botanikçi	Doğa ve Bitki Bilimci
William Lithgow			X									
George Sandys	X											
Henry Blount			X									
Corneille Le Bruyn						X						
Richard Chandler								X				
Richard Pockocke					X							
Olivier A. Guillauma									X			
William Wittman				X								
Thomas Dallam										X		
Jean Thevenot											X	
Frederic Hasselquist												X
Josephus Grelot				X								
Bernard Randolph		X										
Joseph de Tournefort												X
J. Baptiste Tavernier		X										
Aubry de La Motraye							X					

Bu gibi kimliklere sahip olan seyyahların yazdıkları seyahatnamelerde ister istemez meslekleri eserlerinin içeriğini de önemli oranda etkilemektedir. Ordu ile gezen bir subayın veya ordu doktorunun eserlerinde askerliğe ilişkin bilgiler büyük bir yer tutarken, botanikçi gittiği yörenin çeşitli bitkilerini, diplomat devlet yapısını, antikacı antik eserleri ve yapıtları veya coğrafyacı da yerleşim bölgelerinin coğrafi özelliklerini anlatır¹⁷.

Seyyahlar çerçevesinden bakıldığında kimlerin seyyah olduklarını, seyyahların kimlikleri bağlamından hareketle anlatmaya çalıştık. Bundan sonraki aşamada seyyahın ortaya koyduğu seyahatname nedir, seyahatnameler belge olarak kullanılabilir mi ve eğer kullanılacak olması halinde ne gibi durumlara dikkat edilmelidir? gibi sorulara cevap arayacağız.

Öncelikle seyahatname bir metindir ve yukarıda seyahatname yazarlarının kimliğine vurgu yaparak söylediğimiz gibi, seyahatnameler yazarından bağımsız metinler değildirler ve dolayısıyla seyahatnameler olanı olduğu gibi aktarmazlar. Yazarla birlikte değerlendirilmesi gereken seyahatnameler genel olarak bir kişi yada bir kurulun ülke içine ve dışına yaptığı gezilerde *gördüklerini, duyduklarını* anlatan yapıtlardır. Bu yapıtlarda gezgin, bir toplumun yaşayışına, gelenek ve göreneklerine türlü açılardan dikkat çeker ve *okurun dikkatini çekeceğini umduğu başkalıkları sergilemeye çalışır*. Genellikle doğrudan gözlemleri içerdiklerinden gezilen yörenin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yaşamına mimarlık ve sanat ürünlerine, fiziksel yapısına ilişkin yararlı bilgiler verirler¹⁸. Emre Mardan'ın bu tanımında italik olarak vurguladığımız noktalar önemlidir. Öncelikle seyyah bir okur kaygısı içerisindedir.

¹⁷ Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007, s. 31.

¹⁸ Emre Mardan, 1981, s. 1304.

Seyyahın bir okur kitesine hitap ediyor olması yazılarındaki nesnellik kısımlarını zayıflatan önemli bir unsurdur. Gündelik yaşam içerisinde yer alan herhangi rutin bir olayın herhangi bir seyahatname eserinde var olması seyahatname okurunu pek de heyecanlandıran bir şey olmasa gerek. Seyahatname başlı başına kışkırtıcılığı, bilinmezliği içinde barındıran ve sürükleyici olması farz edilen metinlerdir. Bugün Evliya Çelebi'nin eserini okuyan her bir kimse, eseri okurken çoğu yerde bu kadar da olur mu, böyle bir şeyin olmuş olması ne kadar mümkün türünden sorular sorar. Çünkü eserinde Evliya Çelebi, birçok araştırmacının söylediği gibi, hayal aracını ustalıklarla kullanmıştır. Hayal, metinde geçen olayları birbirine bağlamak için kullanılan bir araç olduğu gibi, seyahatname okuruna da zevk veren önemli bir unsurdur. Olmamış olayları olur gibi göstererek ya da var olan olayları abartarak (Bu abartma durumunun seyyahların ciddi bir eğitimden geçmemiş olmaları, seyahat ettikleri coğrafyalar ve bu coğrafyanın kültürlerine yabancı oluşları gibi durumlar bağlamında değerlendirmek gereklidir¹⁹) seyahatnamesini tamamlayan seyyah, yukarıda da vurguladığımız gibi, başta okur kaygısı olmak üzere, metni zenginleştirmek gibi çeşitli amaçlar güder.

Nesnellik ve öznellik ekseninde dolaşırsak, seyahatnamelerin nesnellikten çoğu zaman uzaklaşan metinler olduklarını ve seyyahların da sadece gördüklerini ve duyduklarını anlatan insanlar olmadıklarını söylemek yanlış olmasa gerek. Her ne kadar 18. yüzyılda eşiyile birlikte Türkiye'ye gelerek gördüklerini mektuplar şeklinde yazıya döken Lady Mary Montagu'nun Viyana'da ondan hayret verici sözler bekleyen bir tanıdığına söylediği;

“Doğrusunu söylemek gerekirse, madam, diğer yolculuk yazarlarının okurlarını *eğlendirmek için uydurduğu* size hayret uyandıracak şeyler

¹⁹ Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s. 47.

yazmamamın nedeni tembellik değil, tam aksine benim gerçeğe olan saygımdır²⁰”

ifadesinde olduğu gibi, yine aynı yazarın kendisi dışında seyahatname yazarlarını “yalan ve saçma dolu” yazılar yazan seyyahlar olarak nitelemesi seyahatnamelerin tarihi birer kaynak olarak kullanılabilir olmasını sorgular niteliktedir²¹. Şunu ifade edelim ki seyahatname yazarı da gözlemlendiği insanlar ve mekânlar gibi belirli bir kültür ve coğrafyanın kodlarını zihninde barındırmaktadır. Bu kodlar seyyahın gittiği coğrafyadaki olayları ve olguları değerlendirmesinde önyargı olarak gün yüzüne çıkar. Önyargının oluşmasında belki de en önemli husus algıdır. Roderic H. Davison’un ifade ettiği şekliyle;

“...algının oluşmasında ve zaman içinde şekillenmesinde sağlam ve gerçeklere dayanan bilgi olmazsa, her iki tarafta da [gözleyen ve gözlenen çerçevesinden bakarsak] bir çeşit klişe, daha çok karikatürize şekiller devam eder²².”

Bilginin oluşma ve yayılma sürecinde iletişim araçlarının sınırlı olduğu bir dünya’da belki de en önemli iletişim aracı yüz yüze ilişkidir. Bu ilişkilerdeki karşılıklı intiba daha sonra yüz yüze konuşarak ilişkiye giren insanlardan çıkarak tüm topluma doğru yayılır. Ancak önemli bir sorunda seyyahın gideceği coğrafyada alacağı bilgiyi hangi araçlardan temin edeceğidir. Burada karşımıza önemli bir dil sorunu çıkmaktadır. Bir taşıyıcı olarak dil; bilginin, kültürün vs. aktarılmasında ve dolayısıyla insan algısının şekillenmesinde önemli bir vasıta. Daha özele incek olursak, Osmanlı topraklarına gelen gezginlerin çoğu Osmanlıca ya da Arapça bilmediği için sadece İtalyanca ya da (daha sonraki dönemlerde) Fransızca

²⁰ Lady Mary Montagu, *Türkiye Mektupları (1717–1718)*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul: Tercüman Yayınları, [t.y], s. 140.

²¹ Lady Montagu, a.g.e., ss. 101 – 102.

²² Roderic H. Davison, “Türkiye’ nin Batı’ daki Tarihsel İmajı”, *Tarih ve Toplum*, yıl: 1993, cilt: 19, sayı: 109, ss. 34–38.

konusabilen kişilerle iletişim kurabiliyorlardı. Bu da anlattıkları hikâyelerin çoğunu Hıristiyan Osmanlılardan dinledikleri anlamına geliyor. Üstelik bu Hıristiyanlar eğitilmiş ve bilgili kişiler olmayabiliyorlardı. Sürekli hareket halindeki Avrupalı gezginlerin uzun yıllardır Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyanlarla görüşmeleri genelde ayaküstü oluyordu. Birçok olumsuz olayın Batılı misafirlere aktarılan bilginin niteliğini etkilemiş olması bu durumda elbette mümkün gözükmektedir²³.

Bir taraftan seyyahın önyargıları, diğer taraftan ona aktarılan bilginin çoğu zaman sağlıksızlığı seyahatnamelerin önemli birer kaynak olabilmelerini ve bu metinlerin belge olarak kullanılabilirliğini sorgulamamıza yol açıyor. Bu tez çerçevesinde seyahatnameleri merkeze alan araştırma ve tezleri okurken, vurgulanan ve özellikle yazılan esere başlamadan önce altı çizilen husus, seyahatnameler tarihi birer kaynaktır ifadesidir.²⁴ Böyle bir söylemin elbette haklı gerekçeleri vardır ve kısmi olarak vermeye çalışacağımız bu söylemlere katılıyor olmamız kendi açımızdan böyle bir tezi hazırlamamızdaki en önemli unsurdur. Gürsoy Şahin'in kitabında çeşitli vesilelerle vurguladığı gibi, seyahatnamelerin tarihi bir kaynak olarak değeri, tartışma götürmez bir gerçekliktir²⁵. Konumuz açısından Osmanlı tarihine ait ve özellikle sosyo-kültürel tarihe ait birçok şeyi seyyahlardan öğrenmekteyiz. Seyahatnamelerin önemine dair çalışmamızın ileriki aşamalarında

²³ Suraiya Faroqhi, 1999, s. 207.

²⁴ Seyahatnameler tarihi birer kaynaktır ifadesinden hareketle buna yönelik çeşitli söylemleri yazıya döken araştırmalar için şu eserlerin geneline bakılabilir; Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmaji*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2007; Tanju Sarı, *İngiliz Seyahatnameleri Doğrultusunda Osmanlı İktisadi Yapısı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998; Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003; Gül Celkan, *18. ve 19. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerinde Türkiye ve Türkler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.

²⁵ Gürsoy Şahin, 2007, ss. 9 – 29.

orijinal seyahatname metinlerini kullanarak çeşitli örnekler vermeye çalışacağız. Şimdi burada araştırmamız için bir başka hususa, seyahatnameleri kullanırken nelere dikkat etmemiz gerektiğine ve bu konu hakkında bize önerilen yöntem ve bizim de bu tez çerçevesinde zaman ve kapsamın bize verdiği müsaadeyle uygulamaya koymaya çalışacağımız yöntem ve yöntemleri sorgulayalım. Öncelikle seyyah ve seyyahı kuşatan unsurlar üzerinde düşünüldüğünde; seyahatin yapıldığı sırada o ülkenin gerçek durumu, seyyahın şahsiyeti (eğer varsa dehası, bu işteki tecrübesi, bilgisi, şahsiyeti, zevkleri ve hatta mizacı) ve gideceği memleket hakkında kendi memleketinde edindiği bilgi (seyyahın müracaat ettiği ve onun yolculuğundan önce aynı konu üzerinde yazılmış seyahat kitaplarındaki anlatım²⁶) seyahat kitaplarını değerlendirmenin önemli basamaklarını oluşturur. Bu üç unsurdan sonra, seyahatnameler üzerine düşünürsek, ilk önce seyahatnamelerde yazılı bilginin doğruluğunu araştırmak için bu tür seyahatnamelerin en az bir kaçında aynı bilginin verilmiş olduğunu bulmak gerekir. Diğer bir deyişle bir seyyahın tanık olduğu konu hakkında yazdıklarıyla, diğer gözlemcilerin aynı konuda yazdıkları arasında bilgi açısından bir benzerlik olmalıdır. İkincisi, bir seyahatnamede yazılı bir belgesel bilginin Osmanlı kanunnameleri ve diğer resmi belgelerde yazılı olduğu bulunmalıdır²⁷.

Bu ikinci unsur oldukça zaman isteyen ve zahmetli bir iştir. Kısıtlı zaman ve imkânlar çerçevesinde tezimiz dahilinde böyle bir çaba içerisine girmemiz takdir edilir ki oldukça zordur. Dolayısıyla bizim için önemli olan ve tezimiz çerçevesinde

²⁶ İrfan Karakoç, “Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe’de Yayımlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi” *Osmanlı*, yıl: 1999, cilt: 9, ss. 94–99.

²⁷ Gülgün Üçel Aybet, 2003, s. 26.

kullanacağımız yöntem, birden fazla seyyahın aynı olay veya durum hakkında birbirlerini destekleyici ifadeler kullanmasıdır.

Seyyahlar ve seyahatnamelerine yönelik yukarıda dile getirdiğimiz bu yöntemler seyahatnamelerin birer tarihi kaynak olarak kullanılmasında bize önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

III. Oryantalizm ve Seyahatname

Oryantalizmin ne olduğuna dair birçok söylem Edward Said'in aynı adı taşıyan ünlü kitabının yayın yılı olan 1978' den günümüze yoğun şekilde tartışılır bir haldedir. Bu tartışmalar içerisinde birazdan kısmi olarak vereceğimiz Said'in tezlerine taraf olan ve aynı zamanda bu tezlere şiddetle karşı çıkanlar olmuştur. Öncelikle oryantalizm denen eylem ya da fikrin başlangıç noktasının ne olduğuna bakalım. Oryantalizmin başlangıç noktasına dair farklı açılardan yaklaşan iki görüş göze çarpmaktadır. Bir ilim dalı olarak oryantalizmden söz açarsak eğer Said'e göre, 1312 Viyana konsilinin kararları neticesinde ortaya çıkan Doğu üzerine eğitim yapacak bir seri kürsü kurulmasının oryantalizmin başlangıcı olarak kabul edilebilir²⁸. Ancak bir ilim dalı olarak niteleyebileceğimiz oryantalizmin bir akademik disiplin olarak kurumlaşması 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ve asıl olarak da 19. yüzyılda gerçekleşmiştir²⁹. Buna örnek olarak İngiliz oryantalist araştırmalarını verebiliriz. Süleyman Derin'e göre, profesyonel manada İngiliz oryantalist araştırmalarının başlangıcının 17. yüzyıl olarak kabul edilmesi makul görünmektedir. Zira bu tarihten itibaren oryantalizm araştırmaları kesintisiz ve düzenli bir şekilde yürütülmüştür³⁰.

Başlangıç noktası bağlamında iki farklı açıdan iki farklı görüşün yer aldığı oryantalizm Said'e göre; Batının üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır. Aynı zamanda oryantalizm Doğu'nun dışında gelişmiş, ona karşı ve onunla ilgisiz varsayımlardır. Nihayetinde oryantalizm, coğrafi bir ayırım değil, bir

²⁸ Edward Said, *Orientalism*, London: Penguin Books, 2003, s. 18.

²⁹ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, 14.

³⁰ Süleyman Derin, 2006, s. 22.

seri çıkarlar toplamıdır³¹. Oryantalizmi bu şekilde gören Said, onun amacının bir yandan Doğuyu mümkün olduğu kadar genişçe ele almak istemesi, diğer yandan elde ettiği bilgiyi muntazam şekilde sınıflandırmak, dergilere aktarmak, sözcüklere sıralamak, gramer açıklama, yayın ve yayın geleneği süzgeçlerinden geçirerek onu Avrupa'ya yarar hale getirmek istemesidir³². Daha net bir şekilde söyleyecek olursak, oryantalizm Said'e göre, Cemil Meriç'in ifadesiyle “sömürgeciliğin keşif koludur.”

Bu şekilde görüşlerini ortaya koyan Edward Said'e karşı yoğun bir muhalefette vardır. Onun bu ifade ettiklerine karşı çıkanların dile getirdikleri en yaygın söylem, oryantalistlerin Said'in ifade ettiği gibi sömürgecilikten ziyade ilmi ve akademik hedeflere hizmet gayesiyle araştırmalar yaptıklarıdır³³. Bunun yanı sıra Bernard Lewis gibi araştırmacılar daha dengeli fakat Said'in tezinin geneline şiddetle karşı çıkarak nesnel ya da öznel olarak emperyal tahakküme hizmet etmiş ya da bundan kâr etmiş oryantalistlerin olduğunu, fakat oryantalist girişimi (sömürgecilikle ilişkilendirerek) bir bütün olarak açıklamanın tümüyle abes olduğu noktasında fikir beyan etmişlerdir³⁴.

Oryantalizm nedir, oryantalizmi değerlendirenler hangi açılardan bu kavrama bakmaktadırlar ve oryantalizmin başlangıcı nedir gibi sorulara kısmi olarak cevap verdikten sonra, konumuz çerçevesinden hareketle oryantalizm ve seyahatname arasındaki bağı vermeye çalışalım. Öncelikle şunu vurgulamak gerekir ki,

³¹ Edward Said, 2003, ss. 1 – 6.

³² Edward Said, 2003, s. 9.

³³ Süleyman Derin, 2006, s.31

³⁴ Bernard Lewis, “Oryantalizm Sorunu”, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, çev. Ferit Burak Aydar, Ankara: Doğu – Batı Yayınları, 2007, ss. 217–245.

oryantalizmin en önemli besleyici damarlarından birisi seyahatname yazarlarının anlatılarıdır. Seyahatname yazarları ülkelerine döndüklerinde ilk ağızdan hikâyeler anlatmakta, o zamanlar söylendiği gibi Doğu'ya ilişkin malzemenin ana kaynağını oluşturan “raporlar” sunmaktadırlar³⁵. Yani bir anlamda oryantalizm, Doğu hakkında uydurulmuş ya da Doğu'ya göre biçilmiş hikâyelerle beslenir. Elbette bunlar zamana ve istenilen amaca göre değişikliğe uğrayabilirler ama paylaştıkları özellikleri aynı kalır. Batı'nın Doğuyu nesneleştirip her çeşit sömürsünü meşru kılması için uygun zemini yaratır, bu sömürüyü örtbas edecek kılıf ya da kılıfları hazırlar. Seyyahların meydana getirdikleri anlatımlar sayesinde Doğu'nun “sonsuz karmaşıklığı” belli tipteki karakterler ve kurumlar haline dönüşür. İşte bu durum oryantalist bakış açısının önemli bir tarafını verir³⁶. Batı, Doğuya sızmalıdır, onu elde etmeli, onun hakkında konuşmalı, kendisinin dışındaki bir şeyi yaratmalı, temsil etmeli ve nihayetinde o şeyi kendine mal etmelidir. Bunu yapmak için ticaret ve elbette siyaset dışında Thierry Hentsch'in ifadesiyle kala kala merak kalmaktadır yani başlangıç olarak seyahatler ve seyyahların yazdığı seyahatnameler³⁷.

Seyahatnameler bağlamında düşünüldüğünde, Jale Parla'nın ifadesiyle; “Doğu, Batı için nesnel gerçekliği olan bir yer değil, bir metindir. Doğu'ya ancak bu *metin* üzerinden ulaşılabilir, bu *metnin* dışında bir Doğu yoktur, çünkü bu *metnin* dışında Doğu'ya ilişkin bilgi yoktur³⁸.” Oryantalist söylemde ve onun aracılığıyla üretilen bilgi ise Doğu'yu “yaratır”. Bu söylemler yalnız bilgi üretmekle kalmaz,

³⁵ Thierry Hentsch, *Hayali Doğu (Batının Akdenizli Doğuya Politik Bakışı)*, çev. Aysel Bora, İstanbul: Metis yayınları, 1996, s. 117.

³⁶ Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 2. baskı, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s. 45.

³⁷ Thierry Hentsch, 1996, ss. 116 – 117.

³⁸ Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 21.

aynı zamanda tasvir eder, gördükleri gerçekliği de yaratırlar. Doğu bizzat bu *metinler* aracılığıyla üretilen bilgi sayesinde mümkün olur³⁹. Jale Parla'nın ve Meyda Yeğenoğlu'nun sunduğu bu iki görüşte yer alan italik kısımların yerine seyahatname ifadesini koyarak yeni baştan okuduğumuzda seyahatnamelerin Batı zihniyetini nasıl oluşturduklarını ve bu zihniyetin Doğu'yu nasıl ve hangi gerçeklikle algıladığını daha iyi kavrarız. Doğu'nun metinlerden ki, bu metinleri seyahatname olarak düşündüğümüzde, okunup değerlendirildiğine ilginç bir örnek, Napolyon dur. Napolyon sefere çıkmadan evvel Mısır hakkında pek çok şey okumuştur. Bu noktada Napolyon'un üzerinde en fazla etkili olan eser, C.F.Volney'in (1757–1820) *Voyage en Egypte et en Syrie pendant les annees 1783, 1784, et 1785 (1787)* isimli seyahatnamesidir⁴⁰.

Sonuç olarak seyahatnameler bilgi üretirler, doğunun bilgisini üretirler. Bu üretilen bilgi, Batı'nın Doğu'yu algılamasında, onu değerlendirmesinde, ona hakim olup, onun hakkında konuşmasında önemli bir işlev görür.

³⁹ Medya Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 24.

⁴⁰ Yücel Bulut, 2004, ss. 90 – 91.

BİRİNCİ BÖLÜM: ADA

I. Yaşanmışlık Anlatısı Olarak Ada

Bu tezi hazırlayan olarak ada konusunu merak ettiğim bu konu üzerine düşünmeye, kafa yormaya başlayışımın yeni bir heves olduğunu söylemek benim açımdan doğru değildir. Böyle bir konu üzerinde bir tez hazırlayacak kadar tabir yerindeyse ileri gidişimin bazı sebepleri olduğunu özellikle belirtmeden geçemeyeceğim. Bu tez üzerinde düşünmeye başlamam ve bu tezin hazırlanması noktasında kendimi teşvik etmem, beni edebiyat eserlerinde yaşadığım bir mekâna, bir adaya, daha net bir ifadeyle İstanbul'un prens adalarından birine, geçmişte olduğu gibi yine aynı işlevi gören bir sayfiye yerine Burgazada'ya götürdü. Burgazada üzerine yazılmış edebiyat ve tarih eserlerinde okumalar yaparken ada hakkında düşünmeye, okuduğum yer hakkında meraklanmaya başlamıştım. Böyle bir düşüncenin zihin dünyamda yer etmesinin kişisel merakımın sonucu olduğu bir gerçektir. Ancak asıl böyle bir düşüncenin, böyle bir meraklanmanın en önemli nedeni; yaşamış derecesine okuduğum Burgazada'yı bir ada severle, bir deniz tutkunuyla paylaşmamdı ki, o kişi; Sait Faik'tir. Onun ada ve deniz hakkında yazdığı öyküler daha o yaşta beni çok etkilemiştir ve elbette o günden itibaren de etkilemeye devam etmektedir. Bu etkileniş Burgazadayı ve genel olarak adaları anlatan herhangi bir yazıyı görmüş olmanın vermiş olduğu keyiften kaynaklanıyor da olabilir ve elbette Sait Faik'e daha küçük yaşlarda duyduğum hayranlığa da dayanıyor olabilir. Şunu özellikle belirtmem gerekir ki, bu tezi hazırlarken ve bu tez amacı ile yeniden ada üzerinde düşünürken daha önce okuduklarımın zihin dünyamda ne kadar çok izler bıraktığını hayretle görmekteyim.

Daha sonraki yıllarda Burgazada'yı gezmeye ve tabii ki adalar hakkında okumalara devam ettim. 90'lı yıllarda Selim İleri'den "Ada, Her Yalnızlık Gibi" kitabında olsun, Pars Tuğlacının "Tarih Boyunca İstanbul Adaları", Orhan Erdenen'in İstanbul Adaları üzerine yaptığı çalışma, William Golding'in "Sineklerin Tanrısı" adlı kitabı sonra Ernest Hemingway "Old Man and Sea" adlı kitabı ve nihayetinde herkesin mutlaka okumadan geçmediği Daniel Defoe'nin "Robinson Cruse"ı benim hayal dünyamda önemli izler bırakmıştır. Hayal dünyamı geliştiren ve beni adalar hakkında daha ayrıntılı okumalara teşvik eden bu eserlerden de net bir şekilde anlaşılıyor ki, adalara dair öğrendiklerimi romanlardan ve roman havasına bürünmüş, roman tadı veren çalışmalardan edindim. Aslına bakılırsa, bizim açımızdan bunun pekde garip bir tarafı yok. Çünkü;

...adaların çağrıştırdığı duyuş ve düşüncüler, merak, heyecan, gizem, bilinemezlik, korku, yalnızlık, tenhalık, ulaşılamazlık, sığınma, gündelik yaşantıdan uzak, yeni bir yaşama biçimi kurma gibi daha birçok şey olarak sıralayabileceğimiz kavramlar edebiyat tarafından sahiplenilmiştir¹.

Bu kavramlar etrafında ada, edebiyatın bir uğraşısı haline gelmiştir. Dolayısıyla adaları romanlardan seven insanlardan biri olarak, ada söylemi her ne zaman ortaya atılsa aklıma adalara dair romanlar gelir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi adalar romanlarda daha çok yer alır ve edebiyat, tekrar edecek olursak bir anlamda ada konusunu sahiplenmiş durumdadır. Aslına bakılırsa bunun da haklı gerekçeleri vardır. Şöyle ki Akşit Göktürk'ün ifadeleriyle;

...insanoğlu, yüzyıllardan beri mutluluk, dirlik, düzenlik, ölümsüzlük yönündeki özlemlerini genellikle uzak bir ada görüntüsüyle birleştirerek

¹ Gonca Gökalp Alpaslan, "XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, Ada İmgesi ve Akdeniz", http://vision1.eee.metu.edu.tr/metafor/yazi/1120r_xixyy_turk_romani.htm, (11Kasım 2001).

dile getirmeyi seçmiş, *günlük yaşamın katı gerçekliğinden bunaldıkça* gönlündeki adanın mutlu yalnızlığına sığınmıştır².

İşte bu günlük yaşamın katı gerçekliğinin fiziksel olarak yumuşatıldığı yer adadır ve söylemsel anlamda ise bu kaçıışı sağlayan romanlardır. Bu kaçış beraberinde ada'nın dünyadan, daha doğrusu adanın dışında yer alan mekânlardan daha fazla tercih edilecek bir yer, daha mutlu bir yaşama alanı olarak düşünülmesini de sağlamıştır. İşte bu düşünce sonucu "...ütopya ortaya çıkar [bu ütopya] başka ilkelerle işleyen daha iyi, daha güzel bir toplum ülküsünün dile gelişidir³." Ütopya denilince de bizim aklımıza ilk gelen elbette Thomas More'nin bir ada etrafında şekillendirdiği aynı ismi taşıyan kitabıdır. Bu kitap en güzel yeryüzü devletinin nasıl olması gerektiğini anlatan ve bu anlatış etrafında sonraki çağlara dair insana bağladığı güzel umutların da simgesi olan bir kitaptır⁴.

Şunu daha genişleterek vurgulamalıyız ki ada ve adalara dair dile getirilen ve yazıya dökülen söylemler edebiyat tarafından sahiplenilmiş, her söylemin içinde bizim de yukarıda girizgâh bölümünde yaptığımız gibi edebiyata dair eserler kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Adalar edebiyat tarafından sahiplenilmiştir tarzındaki yargımızı genişletecek olursak şunu da söylememiz gerekir ki, ada ve adalar siyaset tarafından yönlendirilmiş ve şekillendirilmiştir. Biliyoruz ki siyaset çoğu zaman anlık gelişmeler tarafından yönlendirilse de asıl olarak siyaseti yönlendiren tarihtir. Tarihteki gelişmeler, siyasetin tabir yerindeyse rotasını belirleyen önemli bir unsurdur.

² Akşit Göktürk, *Ada: İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, 2. baskı, İstanbul: YKY Yayınları, 2004, s. 10.

³ Akşit Göktürk, a.g.e., s. 17.

⁴ Mine Urgan, *Ütopya'ya Önsöz*, 2. baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, ss. 47 – 65.

Adalar etrafında ve özellikle konumuz açısından Ege Adaları etrafında bakıldığında adaların siyaset tarafından nasıl yönlendirilip şekillendirildiği daha net bir şekilde anlaşılacaktır⁵.

Sonuç olarak bir kaçış alanı, sınımlanacak bir mekân, edebiyatın sahiplendiği siyasetin yönlendirdiği bir coğrafi birim olarak ada, bu gibi açıklamalarla zihin dünyamızda yer etmiştir. Bizde bu çalışmada bu gibi tanımlamaları yanımıza alarak ve birazdan “Özel ve Genel Tanımlamalarla Ada” başlığında inceleyeceğimiz söylemleri de kullanarak bir edebi tarafı da mutlaka bulunan asıl kaynaklarımız olan seyahatnamelerin yol göstericiliğinde çalışmamızı istediğimiz hedefe doğru yönlendirmeye çalışacağız.

⁵ Ege adalarının Osmanlı Hakimiyeti altındaki tarihine ve Osmanlı egemenliği altında uzun bir süre bulunan bu adaların nasıl ve hangi koşullarda elimizden çıktığına dair çalışmalar için bkz; Metin Tuncel ve İdris Bostan, “Dünden Günümüze Ege Adaları,” *Coğrafya Dergisi*, yıl: 1998, sayı: 16, ss. 27-37; Ali Fuat Örenç, “Türk Hakimiyetinde Ege Adaları Tarihi,” *Yeni Türkiye*, yıl: 2000, sayı: 31, ss. 327-336; Necdet Hayta, “Ege Adaları Meselesi ve Ege Adalarının Türk Hakimiyetinden Çıkışı,” *Hava Kuvvetleri Dergisi*, yıl: 2000, sayı: 336, ss. 79-85; Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu: 1911'den Günümüze*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006; Athena Macris de Fabo, *The Aegean Island Question and Greece: A Diplomatic History 1911-1914*, USA: George Washington University, Ph.D., 1981; Sırrı Erinç ve Talip Yücel, *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988; Cevdet Küçük (ed.), *Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, 2002. Ayrıca Ege Adalarının tarihi hakkında çalışmamızın birinci bölüm üçüncü başlığını oluşturan “Ege'nin Gri Bölgeleri: Bir Problem Mekanı Olarak Ege Adaları” altında da bilgiler bulabilmek mümkündür.

II. Özel ve Genel Tanımlamalarla Ada

Kavram olarak adanın ne olduğuna dair ifadeleri bu başlık altında vermeye çalışacağız. Adalara dair yer alan tanımlamalara bakıldığında yazıya dökülen ifadelerin birçoğunun neredeyse birbirinin aynı olduğunu görebilmek mümkündür. Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde “Her yanı su ile çevrilmiş kara parçası⁶” tanımlamasında olsun, Temel Britannica’nın daha ayrıntılandığı “Dört yanı su ile çevrili büyük ya da küçük bütün kara parçaları⁷” tanımlamasında olsun, nihayetinde Meydan Larousse’nin, Türk Dil Kurumunun verdiği tanımlamalarla benzer bir şekilde ifade ettiği; “Dört tarafı su ile çevrili kara parçası⁸” tanımında adanın ne olduğu ifade edilirken bununla beraber hep bir şey de gizliden gizliğe vurgulanır; Ada anakaradan ayrı, suyun içinde şekillenmiş bir mekândır. Bunun yanı sıra adanın tanımlanmasında konumun oldukça önemli olduğunu söylemeden geçemeyiz; çünkü ada ilk olarak deniz ortasındadır. İkinci olarak anakaradan ayrıdır. Konum belirlemede ada, çoğu zaman için anakaranın karşısındadır. Mesela seyyah Jean Baptiste Tavernier seyahatnamesinde anakarada yer alan İzmir’i yön belirleme konusunda Sakız Adasının tam karşısında konumlandırır⁹. Dolayısıyla Sakız Adası da İzmir’in yani anakaranın tam karşısındadır.

Görüldüğü üzere adanın konumlandırılmasında deniz’in ve elbette anakaranın önemi büyüktür. Bunun yanında bir başka önemli durumda denizin adalardan

⁶ *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 9. baskı, 1998.

⁷ “Ada”, *Temel Britannica*, cilt:1, İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş., 1992.

⁸ “Ada”, *Meydan Larousse*, cilt: 1, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981.

⁹ Stefanos Yerasimos (ed.), *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 49. (Bundan sonraki dipnotlarda bu esere atıf yapılırken seyyahın ismi olan “Jean Baptiste Tavernier” kullanılacaktır.)

oluşması durumudur. Bu başlı başına bir konumlandırış ve tabir yerindeyse adres tarif edıştır. Böyle bir kullanıma yararlandığımız seyyahlardan J.B.Tavernier’de rastlarız. Tavernier, seyahatnamesinde Ege denizindeki adalardan bahsederken “adalar denizi” ifadesini kullanır¹⁰. Denizin adalardan oluşması tanımının yanında, Ege adalarına dair bir başka tanımlayışta adaların tek tek değil de toplu olarak isimlendirilmesidir. Araştırmada kullanılan hemen hemen bütün seyyahlar Ege adalarına dair toplu bir isimlendirmeyi *arşipelago* yani Ege takımadaları kavramı ile karşılar¹¹.

Yukarıda yazıya dökülen bu genel tanımlamalardan sonra seyyahların adalara dair ayırıcı nitelikte özel sıfatlar yüklediği de görülmektedir. Bunlar arasında seyyah William Lithgow’u örnek gösterebiliriz. Lithgow doğuya seyahati sırasında yolculuğunun ilk duraklarından biri olarak Girit Adası’na uğrar. Girit’e uğramasının en önemli nedeni ise *Akdeniz kraliçesini, altın adanın manzarasını görmektir*¹². Girit’e yüklediği bu sempatik, özel tanımlama dışında onun için Girit’i tanımlayan ve diğer adalardan onu en iyi şekilde ayıran şey ise, *bütün yeryüzünün en iyi şaraplarının üretildiği mekân olmasıdır*¹³. Bir başka seyyah Henry Blount ise, 1636 yılında kaleme aldığı “A Voyage into the Levant” adlı seyahatnamesinde yolculuğu sırasında uğradığı adalardan biri olan Sisam (seyahatnamede geçen adıyla Samos)

¹⁰ Jean Baptiste Tavernier, 2006: 50.

¹¹ Arşipelago kavramı kullanılarak yazılmış ve Ege Adaları’nın ayrıntılı bir tasviri yapılan seyahatname için bkz., Bernard Randolph, *Ege Takımadaları: Arşipelago*, çev. Ümit Koçer, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, 1998.

¹² William Lithgow, *The Totall Discourse of The Rare Adventures & Painefull Peregrinations of Long Nineteene Yeares Travayles from Scotland to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia and Affrica*, London, 1650, s. 70.

¹³ William Lithgow, a.g.e., s. 71.

adasını sebep göstermeden dünyadaki tek, eşsiz bir ada olarak tanımlar¹⁴. Bunun gibi örnekleri araştırmada kullanılan hemen hemen bütün seyyahların eserlerinde görebilmek mümkündür. Seyyahlar özelinden bakıldığında elbette onların adalara dair özel tanımlamalarında gittikleri o mekâna, ada mekânına dair sempatilerini göz ardı etmemek gerek. Henry Blount'un ifadesiyle;

Seyyah, seyahati sırasında uğradığı herhangi bir bölgede, sonuç olarak gözleriyle ve kulaklarıyla edindiği birçok durumu alır ve bunları çeşitli zamanlarda bir araya getirdiği tecrübeler yardımıyla özetler ve derler. Bunun yanı sıra kendi sempatisi ve ilgi alanları da çoğu zaman yapmaya çalıştığı bu işe müdahale eder¹⁵.

¹⁴ Henry Blount, *A Voyage Into The Levant A Breise Relation of a Journey, lately performed by Master H.B. Gentleman from England by the way of Venice Into Dalmatia, Sclavonia, Bosnah, Hungary, Macedonia, Thessaly, Thrace, Rhodes and Egypt into Cairo*, London, 1636, s. 29.

¹⁵ Henry Blount, a.g.e., ss. 3 – 4.

III. Bir Sürgün, Kaçış ve Sığınma Mekânı Olarak Ada

17. yüzyılda Ege Adalarının ayrıntılı olarak tasvirini çıkaran ve bununla yetinmeyip İstanbul'a yani payitahta uğrarken Prens Adalarını da ziyaret eden Bernard Randolph yazdığı seyahatnamesinde ufak bir anekdot sunar. Heybeliada'nın da içinde bulunduğu ve Prens adaları olarak nitelenen yedi adaya Bizans imparatorlarının büyük günah işleyen oğullarını sürdüklerinden bahseder¹⁶. Bu sürgün edişin en önemli ayırıcı sebebi, siyasi iktidara karşı değil; ancak Tanrı'ya karşı işlenen günahlardır. Bu günahın ya da günahların sonucu ise sürgünle cezalandırmadır. Tanrı'ya karşı olmasa da siyasi iktidara karşı “günah” işleyen ve bu günahı bir adaya sürülmekle ödeyen örnekleri bizim tarihimizin çeşitli zamanlarında görebilmek mümkündür. Mesela, İçel sancağına iskan olunan Kara-Hacılı, Eski Yörük, Kiseli-oğlu (Ketiş-oğlu), Şeyhlü, Sendil, Partalı, Solaklı, Gedikli, Toslaklı, Cerid, Saçı-Kara ve Şamlu cemaatlerinin *taahhüdləri hilafına hareketlerinden dolayı*, 1713'de Kıbrıs'a sürülmeleri için karar alınmıştır¹⁷. Osmanlı Devleti açısından her ne kadar bu gibi sürgünler fethedilen bölgelerin şenlendirilmesi amacını taşısa da bu sürgün kavramı daha sonraki kullanımlarda suçluların veya suçlu olarak görülen insanlar veya daha genel anlamda cemaatlerin sürülmesi mahiyetine bürünmüştür¹⁸. Bu ve buna benzer örnekleri çoğaltabilmek mümkündür. Son olarak daha yakın tarihimizden bir örnek verirsek, 19. yüzyılda önemli bir devlet adamı olan ve sonraki çağlara önemli izler bırakan bir şahsiyet olan Mithat Paşa'nın

¹⁶ Bernard Randolph, 1998, s. 64.

¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 3. baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1997, s. 141.

¹⁸ Hüseyin Arslan, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001, s. 317.

da Malta'ya sürülmesi vakasını verebiliriz. Daha önce söylediğimiz gibi, bu ve buna benzer örnekleri çoğaltabilmek mümkündür. Bu gibi örneklerin gösterdiği bir şey var ki, adalar anakaradan ayrı ve dolayısıyla gözlerden irak oluşuyla, bunun yanında mekân olarak da bir kendi kendineliliğinin olması hasebiyle sürgünlerde tercih edilen bir mekân olmuştur.

Deniz bir belirsizlik alanıdır. Bu belirsizlik alanının içinde bireyin anakaradan uzak olduğu bir noktada, bulunduğu herhangi bir olumsuz durumdan kurtulması için ihtiyaç duyabileceği belki de kabaca iki şey vardır; birincisi sağlam bir gemi, ikincisi civardaki herhangi bir ada. Burada bireyin maruz kalabileceği olumsuz durumlardan kastımız ise, denizlerde insanlar için her zaman bir sorun olan değişen hava koşulları, bunun yanında 17. ve 18. yüzyıllar açısından bakıldığında korsanlardır. Korsanlar 17. ve 18. yüzyılların şartlarında Ege Adaları ve çevresinde diğer açık denizlerde olduğu gibi faal durumdaydılar.

Bernard Randolph yukarıda saydığımız bu iki durumun sürekliliğini vurgularken şunları söyler; “yaz zamanlarında gemiler belki hava koşullarından dolayı güvendeydiler; fakat korsanlardan değil¹⁹.” Kısacası belki havalarda kışın denizlerde daha çetindi; ama korsanlar her zaman. Araştırmada yararlandığımız seyyahların hemen hemen hepsinin başından korsanlarla ilgili bir macera geçmiştir. Dolayısıyla bizde bu konuyu daha sonra “Adalarda Korsanlık ve Seyyahların Korsanlara Dair Gözlemleri” başlığı altında vermeye çalışacağız.

Denizlerde, başta tüccarlar ve seyyahların oldukça fazla başını ağrıtan bu korsan vakasına dair elbette bireysel direnmeler yok değildi. Bu bireysel direnmelerin yanı sıra devlet olarak Osmanlıların da çeşitli tedbirleri almayı ihmal

¹⁹ Bernard Randolph, 1998, s. 48.

etmediklerini görüyoruz. Çoğu zaman Osmanlıların kendilerini korsanlara karşı korumak için savaş gemilerinin eşlik ettiği konvoylarla yolculuk ettiklerini biliyoruz. Bunun yanı sıra adalar özelinde bakıldığında Osmanlı Devleti korsanlardan korunmak ve korsan vakalarına karşı daha etkin müdahale etmek için adalarda gözetleme alanları oluşturmuşlardı. Mesela Rodos Adası korsanları gözetlemek için Osmanlı askerlerinin merkezi bir yeri²⁰.

Korsan faaliyetlerinden ve kimi zaman hava koşullarının verdiği olumsuz durumlardan kurtulmak isteyen bireyler, civardaki bir adaya sığınmayı en güvenli yollardan birisi olarak görür. Her ne kadar bir kısım Ege Adasının Osmanlı yönetimi tarafından korsanlardan korunmak için bir üs haline getirildiği söylene de çoğu zaman adaların da korsanlardan kaçmak veya korunmak için güvenli bir mekân olduğu söylenemez. Kimi zaman ada, kaçan kişi için bir kurtarıcı mekân olurken, kovalayan daha özel anlamda korsan için bir yağma alanı olurdu. Bu duruma bir örneği seyyah Joseph de Tournefort'tan verebiliriz. Kendisi seyahati sırasında Girit'i gezerken bir manastıra dair şu anekdotu düşer; "...burasını [Girit Adası'nda bir manastır] korsanlar öyle çok yağmalamış ki, sağlam bir yapı ve çok hoş bir inziva yeri olmasına karşın terk edilerek harabeye dönmüş²¹." Bu durum bize gösteriyor ki çoğu zaman ada bir sığınma yeri, bir kaçış alanı olarak da kâr etmiyor.

Bir sürgün, bir kaçış mekânı olarak ada aynı zamanda, siyasilerin ve tabir yerindeyse "gözden düşmüş siyasilerin" sığınma mekânıydı. Osmanlı Tarihi'nde bu konuya dair en önemli örnek Cem Sultan vakasıdır. 1481'de Bayezit'e yenilgisinden

²⁰ Mehmet Akif Erdoğan, "The Island of Rhodes Under Ottoman Rule: Military Situation, Population, Trade and Taxation," *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, yıl: 1997, sayı: 13-14, s. 32.

²¹ Stefanos Yerasimos (ed.), *Tournefort Seyahatnamesi*, I. Kitap, çev. Ali Berktay, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 65. (Bundan sonraki dipnotlarda bu esere atıf yapılırken seyyahın ismi olan "Joseph de Tournefort" kullanılacaktır.)

sonra Mısır'a kaçan Cem Sultan 1482'de ise Memluklar'ın yardımıyla Anadolu'ya girerek, Anadolu'da yeniden bir iç savaşın başlamasına sebep olmuştur²². Ardından, Pierre d' Aubusson'un egemenliğindeki Rodos'a kaçan Cem Sultan burada yani Rodos adasında 34 gün boyunca bir sığınmacı olarak yaşamıştır²³.

Osmanlı tarihi içinden verilecek bir başka sığınmacı ise, Mustafa Çelebi, yani tarihte kendisine verilen lakapla Düzme Mustafa'dır ki kendisinin Limnos adasında kaldığı rivayet edilir²⁴.

Yukarıdaki örneklerin de gösterdiği gibi, ada bir sığınma mekânı olarak önem arz eder. Sonuç olarak çalışmamızın ilerleyen aşamalarında seyyahlar çerçevesinde daha ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere, genel olarak adalar ve özel olarak Ege Adaları bir sürgün, kaçış ve sığınma mekânı olarak dikkat çekmektedir.

²² Halil İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age: 1300–1600*, London: Phoenix Publish, 2000, s.31.

²³ John Freely, *The Adventures of a Captive Turkish Prince in Renaissance Europe*, London: Harper Perennial, 2005, ss. 66 – 70.

²⁴ Feridun Emecen, "The Historical Process of the Turkish Settlement in the Island of Limnos", *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 – 3 July 2004 Bildirileri*, Çanakkale: 2004, s. 64.

IV. Ege'nin Gri Bölgeleri: Bir Problem Mekânı Olarak Ege Adaları²⁵

Yaşanılan yüzyıl açısından bakıldığında Ege Adaları devamlı surette bir problem alanı olarak görülmektedir. Kimi zaman Türkiye ve Yunanistan arasında siyasi çıkmazların içine sürüklenen Ege Adaları, buldukları coğrafya itibariyle hem uluslararası hem de daha özel anlamıyla Türkiye ve Yunanistan hatta çoğu zaman “tarafsızlığını iddia eden devletler” arasında tabir yerindeyse ateşli tartışmalara sebep olan pozisyonda olmuştur. Bu tartışmaların bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasıyla başladığını özellikle belirtmek gerekir. Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak, diğer bir deyişle siyasal sınırları belirlenmiş bir devlet olarak ortaya çıkması ise 3 Şubat 1830 tarihinde Londra'da Fransa, İngiltere ve Rusya arasında akdedilen Yunanistan'ın bağımsızlığına ilişkin protokol ile gerçekleşmiştir. Bahse konu protokolün ikinci maddesinin son paragrafı Yunanistan'ın sınırlarını göstermekte idi. Buna göre Eğriboz Adası, tüm Şeytan Adaları ve İskiri Adası ile genel olarak “Siklad” tabir olunan adalar ve 26 derece doğu boylamı üzerinde bulunan Yamurgi Adası Yunanistan'a bırakılıyordu. 36 – 39 derece Kuzey enlemleri ile 26 derece Doğu boylamının dışında kalan tüm ada, adacık ve kayalıklar üzerindeki Osmanlı egemenliği de teyit ediliyordu²⁶. Bu durumun yanı sıra Ege coğrafyası ve adalarının da içinde bulunduğu sürece bağımlı olarak Ege karasuları, hava sahası, arkeolojik bitişik bölge ve en son olarak da Türkiye'nin anlaşmalarla bir başka devlete devretmediği coğrafi formasyonlar (ada, adacık ve

²⁵ Siyah ve beyaz gibi kesin iki renk arasında kalan gri, yapı olarak bir belirsizliği simgeler. Bu açıdan Ege Adalarını vurgularken “gri” tabiri çok iyi sıfat görevi görmektedir. Şunu da unutmadan söyleyelim ki, Ege'nin Gri Bölgeleri: Bir Problem Mekânı Olarak Ege Adaları başlığını şu eserden esinlenerek koyduk: Ali Karamahmut ve S. Sami Başeren, *Ege'de Gri Bölgeler Unutul (may) an Türk Adaları*, Ankara: TTK Yayınları, 2004.

²⁶ Ali Karamahmut (ed.), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Ankara: TTK Yayınları, 1998, ss. 52 – 53.

kayalık) üzerindeki gibi hususlar devamlı surette iki devlet arasında gerginliğin ana başlıklarını oluşturmaktadır²⁷.

İki ülkenin kıyıdaş olduğu Ege Adalarını içinde barındıran Ege denizi, Doğu Akdeniz'in kuzeyinde Anadolu yarımadasının batı sahilleri ile Balkan yarımadasının doğu sahilleri arasında Kuzey – Güney istikametinde uzanan bir denizdir. Mora yarımadasından Güney – Batı Anadolu'ya uzanan Çuha (Kitira), Sikliye (Antikitira), Girit, Çoban Adası (Kasos), Kerpe (Karpatos) ve Rodos Adaları ile Akdeniz'den ayrılan Ege Denizi, kabaca 35 – 41 derece kuzey enlemleri ile 23 – 28 derece doğu boylamları arasında kalan bir kıyı denizidir. Ortalama derinliği 350 metre kadardır. Yunanistan'ın doğusundaki Eğriboz, Andre (Andros), İstendin (Tinos), Mokene (Mikanos) ve Anadolu kıyılarına yakın bulunan Ahikerya (İkaria), Sisam Adaları, derinliği en çok 1367 metre olan Kuzey Denizi'ni, derinliği 2658 metreye varan Güney Ege Denizi'nden ayırırlar²⁸. Böyle bir denizin elbette coğrafi bakımdan, bunun yanında tarihi ve tabii ki siyasi açıdan bir kendine özgülüğü bulunması doğaldır. Ege denizinde bulunan adaların devamlı bir mesele halinde gündemde olmasının en büyük sebebi ise bu adaların ekonomik bir artı değer üretmesinden çok siyasi manadaki konumlarından kaynaklandığını özellikle belirtmek gerekir²⁹. Türkiye anakarasının doğal uzantısı üzerinde olan ve antlaşmalarla Yunanistan'ın egemenliğine devredilmiş bulunan çok sayıdaki adanın Anadolu'yu kuzeyden güneye bir dizi halinde kapatması; çok sayıdaki ada, adacık ve kayalığın

²⁷ Ali Fuat Örenç, “Türk Hâkimiyeti'nde Ege Adaları Tarihi”, *Yeni Türkiye*, yıl: 2000, cilt: 6, sayı: 3, ss. 327–336.

²⁸ Ali Karamahmut – S. Sami Başeren, 2004, s. 2.

²⁹ Necdet Hayta, “Ege Adaları Meselesi ve Ege Adalarının Türk Hâkimiyetinden Çıkışı,” *Hava Kuvvetleri Dergisi*, yıl: 2000, sayı: 336, ss. 78–85.

egemenliklerinin devredilmemiş olmasına rağmen bunlar üzerinde Kardak krizi ile resmiyet kazanan Yunan egemenlik iddialarının mevcudiyeti bu ada, adacık ve kayalıkların nasıl bir siyasi kıskaç içerisinde bulunduğunu gösteren önemli bir kanıttır³⁰.

Siyasi anlamda birçok gerginliğin merkezinde olan Ege Adalarının büyük bir kısmının Türk egemenliğinden çıkması meselesi ve dolayısıyla Yunanistan'ın egemenliğine geçmesi konusu yukarıda vurguladığımız gibi, Yunan isyanlarının başlaması ile Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuşmasına kadar gider. Balkan savaşlarına kadar denizde üstünlüğüne güvenen Yunanistan, Ege coğrafyası içerisinde stratejik manada önem arz eden adaları ele geçirmek için Ege denizinde harekâta geçerek 20 Ekim 1912'de Bozcaada'yı, 21 Ekimde Limni'yi, 30 Ekim'de Taşoz ve Gökçeada'yı, 1 Kasım'da Semadirek Adasını işgal etmiştir. Osmanlı hükümeti barış teklif ederek 3 Aralık 1912'de ateşkes imzalamasına rağmen Yunanistan bu mütakereyi kabul etmemiştir. 17 Aralık 1912'de Bozcaada civarında Osmanlı – Yunan donanmaları arasındaki savaşta Yunan galibiyeti ile Midilli, Sisam ve Meis adaları da Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştı. Böylece Trablusgarb harbi sırasında İtalya tarafından işgal edilen Menteşe Adaları bölgesindeki 16 adadan sonra Cezayir'i Bahr-i Sefid Beylerbeyliğini oluşturan adaların büyük bir çoğunluğu fiili olarak Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış oluyordu.

Balkan Harbi'nden ağır kayıplarla çıkan Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine Londra'da barış görüşmeleri başlatılmıştı (16 Aralık 1912). Fakat daha sonra Osmanlı Hükümeti'nin tavrı üzerine yeniden başlayan savaşta Osmanlı Devleti mağlup olmuştur. İttihat ve Terakki hükümetinin talebi doğrultusunda müzakerelere

³⁰ Ali Karamahmut – S. Sami Başeren, 2004, s. 47.

başlanmış ve sulh esasları tespit edilmiştir. Mayıs 1916 tarihinde imzalanan Londra antlaşmasına göre Osmanlı Hükümeti Girit'ten tamamen vazgeçmiş, Ege Adaları sorununun çözümü büyük devletlere bırakılmıştır. II. Balkan Harbi'nden yararlanan Osmanlılar Edirne'yi aldılar. Ardından Osmanlılar ve Yunanistan arasında barışı sağlayan ve Ege Adaları'nın mukadderatını büyük devletlerin kararına bağlayan Atina Antlaşması imzalandı. (14 Kasım 1913).

Londra'da sürmekte olan Süfera Konferansı'nda temsil edilen altı büyük devlet Ege Adaları konusundaki ortak kararlarını 13 Şubat 1914'de Yunanistan'a, 14 Şubat'ta ise Türkiye'ye bildirdiler. Buna göre Gökçeada, Bozcaada, Meis Adası Türkiye'ye iade ediliyordu. Yunan işgalindeki Ege Adaları ise silahlandırılmamak ve askeri amaçlarla kullanılmamak şartı ile Yunanistan'a veriliyordu³¹.

Bu tarihten sonra adalar üzerinde yaşanan tartışmalar elbette son bulmamış tâ ki 24 Temmuz 1923'te imzalanan Londra antlaşmasına kadar devam etmiştir. Bu antlaşmada adalar konusu son halini bulmuştur ki, antlaşmanın 12 – 16'ncı maddeleri Ege Adaları ile ilgilidir³².

³¹ Yasemin Demircan, (2000), "Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyeti," *Türkler*, yıl: 2000, cilt: 9, ss. 363-372., Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu: 1911'den Günümüze*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006, ss. 23-209.

³² Necdet Hayta, 2000, ss. 78 – 85; Lozan anlaşmasına kadar olan süreçte adaların hangi koşullar altında Türk egemenliğinden çıktığına dair Türk ve Yunan taraflarını eşit oranda merkeze alan ve yaşanan süreci ayrıntılı olarak diplomatik bir perspektiften değerlendiren çalışma için bkz; Athena Macris de Fabo, *The Aegean Island Question and Greece: A Diplomatic History 1911-1914*, USA: George Washington University, Ph.D., 1981; Bu eserin yanı sıra daha sonraki tarihleri, net bir ifade ile söyleyecek olursak, 1923'ten 1954'e kadar olan süreçte adalar problemini merkeze alarak Türk – Yunan ilişkisini tarihsel boyutlarıyla değerlendiren bir çalışma için bkz; Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954* Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997; Son olarak 1911'den günümüze kadar Ege Adaları sorununu masaya yatıran bir çalışma için bkz; Necdet Hayta, a.g.e., ss. 23 – 209.

V. Jeopolitik ve Stratejik Önem Bakımından Ege Adalarının Gruplandırılması

Ege Adaları buldukları stratejik konumları itibariyle önemli mekânlardır. Anadolu toprakları ile Avrupa arasında bir ara bölge olarak değerlendirilen Ege Adalarını, geçmişten günümüze genel coğrafi konumları, jeolojik ve jeomorfolojik ve jeofizik özellikleri, egemenlik devirlerinin tarihsel boyutları, egemenlik devirlerini düzenleyen uluslararası antlaşmalarda adaların düzenleniş biçimleri, jeopolitik ve stratejik önemleri ile birlikte dikkate alınarak; Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları, Menteşe Adaları, Kuzey Sporad Adaları ve Kiklad adaları şeklinde olmak üzere beş ayrı grupta incelemek mümkündür³³.

EGE ADALARI İNDEKSİ ³⁴			
NR.	BÖLGE ADI	OSMANLI LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ	HARİTALARDAKİ ADI
1	-	Ağriboz, Eğriboz veya İğriboz	Evvoia
2	Kuzey Sporad Adaları	İşketos, İşkatos veya İskados	Skiatos
3	“ “	İşkepolos veya İskabolos	Skopelos
4	“ “	Kırlangıç	Alonnisos
5	“ “	Güğercin	Peristera
6	“ “	Kardaşlar	Adelfi-Adelfopulo
7	“ “	İskandil	Skontzura
8	“ “	Bleko	Pelerissa
9	“ “	Şeytan veya İblislik	Giura
10	“ “	Arsura	Psathoura
11	“ “	Biber	Piperi
12	“ “	İşkiros veya İskiri	Skiros
13	Kiklad Adaları	Andre veya Andire	Skiros
14	“ “	İstendil veya İtsindin	Tinos
15	“ “	Mokene	Mikonos
16	“ “	Yılan	Dhrago
17	“ “	İstaporya	Htapodia
18	“ “	Delos	Dilos
19	“ “	Sığircıklar	Rinia

³³ Ali Karamahmut – S. Sami Başeren, 2004, ss. 47 – 48.

³⁴ Ali Karamahmut – S. Sami Başeren, 2004, ss. 83 – 86.

20	“ “	Şıra veya Sıra	Siros
21	“ “	Caros	Giaros
22	“ “	Uzunca	Makronisos
23	“ “	Mürted	Kea
24	“ “	Temriye veya Terme	Kitnos
25	“ “	Serfo	Serifopula
26	“ “	Serifos veya Koyunluca	Serifos
27	“ “	İstanos	Dhenousa
28	“ “	Nakşa	Naksos
29	“ “	Bara veya Para	Paros
30	“ “	Küçük Bara/Para	Andiparos
31	“ “	İspinos veya Yavuzca	Sifnos
32	“ “	Yamorki veya Yamurgi	Amorgos
33	“ “	Karo	Karos
34	“ “	Eskino	Sinussa
35	“ “	Rakliya	Iraklia
36	“ “	Niyo, Ünye veya Enye	Tos
37	“ “	Eskinos	Skinos
38	“ “	Polikandros veya Bolukendire	Folegandros
39	“ “	Polino	Poliigos
40	“ “	Gümüş	Kimilos
41	“ “	Değirmenlik	Milos
42	“ “	Küçük Değirmenlik	Andimilos
43	“ “	Anafiye	Anafi
44	“ “	Küçük Anafi Adaları	Pakya-Makra
45	“ “	Santorin veya Santoron	Tira
46	“ “	Hristiyan	Hristiani
47	“ “	Klakondra	Falkonera
48	“ “	Rapila	Velopulo
49	“ “	Ayayorgi	Ay. Yeorios
50	“ “	Ekene veya Egene	Egina
51	“ “	Engiste	Angistrion
52	“ “	Boros	Poros
53	“ “	Çamlıca	İdra
54	“ “	Küçük Çamlıca	Dokos
55	“ “	Sulıca	Spetse
56	“ “	Servi	Elafo
57	“ “	Çuka veya Çuha	Kithira
58	“ “	Küçük Çuka veya Küçük Çuha	Andikithira
59	“ “	Girit	Kriti
60	“ “	Taşoz	Tasos
61	Boğazönü Adaları	Semadirek, Semendirek veya Semendire	Samotraki

62	“ “	Zürafa Kayası	Zurafa
63	“ “	İmroz (Gökçeada)	Gökçeada
64	“ “	Tavşan Adası	Tavşan Adası
65	“ “	Bozcaada	Bozcaada
66	“ “	Limni veya ilimli	Limnos
67	“ “	Bozbaba	Evstratios
68	Saruhan Adaları	Midilli	Lesvos
69	Koyun Adaları	Koyun Adası	İnussa
70	“ “	Paşa	Passa
71	“ “	Vaton	Vatos
72	“ “	Gavati	Pondiko
73	Saruhan Adaları	Sakız	Hiyos
74	“ “	İpsara	Psara
75	“ “	Andiipsara	Andipsara
76	“ “	Sisam	Samos
77	“ “	Ahikerya, Kerye veya Karyot	İkarya
78	“ “	Hurşid	Furni
79	“ “	Fornoz veya Fornozlar	Fimena
80	“ “	Kalari veya Venedik Kayalıkları	Kalageri – Kalogeros
81	Menteşe adaları	Eşek	Gaidaros
82	“ “	Mandiraki veya Nergiscik	Arki
83	“ “	Batnoz veya Patnoz	Patmos
84	“ “	Lipso	Lipso
85	“ “	Farmakuza, Farma veya Bulamaç	Framakonisi
86	“ “	Leryoz veya İliyo	Leros
87	“ “	Kelemez	Kalimnos
88	“ “	Kalolimni	Kalolimnos
89	“ “	Kardak	Kardak
90	“ “	Keçi veya Karpari	Pserimos
91	“ “	Koçpapas veya Koçbaba	Levita
92	“ “	Zenari veya Ardıçcık	Kineros
93	“ “	Kendiroz	Liadi
94	“ “	İstanköy	Kos
95	“ “	Yali veya Sakarcılar	Yiali
96	“ “	İncirli	Nisiros
97	“ “	Kandilli	Kandhelioussa
98	“ “	İleki, İleki veya İlyaki	Tilos

99	“	“	Askino	Anditilos
100	“	“	Nimos	Nimos
101	“	“	Sömbeki	Simi
102	“	“	Rodos	Rodhos
103	“	“	Limoniya veya Alimya	Alimia
104	“	“	Herke, Harki veya Herkit	Khalki
105	“	“	Küçük Kerpe	Saria
106	“	“	Kerpe	Karpathos
107	“	“	Kaşot, Çobanlı veya Çoban Adası	Kasos
108	“	“	İstanbulya	Astipalasia
109	“	“	Yaban	Ofidusa
110	“	“	Kızkardaşlar	Adhelfia
111	“	“	Sirina	Sirina
112	“	“	Üç Adalar	Plakidha
113	“	“	Safran Adaları	Sofrana
114	“	“	İstakida Adaları	Astakidhapula
115	“	“	İki Kardaşlar	Unianisia
116	“	“	Kamulin	Kamilonisi

Genel olarak bu başlıklar altında gruplandırılan Ege Adalarının sayılarının bu tabloda gösterilenlerle sınırlı olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Ege Denizi’nde ada, adacık ve kayalık sayısı hakkında Yunan kaynakları dikkate alınarak muhtelif rakamlar tespit edilmektedir³⁵. Türkiye Cumhuriyeti’nin yaptığı çalışma sonucu bu rakamın bin sekiz yüz civarında olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu adalar içerisinde meskûn bulunanların adedinin yüz civarında olduğu ve büyük çoğunluğunun insan yaşamına müsait olmadıkları, buraların kayalıklardan oluştuğu bilinmektedir³⁶.

³⁵ Ege Denizi’ne uzantısı olan ada, adacık ve kayalıkların ayrıntılı olarak tanıtıldığı çalışma için bkz; Yaşar Ertürk, *Batı Anadolu’nun Ege Denizi (Adalar Denizi)’ne Uzantısı Olan Ada, Adacık ve Kayalıklar*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.

³⁶ Ali Fuat Örenç, 2000, ss. 327 – 336.

Yukarıdaki tabloda gruptandırmaya çalıştığımız Ege Adalarından bir kısmını çalışmamızın ileriki aşamalarında daha ayrıntılı olarak değerlendirmeye çalışacağız. Bu değerlendirme elbette seyyahların seyahatnamelerindeki bilgiler doğrultusunda olacaktır.

Son olarak jeopolitik ve stratejik önemi olan bu ada gruplarının kısaca önemlerini vurgularsak;

A) Boğazönü Adaları

Ege Denizinin en kuzeyinde yer alan bu ada grubu boğazlar sisteminin bir uzantısı olup, Çanakkale Boğazına ulaşan deniz yollarını kontrol eden bir konumda bulunmaktadır.

B) Saruhan Adaları

Anadolu'nun Ege kıyılarının büyük bir bölümünü çevrelemekte olup, Anadolu'ya giriş istikametlerinin karşısında yer almaktadırlar. Bir anlamda bu ada grubu Anadolu'nun savunulmasında ileri bir karakol durumundadır.

C) Mentеше Adaları

Kuzey – Güney istikametindeki deniz yollarını kontrol altında bulunduran bu adalar da Saruhan Adaları'nda olduğu gibi, Anadolu'nun savunulmasında ileri bir karakol, Anadolu'ya yapılacak herhangi bir saldırıda sıçrama tahtası konumundadırlar³⁷

³⁷ Ali Karamahmut, (ed.), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Ankara: TTK Yayınları, 1998, ss. 4 – 6.

D) Kuzey Sporad Adaları ve Kiklad Adaları

Bu adalar ise diğer ada gruplarına göre stratejik önemi daha az olmakla birlikte içerisinde Girit gibi önemli bir adayı da barındırmaktadır³⁸.

³⁸ Bu ada grupları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz; Sırrı Erinç ve Talip Yücel, *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

VI. Anakara ile Bağlantılı Bir Coğrafi Birim Olarak Ege Adaları

Yukarıdaki başlıklarda çeşitli vesilelerle vurguladığımız gibi, Ege Adaları buldukları coğrafya itibarıyla Doğu – Batı arasında önemli bir kavşakta yer almaktadır. Böyle bir coğrafyanın içerisinde yer alan adaların anakara yani Ege kıyıları ve daha geniş anlamda Anadolu coğrafyası ile bağlantısı birçok yönden mevcuttur. Böyle bir bağlantıda bir bütünlük, biraradalık söz konusudur ki, Ege Denizi ve Ege çok eski çağlardan beri hiç olmazsa kültür yönünden bir bütünlük göstermiştir³⁹. Ege Adaları ile Anadolu coğrafyası arasındaki bu etkilenme hadisesinde her iki mekânında rol oynadığını söylememiz gerekir. Çoğu zaman Anadolu'dan adalara doğru bir hareketlilik söz konusu iken, yeri geldiğinde aynı hareketliliğin adalardan Anadolu'ya doğru olduğunu da belirtmeliyiz.

Adalar ve Anadolu coğrafyası arasında ve özellikle kıyı Ege arasındaki etkileşimin örneklerini birçok alandan verebiliriz. Somut örnekler bağlamında ortaya konulan eserler, bugüne kadar varlığını devam ettirmiş mimari yapıtlar bize bu etkileşimin delillerini sunmaktadırlar. Sevil Tunç Gürsu'nun yaptığı çalışmada söylediği gibi;

“Adalardaki kültür tabakaları, Girit ve diğer yöredekiler gibi özellik arz etmekte ve o kadar kalın olmamakla beraber buluntular onları Girit, Melos gibi neolitik devre kadar indirmektedir. 3. bin yıl ile Kiklad Adaları bakır ve tunç devrini geçirmişlerdir. Girit, Melos merdivenli sokaklarıyla, kuvvetli surlarıyla sulh içinde yaşamayıp mücadele geçirdiklerini göstermektedir. Sivas'taki (Yuvarlak ve köşeli) ev tipleri, taş sanduka mezarlar ve keramik, bu adaların *Anadolu ile Yunanistan arasında sağladıkları bağ ve geçiş sebebiyle oldukça önem taşır*. Taş idoller, taş vazolar, kil çanak, çömlek, bakır araçlar, boncuklar ada özelliğini belirtir ve bu kültür daha ziyade Anadolu kavimlerinden olan Kar'ların tesiri ve eseridir ve yine büyük şehirleri,

³⁹ Sevil Tunç Gürsu, “Tarihte Batı Anadolu Ege, Ege Adaları,” *XII. Türk Tarih Kongresi, yıl: 2000*, s. 335.

kuvvetli surları, gelişmiş idol heykeltıraşlığı, dekorasyon özelliği bunu gösterir⁴⁰.”

Bu etkileşim durumu elbette sonraki devirlerde de devam etmiştir. Mimari açıdan var olan etkileşimin örneklerini vermeye devam edersek; Ege kültürü ve yaşamının mimariye yansımaları olan evler, Ege'nin kıyı ve adalarındaki benzerlikler göstermektedir⁴¹. Bu mimari benzeşim şüphe yok ki bir takım süreçlerin, bir takım gelişmelerin sonucuydu. Adalar ve genel olarak Anadolu coğrafyası ve özel olarak kıyı Ege arasında yapılan ticaret, var olan bu kültür etkileşiminin başka bir ifadeyle benzeşiminin ana sebebini oluşturmaktadır. Bu durum doğal olarak zaman içinde yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi mimari etkileşime dönüşmektedir. Örneğin Sakız Adası'ndan İzmir'e ve İstanbul'a yılda en az 150 geminin gittiği bilinmektedir. Ayrıca yapı ustalarının Ege Adalarının yanı sıra Batı Anadolu kıyı yerleşimlerinde çalıştığı, Ege kıyılarından adalara yapı malzemesi taşındığı da bilinmektedir⁴². Batı Anadolu kıyıları ve adalar için ticari faaliyetler ve kısmen bu ticari faaliyetlerin gün yüzüne çıkartmış olduğu yaşamsal etkileşimin mimari görünümleri bu şekildeyken, Anadolu coğrafyası ve adalar arasında da çeşitli yönlerden bir bağlantı söz konusuydu. Toprak açısından bakıldığında,

“Kale muhafızları(nın) Rodos ve etrafındaki adalarda görev yaptıkları gibi bunlara verilen maaş / tımarlar yine adaların kaynaklarından sağlanıyordu. Mesela Meis Adası, Rodos'a bağlı olarak bu gibi muhafızların mevcut bulunduğu stratejik önemi olan adalardan biriydi. Meis'in tımarları Teke ve Alâiye (Alanya) sancaklarından karşılanıyordu ve adanın Anadolu kıtası ile sıkı bir irtibatı bulunuyordu⁴³.”

⁴⁰ Sevil Tunç Gürsu, 2000, s. 340.

⁴¹ Akyüz Levi, “Batı Anadolu Kıyıları Mimarisinin Ege Adalarındaki Örneklerle Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi,” *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslararası Bir Miras*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, yıl: 1999, s. 277.

⁴² Akyüz Levi, a.g.m., s. 278.

⁴³ Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 41.

Adaların çoğu zaman kendi kendine yeten iktisadi bir birim olamamaları böyle bir durumu tetikliyordu. Bu kendi kendine yetememe durumu özellikle 17. yüzyılda daha bir belirgin halde gözükmektedir. Özellikle eski ticaret yollarının değişmesiyle başlayan veya bu değişimin tetiklediği süreçte, Ege'deki birçok adanın zor durumda kaldığı görülmektedir. Meis Adası ve etrafındaki ada halklarının ticaret yollarının değişmesinin bir sonucu olarak fakirleşmeleri onları hayatlarını idame ettirecek yeni kaynaklar bulmaya zorluyordu. Elbette bu kaynakların bulunacağı yer, ada halkının her daim ilişkide olduğu Ege kıyıları ve genel anlamda Anadolu coğrafyasıydı. Başa dönersek, Meis Adası ve etrafındaki adalarda bulunan ada sakinleri Ege kıyı bölgelerinden edindikleri topraklar üzerinde ziraata başlamışlar ve sadece bu ziraatın getirdiği gelirlerle yetinmeyip kendi mahsullerinin ticaretini yapmalarının yanı sıra daha büyük ölçekte üretim yapan Anadolu'nun da mahsullerinin ticaretiyle uğraşma işine de soyunmuşlardır⁴⁴.

Son olarak ada coğrafyasındaki nüfusun da bize anakara – ada bağlantısındaki yoğunluğu gösterdiğini söylemeliyiz. Rodos Adasına bakıldığında bu adaya daha çok Anadolu coğrafyasından İzmir, Denizli, Bandırma ve Akşehir'den gelenler olduğunu, bunun yanı sıra tam tersi yönde İzmir, Aydın, İskenderiye, Köyceğiz, Bergama, Alaşehir, Nazilli ve Isparta'ya Rodos adasından giderek yerleşenler olduğunu görmekteyiz⁴⁵.

Biz de çalışmamızın ileriki sayfalarında seyyahların seyahatnamelerinde Ege Adalarına yönelik söylemlerinden hareketle adaların Anadolu coğrafyası ile olan

⁴⁴ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, s. 63.

⁴⁵ Metin Tuncel ve İdris Bostan, 1998, ss. 27 – 28.

bağlantısını, inceleyeceğimiz Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos Adaları özelinden anlatmaya çalışacağız.

VII. Ege Adaları'nda Bir İdari Birim Olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi aşağıdan yukarıya doğru köy (karye), nahiye, kaza, sancak (liva) ve eyalet birimleri olarak bir silsile içerisinde yer almaktadır. Bu silsilede bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmiş, kazaların birleşmesiyle sancaklar, sancakların bir araya gelmesiyle de eyaletler oluşmuştur⁴⁶.

Bu idari teşkilatlanma içerisinde Osmanlı Devleti Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletini Ege Adalarından oluşan bir idari birim olarak teşkilatlandırmayı uygun görmüştür. Bu idari birimin ilk teşkil edildiği tarihte Rodos'un eyalet merkezi yapıldığı ve ele geçirilen diğer adaların daha sonra buraya bağlandığı görülmektedir⁴⁷.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin kuruluşu Barboros Hayreddin Paşa'nın resmen Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle başlamış ve adını Akdeniz'deki (Bugünkü Ege denizi) adalara verilen genel bir ad olarak "Cezayir" den almıştır. Bu eyaletin denizlerle ilgisi ise "Kapudâni" isminin ilavesi ile "Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Kapudâni" şeklinde birleştirilmesiyle ortaya konulmuştur⁴⁸.

Ege Adalarını içerisine alan bu teşkilatlanma aşamasına gelme sürecinde Osmanlı Devleti'nin denizlerde gösterdiği hızlı gelişmeyi göz ardı etmemek gerekir. Denizlerdeki teknolojik gelişmeler Osmanlı fetihlerinin de önemli bir tetikleyici unsuru olmaktaydı. Söğüt'ten Balkanlara kadar olan süreçte karada oldukça hızlı bir

⁴⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı: XIV-XVII. Yüzyıllar*, Ankara TTK Yayınları, 1991, ss. 83 – 87.

⁴⁷ İdris Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu": *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s. 57.

⁴⁸ İdris Bostan, a.g.m., s. 49 – 50.

fetih politikası sürdüren Osmanlı Devleti, denizlerde de günün koşullarına ayak uydurarak yaptığı gelişmelerle birçok adanın fethini gerçekleştirmiştir. Adaların fethi ile Osmanlı denizciliğinin gelişmesi noktasında sıkı bir bağ vardır. Şunu vurgulamak gerekir ki Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bir kara devleti görünümündedir; yani daha açık bir ifadeyle kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin hiçbir deniz geleneği yoktu. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra devletin Bizans ile giriştiği mücadelelerde denizciliğe ilk adımlar atılmıştı⁴⁹.

XIV. yüzyılın başında kurulan beyliklerin Osmanlı Devleti'nin gelişme sürecinde, özellikle denizcilik konusunda önemli etkileri olmuştur. Halil İnalçık'ın tespitiyle; 1300 tarihlerine doğru Batı Anadolu'da kurulan beylikler kendi hafif donanmaları ile başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere Doğu Akdeniz'deki Latin egemenliği altındaki adalar için büyük bir tehlike oluşturmuştu. Bu deniz gazileri (guzât fi'l-bahr) Ege Denizi'nde ve Balkan tarihinde yeni bir dönem açacakları gibi, sonradan XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı egemenliği altına girerek Osmanlı deniz gücünün çekirdeğini oluşturacaklardı⁵⁰.

İyi bir teşkilatçı, iyi bir denizci ve aynı zamanda önemli bir strateji uzmanı olan Çaka Bey, daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti'ni bu özellikleri ile etkileyecekti. Adalar açısından bakıldığında asıl önemli olan Çaka Bey'in Anadolu'nun muhafazası için adaların elde bulundurulması fikrine sahip olmasıydı. Böyle bir düşüncenin fetih sürecinde Osmanlı Devleti'ni etkilediğini görmek mümkündür. Çaka Bey'in yanı sıra Aydınolu Gazi Umur Bey'in de denizciliğe

⁴⁹ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", *Bellekten*, yıl: 2002, cilt: LXV, sayı: 243, s. 637.

⁵⁰ Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar," *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumuna Sunulan Bildiri*, Ankara: TTK Yayınları, yıl: 1997, s. 173.

verdiği önem daha sonraki süreçte Osmanlı denizciliğinin oluşmasında dikkate değer bir etkendi⁵¹.

Osmanlı denizciliğinin başlangıcı olması açısından Karesi Beyliği dikkate değer bir konumdadır. Osmanlı Devleti'nin sahil komşusu olan Karesi Beyliği denizcilikte oldukça gelişmiş bir beylikti ve bu beyliğin birkaç yerde tersanesi mevcuttu. Sonraki süreçte Karesi Beyliği'nin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesiyle güçlü donanması da bu devletin malı olmuştu. Karesi Beyliğinin ilhak edilmesi ve yıllar sonra Gelibolu tersanesinin kuruluşu Osmanlı denizciliğinin başlangıcını teşkil etmiştir⁵². Beyliklerin⁵³ Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle hız kazanan Osmanlı denizcilik faaliyetlerinde, Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu olan Bizans faktörünü unutmamak gerekir. Bunun yanı sıra yukarıda da vurguladığımız gibi bir kara devleti olarak kurulan Osmanlı Devleti'nin denizlere açılırken henüz yeterli bir tecrübeye sahip olmadığı için Ceneviz ve Venedik'in gemi ve denizcilerinden yararlandığı bilinmektedir⁵⁴.

Birçok faktörün etkilemesiyle ve Osmanlı Devleti'nin gösterdiği çabalar neticesinde kurulan ve hızla gelişen Osmanlı denizciliği, gelişen zamana her daim

⁵¹ Mücteba İlgürel, 2002, s. 639.

⁵² Mücteba İlgürel, 2002, s. 642.

⁵³ Denizci Türk beyliklerinin ortaya çıkışını ve bu beyliklerin Ege Denizi'ndeki faaliyetlerini anlatan önemli bir çalışma için bkz; Halil İnalcık, "The Rise of Turcoman Maritime Principalities in Anotolia, Byzantium, and Crusades," *The Middle East and Balkans Under The Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, 1993, ss. 309–341; Bununla birlikte özellikle Menteşe ve Aydın beyliklerinin faaliyetlerini anlatan, dolayısıyla bu iki Türk Beyliğinin Ege Denizi'ndeki durumlarını konu edinen klasikleşmiş bir çalışma için bkz; Elizabeth A. Zachariadou (1983), *Trade and Crusade: Venetian and The Emirates of Menteshe and Aydın (1300 – 1415)*, Venice: Library of The Hellenic Enstitute of Byzantine and Post Byzantine Studies, 1983.

⁵⁴ İdris Bostan, 2006, s. 184.

ayak uydurmayı bilmiştir. Özellikle gemi teknolojisi bağlamında beyliğin her türlü gelişmeyi yakından takip ettiği bilinmektedir⁵⁵.

Denizcilikte görüldüğü üzere meydana gelen bu gelişmeler Osmanlı fetihlerinin denizlerde oldukça hızlı bir şekilde ilerlemesini de beraberinde getirdi. Önceleri Limni, Midilli ve Eğriboz gibi yüzölçümü büyük adaların alınmasından sonra Rodos ve İstanköy'ün de ilhaki ile hâkimiyet sahası oldukça genişlemiştir⁵⁶. Bu hâkimiyet sahalarının değişiklik göstermesi, idari birimlerin de zaman içerisinde çeşitli değişimlere uğramasına yol açıyordu. Önceleri Kaptanpaşa Eyaleti şeklinde kurulan ve Ege Adaları ile sahil sancaklarını sınırlayan bu yönetim biriminin, kesin olmamakla birlikte Saruca Paşa'dan itibaren Gelibolu Sancağı olarak isimlendirildiği bilinmektedir⁵⁷.

O zamana kadar Gelibolu Sancakbeyi ve Derya Beyleri tarafından idare edilen donanmanın başına Barbaros Hayreddin Paşa'nın getirilmesinden sonra yeni bir idari düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur⁵⁸. Nitekim 1534 yılından itibaren devletin deniz siyaseti Akdeniz'in yalnızca Ege Denizi kısmına yönelik değil kuzey Afrika kıyılarına kadar uzanıp, yeni misyonlar üstlenecek duruma gelmiş ve bu genişleme neticesinde deniz sınırları "Beylerbeylik" yani "Eyalet" sistemine dönüştürülmüştür. Kendisine Cezayir kıtasının denetimi ve Cezayir Beylerbeyliği payesi verilen

⁵⁵ Daha fazla bilgi için bkz; İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 13–31 ve 183–206; Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789 – 1867)*, 2001, Ankara: TTK Yayınları, ss. 1–29; Ali İhsan Gencer, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik," *Yeni Türkiye*, yıl: 2000, sayı: 31, ss. 592–612; John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar ve Türkler*, çev. Füsün Tayanç – Tunç Tayanç, 2004, İstanbul: Kitabevi Yayınları, ss. 164–186.

⁵⁶ Mahmut Şakiroğlu, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1994, cilt: 8, s. 500.

⁵⁷ Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 22.

⁵⁸ Mahmut Şakiroğlu, a.g.m., s. 500.

Barboros Hayreddin Paşa idaresinde kurulmuş olan eyalet, daha sonraları haslı ve sâlyaneli statüde olarak Rodos, Midilli, Eğriboz, İnebahtı, Sığacık, Kocaeli, Karlılı, Biga, Mezistre, Sakız, Nakşa ve Mehdiye sancaklarını kapsamıştır. Böylece yeni yapılanma sonucu Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti tam anlamıyla ortaya çıkmıştır⁵⁹.

1568 – 1574 tarihli listelerde Cezayir-i Bahr-i Sefid veya Kaptanpaşa Eyaletinin yedi idari birime ayrıldığı görülmektedir. Bunlar Gelibolu, Eğriboz, Karlı ili, İnebahtı, Rodos, Midilli ve Cezayir-i Mağrib'den ibarettir. Daha sonraki listelere göre; Cezayir-i Mağrib, Midilli ve Sakız eyalet içerisinde gösterilmezken buraya Mizistre, Kocaeli, Biga, İzmir ve civarını ihtiva eden Sığla sancakları bağlanmıştır. XVII. yüzyılın ortalarına ait listelerde ise Kocaeli yer almıyor, buna karşılık Sakız, Nakşa ve Mehdiye eyalete dâhil bulunuyordu⁶⁰.

XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyıl başlarında Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde bir takım önemli değişimlere daha tesadüf edilmektedir. Bu süreçte özellikle eyaletteki sancak sayılarında ve bağlı sancakların durumlarında bir takım değişiklikler göze çarpmaktadır. XVIII. yüzyıl başlarında Rodos, Midilli, Dimyat, İskenderiye sancakları sâlyaneli statüde sayılmış, bunlardan Midilli dışındakiler ana karayla irtibatlandırılarak Mora yarımadası'ndaki Anadolu (Neuplia) Kaptanlığı'na bağlanmıştır⁶¹.

Görüldüğü gibi, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Kaptanpaşa Eyaleti'nin idari yapısı hemen hemen şekillenmişti. Bu yüzyıla kadar Gelibolu merkezli eyalet sınırlarındaki değişimlerde temel dinamiği, adalar ile genelde bunlarla irtibatı

⁵⁹ Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 24.

⁶⁰ Mahmut Şakiroğlu, 1994, s. 501.

⁶¹ Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 28.

bulunan kıyı sancaklarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eyaletin teşkilinden itibaren hudutlar şartlara göre esneklik gösterebilmiştir. Mora Yarımadası'nda Mezistre'den Akdeniz'in diğer ucundaki Trablusgarb ve İskenderiye'ye kadar değişebilen sınırlar, donanmanın ihtiyaçlarına veya deniz stratejilerine göre belirlenmekteydi⁶². Özellikle Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu devirlerde Kaptan Paşa ya da Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti, Doğu Akdeniz'de İskenderun Körfezi'nden Cezayir-i Garp'a kadar hemen hemen bütün Akdeniz sahillerini içine alıyordu. İlerleyen zamanlarda Osmanlı Devleti'nin idari yapısında meydana gelen bozukluklar ve kanunların yavaş yavaş tadili sonucunda, var olan eyaletin sınırları da zaman zaman değişikliklere uğramıştır. Sancak sayılarında ve bağlı sancakların durumlarında meydana gelen bu değişimler, daha çok Kaptan Paşa'nın yetki ve mali sorumluluklarına, bunun yanı sıra tayin olunan sancakbeyinin imtiyazlarına bağlı olarak husule gelmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rodos Adası, Midilli, Dimyat, İskenderiye Sancakları sâlyâneli statüde sayılmış, bunlardan Midilli dışında yer alanlar, Mora Yarımadası'ndaki Anadolu Kaptanlığı'na dâhil edilmiştir. Eyaletin klasik yapısında meydana gelen bu değişimlerin asıl sebeplerinden birisi de, Osmanlı Devleti ile Venedik arasında meydana gelen deniz savaşlarıdır ki bu savaşlarda Mora Yarımadası ve bazı adalar Venedik tarafından işgal edilmiştir. Bu süreç sonucunda kurulan Anadolu Kaptanlığı'na 1730 – 1740 kayıtlarına göre Rodos, Midilli, Dimyat ve İskenderiye sâlyâneli statüde bağlanmıştır⁶³. Bu anlattıklarımızdan şu iki sonuç çıkar; birincisi Kaptan Paşa'nın eyalet üzerinde önemli bir tasarruf hakkı vardır, ikincisi eyaletlerin yapısı değişen koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir.

⁶² Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 29.

⁶³ Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 23., İsmet Parmaksızoğlu, "Kaptan Paşa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 6, ss. 207 – 208.

Barboros Hayreddin Paşa'nın resmen Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle yaklaşık olarak 1534'te teşkil edilen ve zaman zaman Arşipelago yani Adalar Denizi'ne sahili bulunan sancakların da dâhil olduğu Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti, bir takım değişikliklerle mevcut durumunu XIX. yüzyıla kadar korumuştur.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti 1864 vilayet Nizamnamesi'ne göre, 1867 yılında "vilayet" haline dönüştürülmüştür. Bu düzenleme ile Biga, Midilli, Sakız, Rodos, Kıbrıs ve İstanköy sancakları'ndan oluşan vilayetin merkezi bir süre Kale-i Sultaniye (Çanakkale) oldu. Daha sonra Biga Sancağı bu yapıdan ayrıldı. İstanköy yerine Limni sancak merkezi haline getirildi. Vilayet merkezi Sakız ile Rodos arasında birkaç kez değiştikten sonra, 1876'dan itibaren Rodos Adası vilayet merkezi olarak kaldı. Kıbrıs Adası 1878 yılında geçici olarak İngiltere'nin yönetimine bırakılınca, sancak sayısı bu durumda dörde inmiş oldu. Bu durumda, 4 sancak, 12 kaza, 21 nahiye ve 236 köy biriminden oluşan Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, bazı küçük değişikliklere rağmen mevcut durumunu Lozan Anlaşmasına kadar korumuştur⁶⁴.

⁶⁴ İsmet Parmaksızoğlu, 1964, s. 208.

VIII. Adalarda Korsanlık ve Seyyahların Korsanlara Dair Gözlemleri

Korsanlık kelimesinin “course” veya “corsaire” den türeyerek “korsan” şeklinde Türkçeleştiği düşünülmektedir⁶⁵. Bununla birlikte korsan kelimesinin İtalyanca “corsaro” dan geldiği ayrıca ifade edilmektedir⁶⁶. Korsan sıfatıyla nitelenen ve yaptığı eylemle yani korsanlıkla itham edilen kişilerin denizlerde düşman gemilerine yapılan saldırıyı ve yine denizlerden gelerek sahillere yapılan akınları gerçekleştirdiklerini belirtmek gerekir⁶⁷. Bir başka ve ayrıntılı söylemle korsanlık tek bir sahile, tek bir gruba, tek bir sorumluya, tek bir suçluya ait değildir. Bir salgındır. Bütün sefiller ve güçlüler, zenginler ve fakirler, kentler, senyörler ve devletler denizin tümüne yayılan bir ağın halkaları arasında yer almaktadırlar⁶⁸. Dolayısıyla korsanlık yapmak; savaşmak, insanlara, yüklere, kentlere, köylere, sürülere karşı mutlaka gerekli olan bir savaş yapmak demektir; bu başkalarının malını yemek, güçlü olmak için onlardan beslenmek demektir⁶⁹.

Korsanlık deniz haydutluğudur. Braudel’in ifade ettiği gibi, tek bir sahile tek bir gruba, tek bir sorumluya ait olması gibi bir durumu da yoktur. Yine o’nun söylediğine göre;

Korsanlık için bazı tarihler kilometre taşlarıdır; 1508, 1522, 1571, 1580 gibi tarihler Akdeniz’de korsanlığın kronolojik tarihidir. Hemen hemen bu tarihlerde önemli ve büyük değişimler yaşanmıştır. 1500’lü yıllardan itibaren gönüllü kürekçiler yerine esirler ve forsalar kullanılmaya başlanmıştır. 1522 yılında Rodos’un düşmesiyle şövalyelerin Müslümanlara karşı koyduğu engel ortadan kalkmış

⁶⁵ Fernand Braudel, *II. Filipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, cilt: 2, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1993, s. 251.

⁶⁶ İdris Bostan, “Akdeniz’in Zorlu Korsanları Uskoklar: Adriyatik’te Korsanlar ve Deniz Gazileri,” *Toplumsal Tarih*, yıl: 2004, sayı: 127, s. 64.

⁶⁷ İdris Bostan, a.g.m., s. 64.

⁶⁸ Fernand Braudel, a.g.e., s. 252.

⁶⁹ Fernand Braudel, a.g.e., s. 254.

oluyordu. 1538 yılında Preveze’de denizde üstünlük Müslümanlar lehine gelişmişti, 1571 İnebahtı Savaşı ile bu durum geri alındı. Fakat Cebre Savaşı korsanlık için önemli bir dönüm noktasıdır. Cezayir korsanlığı ise 1600’lü yıllardan sonra Atlantik’e taşınmıştır⁷⁰.

Korsanlık açısından 1571 yılında yapılan İnebahtı Deniz Savaşı önemli bir dönüm noktası olarak vurgulanır. Özellikle bu tarih korsanlığın yaygınlık kazanması bakımından önemlidir. Çünkü daha evvel Hıristiyan güçlerin Müslüman güçlere ve onların zenginliklerine karşı bir eylem veya Müslüman güçlerin Hıristiyan gemilerine ya da kıyılarına yönelik girişimleri olarak değerlendirilebilecek korsanlık faaliyetleri İnebahtı Deniz Savaşı sonrasında yerini *deniz haydutluğuna* bırakmıştır. Böylece *siyasetin emrindeki korsanlık* bitmiş, kontrolsüz bir soygunculuk dönemi başlamıştır. Yağmalayanın da, yağmalananın da yurdu ve dini önemini yitirmiş korsanlık adeta bir mesleğin adı olmuştur⁷¹.

Yukarıda Braudel’in ifade ettiği söylemlerde yer alan ve italik olarak verdiğimiz iki cümle önemlidir. Öncelikle korsanlar siyasetin emrindedir. Osmanlı Devleti’ne bakıldığında Akdeniz’de korsanların faaliyetleri, barış zamanlarında da sürekli düşman topraklarına istila ve taarruzda bulunan akıncıların hareketlerine benzer. Nitekim Osmanlı donanmasının diplomatik ve siyasi krizler yaratmamak için harekete geçmesinin uygun olmadığı yer ve zamanlarda korsanlar harekete geçirilir ve onların kendi hesaplarına hareket ettikleri söylenirdi. Böylece hem şeriata aykırı hareket edilmemiş oluyor, hem de siyasi davranılıyordu⁷². Bunun yanında VI. Louis’in İngiltere ve müttefiklerine karşı artık birlik savaşını sürdüremez duruma

⁷⁰ Fernand Braudel, 1993, ss. 258 – 259.

⁷¹ Fernand Braudel, 1993, ss. 247 – 249.

⁷² Uğur Altuğ, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Akdeniz Siyasetinde Korsanların Rolü,” *Doğu – Batı*, yıl: 2005, sayı: 34, s. 293.

gelince korsan savaşını uygulamaya koyması da korsanlığın siyasi uzantılılarını göstermesi bakımından önemlidir⁷³.

“Deniz haydutluğu” olarak görülen korsanlığın ve özellikle Osmanlı korsanlığının bir haydutluk gibi algılanması İdris Bostan’ın ifadesiyle; denizlerde yaşanan olaylara çok az dikkat edildiği sonucunu doğurmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti’nde korsanlık yapan denizcilerin belgelerde ve dönemin kaynaklarında “levend reisleri” veya “gönüllü reisler” olarak anıldığı bilinmektedir. Gönüllü reislerin esas itibarıyla Cezayir’de buldukları, devlet donanmasının denizlere açıldığı zamanlarda ona katıldıkları, diğer zamanlarda ise üstlendikleri yerlerde sahil muhafaza görevi yürüttükleri görülmektedir. Levent reisleri sadece Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altındaki yerlere ve adalara saldırıda buldukları zaman “korsan ve harami” kelimeleriyle anılmışlardır⁷⁴. Kemal Reis, Oruç ve Hızır Reis, Turgut Reis, Kılıç Ali Reis gibi denizciler korsanlıktan yetişmiş olmalarına rağmen levend reisleri veya gönüllü reisler olarak Osmanlı Devleti’ne hizmet etmişlerdir⁷⁵.

Şunun altını çizmek gerekir ki, korsanlığın var olması, gelişmesi ve denizlere hakim olması ile denizlerdeki ticaret hacminin artması arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Özellikle Ege denizinin korsanlık faaliyetleri için etkinlik sahnesi oluşunda ticaretin de yer aldığı bir takım sebepler vardır. İlk sebep olarak Ege Denizi’nde deniz yolları üzerine serpiştirilmiş anakara da ya da adalarda bir dizi önemli deniz üssüyle, savaş gemileri ya da tüccar gemilerine antrepo imkânı sağlayan ticaret limanlarının varlığı ve bu anakara ve adaların korsanlar için sayısız ve güvenli

⁷³ Fernand Braudel, 1993, s. 255.

⁷⁴ İdris Bostan, 2004, s. 64.

⁷⁵ Şenay Özdemir, *Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695 – 1789)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2004, ss. 74 – 75.

barınaklar oluşturması. İkinci bir sebep de, önemli bir insan nüfusunun ve ticari faaliyet ve etkileşimlerinin varlığıdır. Bir diğere sebep de, Ege denizinde Doğu - Batı arasındaki ticari amaçlı faaliyetlerin yanında, Müslüman ve Hıristiyan hacıların hac görevini ifa etmek için Ege Denizi'nde seyahat etmeleridir⁷⁶.

Ege'deki korsan faaliyetlerinden en fazla korunmasız olanlar ada halklarıdır. Özellikle adalarda varlıklı korsan toplulukları göze çarpmaktadır. Hatta bu korsanların organize olmuş deneyimli askerlerinin yanında, buldukları adalarda evleri, tersaneleri ve yabancı tüccarlar için topladıkları ganimetleri satabilecekleri pazarları dahi bulunmaktaydı⁷⁷.

Ege adaları korsanlar için vurguladığımız üzere önemli mekânlardır. Bu toprak parçaları korsanlara barınmanın yanı sıra, ganimet de sağlayabilecekleri duraklardır. Araştırmaya konu ettiğimiz seyyahların korsanlara dair gözlemleri çeşitlidir. Tezimizde yararlandığımız hemen hemen bütün seyahatnamelerde korsanlara dair bir anlatım bulabilmek mümkündür. Ancak bu anlatımların çoğu zaman diğere seyyahların söylemlerine benzer olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Bu bakımdan burada korsanlara dair dikkat çeken gözlemleri almakla yetineceğiz. Seyyah yazdığı eserinde korsanlık faaliyetlerini eserinin heyecanla okunması için önemli bir nokta olarak görmüş olabilir. Çünkü yazdıkları eserler daha önce de vurguladığımız gibi, ülkelerine döndüklerinde belirli bir okuyucu kitlesi tarafından takip ediliyordu. Bu meraklı okuyucu kitlesinin merak uyandıracak şeylere ilgisi seyyahlar tarafından düşünülmüş olabilir. Ama her ne olursa olsun seyyahların

⁷⁶ Uğur Altuğ, 2005, s. 290.

⁷⁷ Ekkehard Eickhoff, "Akdeniz'deki Osmanlı Deniz Cephesi (XVI – XVIII. Yüzyıl)," *Osmanlı*, yıl: 2005, cilt: 1, s. 386.

korsanlara dair anlatımları en azından “korsanlık” denen bir gerçeğin o yüzyıllarda denizlerde yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Seyyahlarımızın gözlemlerine bakarsak, Bernard Randolph korsanların faaliyetleri konusunda duyduklarını uzun ve canlı bir anlatımla sunar. Ona göre;

Midilli Adası ile Sakız Adası arasında bulunan Spalmadori Adası ki, bu ada Sakız Adası’ndan 12 mil [yaklaşık olarak 22,5 km] uzaklıktadır, korsanların önemli uğrak yerlerinden biridir. Korsanlar burada gemilerinin bakımını yaptırır ve İstanbul’a giden teknelerin [büyük bir ihtimalle ticaret gemileri] yoluna çıkarlardı⁷⁸.

Bernard Randolph, 1666 yılında bu adaya gelen Malta korsanlarının Sakız Adası’ndaki Türkleri nasıl zor durumda bıraktıklarının hikâyesini de anlatır. Seyyah’a göre, Malta korsanları deyim yerindeyse o kadar dişliydi ki Sakız’da bulunan Türk paşasını geri çekilmeye zorlamışlar ve hatta şehri de topa tutmuşlardı⁷⁹. 18. yüzyılın sonlarına doğru Midilli Adasını gezen Richard Pockocke’de eserinde korsanlar hakkında bilgiler vermiştir. Ona göre;

Midilli Adası sakinleri inşa ettikleri gemilerini korsanlar kaçırmasın diye, hemen gizli yerlere çekerlerdi. Bunun yanı sıra adaya korsanlar herhangi bir saldırı düzenlerlerse yaklaşık yüz değneklik mesafede olan, zirvesi büyük duvarlarla çevrili bir kaleye sığınırlardı. Bu durum korsanlara karşı geliştirilen ilk reaksiyonu⁸⁰.

Adalar, tezin birçok yerinde altı çizildiği üzere, deniz yollarının önemli ticaret noktalarıdır ve hatta adalar Sakız Adası örneğinde olduğu gibi, hacıların hac görevlerini ifa etmek için çıktıkları yolda uğrak yeri olarak önem kazanmışlardır⁸¹. Bu önemli mekânlarda kimi zaman ticaret gemileri boy gösterir kimi zaman da

⁷⁸ Bernard Randolph, 1998, ss. 43 – 44.

⁷⁹ Bernard Randolph, 1998, s. 48.

⁸⁰ Richard Pockocke, *Voyages de Richard: Membra de la Société Royale, & de celle des Antiquités de Londres, & c. En Orient, dans l’Egypte, l’Arabie, la Palastine, la Syrie, la Grece, la Thrace, & c. & c.*, Paris, cilt: 4, 1772, s. 367.

⁸¹ J.H.Mordtmann, “Sakız Adası,” *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 10, s. 94.

korsan gemileri. Hatta bu ikisinin aynı anda bulunduğu da olur. Seyyah Corneille Le Bruyn bu duruma ait bir gözlemini aktarır. Le Bruyn, Sakız Adası'nda bulunduğu sıralarda limanda iki geminin varlığından bahseder. Bunlardan biri Tunus veya Gelibolu'dan gelen bir korsan gemisidir, diğeri ise İstanbul'dan gelen bir tüccara ait olan gemidir⁸². Aynı noktada bir arada bulunması zor gözükken bu iki geminin bir adada yan yana bulunmasının iki sebebi olabilir; biri ticaret gemisi korsanlar tarafından esir alınmıştır, diğeri ihtimal ise bu iki gemi de ticaret yapmak için bu adadadır. Her ikisinin de ihtimal dâhilinde olduğunu belirtmek gerekir. Daha önce E. Eickhoff ve M. Kiel'den yaptığımız alıntıda vurgulandığı üzere adalar, korsanların tüccarlar için topladıkları ganimetleri satabilecekleri pazarlardır. Dolayısıyla Sakız Adasındaki bu iki geminin ticaret maksatlı aynı mekânda bulunma ihtimalleri yüksek gözüküyor.

Adaların korsanların ticaret yaptıkları yerler olduğuna dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Seyyah Jean Thevenot, Rodos Adası'nda bulunduğu sıralarda bu adayı, Türk ve Barbar korsanlarının denizde elde ettikleri Hristiyan kölelerini ve yükleri düşük fiyata sattıkları bir sığınak olarak niteler⁸³. Bu örnek açık olarak gösteriyor ki adalar sadece tüccarlar için değil, korsanlar için de çeşitli emtialarını sattıkları kara parçalarıydı.

Sorulması gereken en önemli sorulardan birisi korsan olarak nitelendirilen ve çoğu zaman olumsuz bir “haydut” kavramıyla sıfatlandırılan bu deniz insanlarının ada insanlarıyla olan ilişkileri nasıldı? Bu soruya net bir cevap vermek oldukça zor.

⁸² Corneille Le Bruyn, *Voyage To Levant or, Travels in The Prencipal Parts of Asia Minor The Islands of Scio, Rhodes, Cyprus, &c. With an Account of the most Considerable Cities of Egypt, Syria and Holy Land*, London, 1702, s. 121.

⁸³ Jean Thevenot, *1655 – 1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1978, s. 238.

Ancak karşılıklı mücadele ve savaşın yanı sıra aralarında en azından “ticaret” temelli menfaate dayanan bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Adalarda Türk, Venedikli, İngiliz, Hollandalı tüm Akdeniz insanları ile buluşmak mümkündü ve onlar ile çeşitli kimliklere sahip korsanlar arasında çoğu zaman çıkara dayalı ilişki göze çarpıyordu⁸⁴.

Korsanlara dair ticaret yapan deniz insanları vurgusunun yanında onların denizlerde terör estiren kişiler olduğunu da unutmamak gerekir. Seyyahlardan Tournefort’un daha öncede verdiğimiz Girit Adasına ait gözlemlerinde ifade ettiği gibi;

...burasını [Girit Adası’nda bir manastır] korsanlar öyle yağmalamıştı ki, sağlam bir yapı ve çok hoş bir inziva yeri olmasına karşın terk edilerek harabeye dönmüştü⁸⁵.

Seyyah Tournefort’un yukarıdaki ifadesi korsanların bir mekânı nasıl yerle bir ettiğini göstermesi bakımından altı çizilmesi gereken önemli bir noktadır.

Sonuç itibariyle korsanlık faaliyetlerini üç açıdan görmek gerekir; bu eylemler Şenay Özdemir’in korsanlar hakkında Osmanlı belgeleri ve ikinci elden kaynaklar üzerine yaptığı derin araştırmasında ifade ettiği gibi, öncelikli olarak haydutluk faaliyetleridir. İkincisi çoğu zaman siyasetin gölgesinde yapılan ve izinli korsanlık olarak ifade edilebilen faaliyetlerdir ve son olarak korsanlık, ticaretin de içinde yer aldığı karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan görünümleri içerir⁸⁶.

⁸⁴ Ekkehard Eickhoff, 2005, s. 387; Bununla birlikte korsanlar ile adalarda yaşayan insanlar arasında farklı sebepler temelinde yaşanan ilişkilerin çeşitli örnekleri için bkz; Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz’de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık, 1480 – 1522*, çev. Tülin Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, ss. 105 – 108.

⁸⁵ Joseph de Tournefort, 2005, s. 65.

⁸⁶ Şenay Özdemir, 2004, ss. 59 – 77.

**İKİNCİ BÖLÜM: SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'NUN GİRİŞ
YOLU ve SAVUNULMASINDA İLERİ BİR KARAKOL OLARAK EGE
ADALARI: MİDİLLİ, SAKIZ, SİSAM ve RODOS**

I. MİDİLLİ ADASI (Lesbos – Lesvos)

Midilli Adasına varmadan önce, bir dağın tepesinde öyle bir manzara izledik ki, hayran olmamak elde değildi. Adadaki Mitylène kenti ve bölgesinde çok açık bir şekilde iki limanda demir alan gemiler, kadirgalar ve tekneler görüp, Lesbos'u kıtadan ayıran kanalın alanını ölçtük. Asya kıyısının kalabalık adalarının uzunluğu gözümü büyülerken, ayrıca karayı, ağaçlarla kaplı yüksek dağlarını, oldukça verimli, sulak ve işlenmiş vadilerini fark ettik. Bütün bunlar, bir kısmının bulutlarla kaplı olduğu ve gökyüzünün arasında kaybolup giden henüz batmakta olan güneşin ışıklarını yansıtarak bu güzelliği sunan bir tablo gibiydi¹.

**A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Midilli Adası ve Adanın Osmanlı
Hâkimiyetine Girişi**

Midilli, eski adıyla Lesbos veya Lesvos, birçok ünlünün doğduğu ve yaşadığı Asya kıyılarının en büyük adalarından biridir. Midilli Adası kaidesi güneydoğu – kuzeybatı istikametinde uzanan, tepesi kuzeydoğuya dönük, kenarları yuvarlaklaştırılmış bir üçgen şeklinde olup, güneydoğudaki Maya burnu ve batıdaki Sığır burunları arasında uzanan kaidesi üzerinde, denize dar boğazlar ile açılan, fakat içeriye doğru genişleyen iki körfez bulunur; bunlar güneydoğuda Yera ve kuzeyde

¹ Olivier A. Guillauma, *Voyage Dans L' Empire Othoman L'Egypte Et la Perse, Fait par ordre du Gouvernement, pendant les six premieres années de la République*, cilt: 3, Paris, 1793, s. 92; Bernard Randolph, 1998, s. 42; Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007, s. 62.

Kalanya körfezleri olup, bilhassa küçük deniz araçları için bulunmaz bir sığınak teşkil eder². Adalar sadece küçük çaplı gemiler için değil, aynı zamanda ticaret ve savaş gemilerinin de içerisinde yer aldığı devasa gemiler için de önemli bir sığınaktır. Adadaki önemli kentlerden biri olan Kastron'da iki liman vardır. Bunlardan biri kentin kuzeydoğusuna diğeri doğuya açılır. Bu limanlar gemicileri denizin şiddetli dalgalarından korur. Aynı zamanda bu limanlara 18. yüzyıl koşulları düşüldüğünde William Wittman'a göre, korsanlardan kaçmak için gece vakti bile rahatlıkla yanaşılabilir³. Adanın başlıca limanları 18. yüzyılda Tournefort'un gözlemlerine göre Kastron ya da eski adıyla Midilli, Yera, Kalonya ve Sığrı'dır⁴.

Midilli Adası fazla yüksek olmamakla beraber, oldukça dağlık bir görünüşe sahiptir. Ada ortalama olarak 160 – 180 millik (yaklaşık olarak 296 – 333 km²) bir çevreye sahiptir⁵. Adanın zemin arızaları ada içerilerine iyice sokulan körfezler vasıtası ile parçalı bir manzara arz eder. Kuzeydeki iki körfez arasında en yüksek zirve bulunur. (Olympos kütleinde Aya İlyâ Tepesi; 940m.). Yera Körfezinin doğusundaki dar Malya Yarımadası üzerinde Amali Dağı (530 m.), batıdaki yarımada üzerinde de Hypsilon Dağı (542 m.), nihayet silsilenin kuzey köşesinde Karakaş Dağı (Lapetymos, 838 m.) bulunur. Adanın geri kalan toprakları üzerinde basık tepeler manzarası hakimdir; alçak ovaların başlıcasına Kalonya Körfezi

² Besim Darkot, "Midilli", *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 8, s. 282.

³ William Wittman, *Travels in Turkey, Asia – Minor, Syria, and Across The Desert Into Egypt During The Years 1799, 1800 and 1801, In Company With The Turkish Army and The British Military Mission*, London, 1803, s. 455.

⁴ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s.65; Midilli Adası'nın limanları hakkında birinci elden ayrıntılı bilgi için Piri Reis'in eserine bakılabilir, Piri Reis, *Kitab – ı Bahriye*, Ankara: T.C. Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2002, ss. 115 – 121.

⁵ Piri Reis, 2002, s. 115; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff), 9. Kitap, İstanbul: YKY Yayınları, 2005, s. 136.

kuzeyinde rastlanır; ovalar adanın diğer kısımlarında tepelerin ayırdığı vadi tabanlarına ve dar kıyı düzlüklerine inhisar eder⁶. Bu fiziksel yapının görünümünü toparlayacak olursak, ada Doğu kısımları itibariyle alçak bir seviyede ve ovalarından dolayı daha bereketli iken, Batı ve Güney kısımları dağlık ve çoraktır⁷.

Adanın iklim şartları hemen her türlü mutedil memleket mahsullerinin yetişmesine elverişli ise de ziraat faaliyeti, tarla haline getirilmeye uygun toprakların azlığından engele uğrar. Buna mukabil alçak yamaçlar baştanbaşa üzüm bağları ve bilhassa zeytinlikler ile kaplıdır. Yamaçlarda palamudundan istifade edilen meşelikler uzanır. Yüksek sırtlar üzerinde de çam ormanları bulunur⁸. Adanın mevcut fiziksel yapısı yukarıda da belirtildiği üzere engebeli bir yapı arz ettiğinden özellikle tahıl ürünlerinin yetiştirilmesinde sıkıntı çekiliyordu. Bu durum adanın kendine yeter bir ekonomik birim oluşturmasını engelliyordu⁹. Bu bakımdan ada kendi ihtiyacını karşılayabilecek tahılı Anadolu topraklarından temin etmekteydi¹⁰.

Evliya Çelebinin suyu gayet latif dediği Midilli Adası, akarsu kaynakları bakımından da oldukça zengindir¹¹. Gikyodas, Batıda Sığrı yakınından, İpistimnos nehri ise Vapistimnos Dağı'ndan çıkarak 14 kilometre aktıktan sonra adanın en büyük limanından denize dökülürdü. Kaver Potamus ve Volaris nehirleri de bunlar

⁶ Besim Darkot, 1964, s. 282.

⁷ William Lithgow, 1650, s. 94.

⁸ Besim Darkot, 1960, s. 284.

⁹ William Lithgow, 1650, s. 95.

¹⁰ Machiel Kiel, "The Island of Lesbos – Midilli Under The Ottomans, 1462 – 1912 Remarks On Its Population, Economy and Islamic Monuments," *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 – 3 July 2004 Bildirileri*, 2004, ss. 54 – 61.

¹¹ Evliya Çelebi, 2005, s. 136.

arasındadır¹². Ayrıca Piri Reis'in anlatımına göre adada Sıgır limanından denize dökülen Huriş deresi, Pudise ve Makara çayları da mevcuttu¹³.

Oldukça bol akarsu kaynaklarına sahip olmasına rağmen Midilli Adası'nda da diğer adalarda olduğu gibi çoğu zaman su sıkıntısı çekilmekteydi. Bu sorunun üstesinden gelmek için Osmanlı Devleti tarafından oldukça iyi tesis edilmiş su kemerlerini beklemek gerekecekti. Bu yapılar adada kurulmuş olan vakıflar aracılığıyla desteklenmekteydi¹⁴.

Adanın iklimi gayet güzeldi ve havası sağlık açısından uygun olup, ilk ve sonbahar mevsimleri ılık bir şekilde geçirdi. Temmuzun birkaç günü hariç tutulursa yazın dahi hava çok güzel olurdu. En sıcak günlerde termometre 35 – 38 dereceyi gösterirdi. Kışın en soğuk zamanlarda dahi havanın 5 ilâ 8 derece olduğu çok azdı. Kar ancak dağların tepelerinde bulunup, o da bir ay kadar devam ederdi¹⁵.

Midilli Adası 821, 881 ve 1055 yıllarında Arap korsanlarının sürekli olarak saldırılarına maruz kalmıştır. Adanın Türklerle ilişkisi 1091'de Çaka Bey'in burayı kısa bir süre için ele geçirmesiyle başlar. 1354'te Bizans İmparatoru V. İonnes Palailologos adayı Gattilüsio'ya (Gatteluzzi) verdi. Gattilüsio ailesi 1462 yılına kadar iktidarda kalmıştır¹⁶.

¹² Ali Cevad, *Memalik – i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafyyesi*, İstanbul, 1313, s. 738 vd.

¹³ Piri Reis, 2002, s. 117.

¹⁴ William Wittman, 1803, s. 456; Ömer İşbilir, "Foundation (Vakıf) Establishment Process in Midilli Island Under The Rule of The Ottoman Empire", *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 – 3 July 2004 Bildirileri*, 2004, ss. 107 – 111.

¹⁵ Evliya Çelebi, 2005, s. 136; Ali Cevad, a.g.e., s. 738 vd.

¹⁶ Machiel Kiel, "Midilli", *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2005, cilt: 30, s. 11; Besim Darkot, 1964, s. 283; Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, ss. 93 – 94.

Midilli hanedanı Gattilüsiolar, Osmanlı Padişahı I. Murat zamanında, yeri geldiğinde vergi ödeyerek, çoğu zaman da Osmanlı Devleti'nin siyasi vaziyetine göre hareket ederek, Türkleri kendilerine müdahale etmekten uzak tutmayı başarmışlardır¹⁷. Bu süreç başarılı bir denge politikası olarak görülebilir. Ancak Gattilüsio hanedanı, 1450 yılında II. Murat'ın adaya gerçekleştirdiği harekâta engel olamamıştır. II. Murat, Amiral Baltacıoğlu Süleyman Paşa kumandasında teçhiz edilmiş olan donanmayı Midilli'ye sevk etti. Gerçekleştirilen kuşatma neticesinde, Midilli hükümdarı Dorino, Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yaparak, zaman zaman hediye ve 2000 duka vergi vermeyi kabul etti¹⁸. Mevcut anlaşma İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453'de alınmasından sonrada devam etmiş ve yıllık vergi 3000 dükaya çıkartılmıştı. Nitekim rahatsızlanan Dorino'nun yerine kral naibi olarak idareyi ele alan Dominico, İstanbul'a sık sık ziyaretler gerçekleştirdi. 1455 yılında Amiral Hamza Paşa kumandasındaki donanma Rodos Adası'na giderken Midilli yakınında demir atıp durduğu zaman, Dominico, sekreteri ünlü Bizanslı tarihçi Ducas'ı birçok hediyelerle Hamza Paşa'ya göndererek, Osmanlı Devleti'nin sempatisini kazanmaya çalışmıştır¹⁹. Midilli'deki hanedanlık her ne kadar Osmanlı Devleti ile aralarını iyi tutmaya çalışsa da bu süreç fazla ileriye gidemezdi. Gidemezdi çünkü Osmanlı Devleti'nin gün be gün genişlemesi artıyordu. Bu genişleme siyasetinde önüne çıkabilecek ve kendine sorun yaratabilecek her engeli

¹⁷ Viladimir Mirmiroğlu, *Fatih' in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul: Belediye Matbaası, 1946, s. 99.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, 5. baskı, cilt: 2, Ankara: TTK Yayınları, 2001, s. 35.

¹⁹ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul: MEB Yayınları, 1999, s. 233.

ortadan kaldırmalıydı. Midilli Adası, Osmanlı Devleti için bir sorun kaynağı olmaya başlamıştı. Seyyah Sandys'e göre;

Adadaki mevcut hanedanlık; çoğu zaman İtalyan ve İspanyol korsanlarına adayı üs olarak kullanıyor, kimi zaman Ege'deki korsanları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtıyor, yeri geldiğinde Papanın donanmasını Midilli'ye kabul ederek Papalıkla Osmanlı Devleti'ne karşı işbirliği yapıyordu. Hatta 3000 dükalık yıllık vergilerini de ödememeye başlamışlardı²⁰.

İşte bu sebeplerin vücuda getirdiği sonuç, adanın 1462 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi oldu.

Yukarıda saydığımız sebeplerin ortaya koyduğu mevcut durum Osmanlı Devleti'ni harekete geçirdi. Sefer için her şey tamam olduktan sonra 1462 yılında büyük küçük iki yüz parça gemi ile Mahmut Paşa denizden Midilli Adası'na yürüdü ve adanın merkezi olan Midilli önüne asker çıkararak şehri kuşattı. Âdet olduğu üzere muharebeden evvel şehir ve kalenin teslim edilmesi teklif olundu ve ret cevabı alınınca muharebe başladı²¹. Seyyah Sandys'in verdiği bilgiye göre, Osmanlı Devleti'nin mevcut 200 parçalık gemisinde yaklaşık olarak 2000 yeniçeriden fazlası yoktu²². Bursa üzerinden hareket eden padişah, adanın karşısındaki Edremit Körfezine inmiş ve oradan da Ayvalık'ın güneyindeki Ayezmend'e gelmişti. Sultan Mehmet muhasaranın iyice sıkıştığı bir zamanda bir harp gemisiyle adaya geçti ve durumu inceledikten sonra tekrar Ayezmend'e döndü²³. Dönüşünün hemen ardından Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayacağını gören Midilli tekfuru vakit kaybetmeden

²⁰ George Sandys, *Sandys Travailers Containing an History of The Original and Present State of The Turkish Empire: Their Lawes, Governement, Policy, Military Force, Courts of Justice and Commerce: The Mahometan Religion and Ceremonies. A Description of Constantinople, The Grand Signiors Seraglio and His Manner of Living. Also, of Greece with The Religion and Customes of The Grecians. A Description*, 5nd. Edition, London, 1652. s. 14.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2001, s. 35 vd.

²² George Sandys, 1652, s. 14.

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2001, s. 35 vd.

Mahmut Paşa'nın yanına geldi ve ona; "Bütün eşyama, hanımımı ve oğlanımı bıraktım, bir başımı alıp geldim. Hünkâr beni gerekirse öldürsün, gerekirse azad etsin" demiştir.

Mahmut Paşa ayaklarına kadar gelen tekfur Padişah'a arz etmiştir. Tekfur Padişahın elini öpmüş, Padişah ise onu 'hil'atlemişti ve ona çadır vermiştir. Mahmut Paşa ise verilen çadırı yanına kurdurmuştur²⁴. Böylece ada fethedilmiş oldu.

Midillinin ele geçirilmesinden sonra adada ele geçen ve daha evvel Türk sahillerine taarruzda bulunup birçok can ve mal zararına sebep olan üç yüz kadar İtalyan ve Aragon korsanı Fatih'in emriyle kâmilten idam edilmiştir. Buna mukabil yerli ahalinin hayatı bağışlanmış ve bunlar 3 sınıfa ayrılarak zenginleri İstanbul'a sevk edilip kendilerine evler ve arsalar verilmiş, fakirler yerlerinde bırakılıp vergiye bağlanmış ve orta tabakaya mensup gençler de esir edilmiştir. Bu muamelenin sebebi, muhasaranın başında yapılan teslim teklifinin reddedilmesidir²⁵. Danişmend'in ve Kâtip Çelebi'nin verdiği bu bilgiler seyyah George Sandys tarafından da doğrulanmaktadır. Ona göre;

Fetihten hemen sonra Osmanlı Devleti adada yaşayan halkı derecelerine [olasılıkla gelirlerine göre] göre tek tek ayırıştırıp bir kısmını İstanbul'da çalıştırmak üzere yollamışlar ve geriye kalanlarını da esir etmişlerdir²⁶.

Adanın fethedilmesi konusunda Olivier'in aktardığı ilginç bir ayrıntıyı vermeden geçemeyeceğiz. Seyyah'a göre;

²⁴ Mehmet Neşri, *Neşri Tarihi*, (neşr. Mehmet Altan Köymen), cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 165.

²⁵ İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji*, cilt: 1, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971, s. 299., Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l – Kibar Fî Esfari'l – Bihar*, (haz. Orhan Şaik Gökyay), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları, İstanbul: 1973, s. 21.

²⁶ George Sandys, 1652, s. 14.

Cenevizlilerin hâkimiyeti altındayken Midilli Adası'nda bulunan ve savaşmayı Türkler kadar iyi bilen yerli halk Rodos Adası sakinlerinin de yardımıyla İstanbul'a saldırı düzenleyip orayı tekrar Hristiyanların hâkimiyeti altına sokacaklardı. Bu amaç için hazırlıklar yapmışlar, sağlam bir donanma dahi hazırlamışlardır. Böyle bir süreci ortadan kaldıran ise Midilli halkına ihanet eden Midilli tekfurunun Mahmut Paşa'nın ayağına gidip af dilemesi olmuştu²⁷.

Bu anekdot, Osmanlı kuvvetlerinin zamanlamasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Böylelikle Osmanlı Devleti Midilli Adasını ele geçirerek önemli bir stratejik noktayı topraklarına katmış oldu. Adanın fethedilmesi Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de hâkimiyet sağlamasında önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

B) Osmanlı Devleti'nin Fethinden Sonra Adanın Durumu

Osmanlı Devleti'nin 1462 yılında adayı ele geçirmesinden hemen sonra,

Padişah, Mahmut Paşa'ya "Git, bu hisarın malını zaptet. Bütün halkını deftere geçir. Sipahisini, şehirlisini, köylüsünü ve her kişinin ne kadar parası vardır, gayri cins kumaşları beraber bana bildir" dedi. Eminler ve yazıcılar geldi. Padişahın emrini eksiksiz yerine getirdi; Padişah'a gelerek durumu arz eyledi. Padişah dahi kendine layık ne ise esirden ve maldan ve başka nesnelere ve kumaşlardan aldı. Kalanını gazilere, ulemaya ve fukaraya verdi. Bu şehrin sipahilerini her bir tarafa dağıttı. Şehir halkının dahi çıkarılması gerekenini çıkardı. Güvendiklerini yine yerli yerinde bıraktı. Bir kadı naspetti. Şehrin boş kalan evlerini istekleriyle gelen Müslümanlara mülk olarak verdi. Nice kiliseleri mescit etti. Bir kuluna da sancağın beyliğini verdi. Şehri ma'mur etti. Bütün ada ile birlikte oradan devlete gitti²⁸.

Aşık Paşazade'nin anlatımlarıyla, Osmanlı Devleti fetihden sonra gerçekleştirdiği birtakım geleneksel politikalarını Midilli Adasında da uygulamaya koydu. Denildiği gibi şehir ma'mur edildi. Öncelikle fetih sonrası adadan göç eden insanların yerine bölgenin harap olmasını engellemek için bir nüfus politikası izlendi. Bu adaya yerleşenlerin mağdur olmaması ve adanın gelenlere daha cazip bir yaşama

²⁷ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 96.

²⁸ Aşık Paşa-zâde, *Aşık Paşa-zâde Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 114.

alanı olarak göstermek için onlara boşalan evler mülk olarak verildi. Adanın İslamlaşması ve Türk damgasının adada var olmasını sağlamak için zor kullanarak da olsa bölgeye nüfusun kaydırılmasına çalışıldı. 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın hemen başında Anadolu’yu baştanbaşa deyim yerindeyse “kavuran” Celali isyanları Osmanlı yöneticilerinin eline bir fırsat vermiştir. İsyen edenler devlet yetkilileri aracılığıyla anakaradan yani Anadolu’dan uzaklaştırılıyor ve adalara yerleştiriliyordu. Bu adalardan birisi de Midilli’dir²⁹. Aşağıdaki tablo adanın nüfusunun Osmanlı belgelerine yansıyan fotoğrafını çekmektedir.

Midilli’nin Nüfusunun Gelişimi 1488 – 1887³⁰

Yıl	Gayr-i Müslim Hâne	Müslüman Hâne	Yaklaşık Toplam Nüfus	Müslümanların Yüzdesi
1488	4.952	400	26.200	%7.4
1492	5.287	440	26.900	%7.3
1521	7.327	659	36.730	%8.25
1548	7.690	807	39.000	%9.5
1581	8.850	1.331	46.808	%13
1602	9.785	1.455	47.200	%13
1644	7.510	1.650	38.400	%18
1671	7.500	1.660	38.500	%18
1709	7.700	1.690	39.400	%18
1831	49270 (yerleşimci)	11.894	61.164 (yerleşimci)	%19.45
1874	16.400 (hane)	3.560	81.830	%17.8
1887	80.751 (yerleşimci)	13.697	94.448 (yerleşimci)	%14.5

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere ilk zamanlarda en azından 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bölgenin nüfusunda genel olarak bir artış göze çarpıyor. Ancak bu ivmenin 17. yüzyıl ortalarına doru azalmaya yönelik bir yönelim sergilediği gözlenmektedir. Bununla bir takım sebepleri vardır. Özellikle 17. yüzyılda Anadolu topraklarını da vuran kötü hava şartları ve kuraklık buna bağlı olarak tarımın iyi gitmemesi. Daha sonra bütün adaların devamlı olarak sıkıntı yaşadığı korsan

²⁹ Machiel Kiel, 2004, s. 59.

³⁰ Machiel Kiel, 2004, s. 59.

saldırılarının Midilli Adasını da vurması. Her ne kadar nüfus bu gibi sebeplerden dolayı düşüş şeklinde rakamlara yansısı da sonraki dönemlerde artışların yaşandığını hem Osmanlı belgeleri hem de seyyahlar doğrulamaktadır. 1831’de yalnızca erkeklerin sayıldığı ilk nüfus sayımında Midilli Adası’nda toplam 11.036 kişilik bir nüfus varken, bu rakamın 1906/7’de toplam nüfus olarak 131.487 olduğunu araştırmacıların verdiği bilgilerden öğrenmekteyiz.³¹ Osmanlı belgelerinin ışığı altında yapılan çalışmaların ortaya koyduğu bu nüfus tablosu kısmi de olsa adaya uğrayan bazı seyyahlarda da mevcuttur. Seyyah Bernard Randolph 17. yüzyılın ikinci yarısına doğru uğradığı Midilli Adası’nda 20.000 Hıristiyan yaşadığını ve bunun yanı sıra 10.000 Türkün de bölgede ikamet ettiğini söyler³². Ortaya çıkan bu 30.000 rakamı Machiel Kiel’in Osmanlı Belgeleri üzerine yaptığı araştırmasının ortaya koyduğu sonuçlara yakındır ve en azından bu rakam sergilenen zaman çerçevesinden düşünüldüğünde nüfusun giderek yukarıya doğru seyreden bir ivme içerisinde olduğunu da göstermektedir. Bu nüfus panoramasının 18. yüzyılın son çeyreğindeki görünümünü Olivier’den öğrenebiliriz. Ona göre;

Midilli Adası’nın genel olarak nüfus rakamı 20.000 Rum ve bir o kadar da Türk’den ibaretti. Adada kadınlar, çocuklar ve yedi yaşın altındakiler de dâhil edilerek yaklaşık 20.000 nüfusun arasından yedi yaşından itibaren ölümlerine kadar vergi ödeyen 8.000 Yunanlı olduğu hesaplanır. Adada neredeyse Yunanlılar kadar Türklerin de yaşadığı bilinir. Bu durum nüfusu 40.000’e çıkarmaktadır. Yahudilerin sayısı ise bu hesaba dâhil edilmeyecek kadar azdır³³.

Toplamda 40.000’i bulan bu nüfus rakamı Osmanlı belgelerinin verdiği rakamlara yakındır ve yine bu rakam nüfus artışını vurgulaması bakımından da

³¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı-1831*, Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1943, s. 211., Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830 – 1914*, Madison: 1982, s. 170 – 171., Machiel Kiel, 2004, s. 59.

³² Bernard Randolph, 1998, s. 49.

³³ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 98.

önemlidir. İfade edilen bu nüfus rakamlarının yanı sıra seyyah Polonyalı Simeon bölgenin köy sayısına yönelik bir takım rakamlar vermektedir. Polonyalı Simeon 1610 veya 1611 yıllarında İzmir'den Midilli'ye geçişlerini anlatırken şu bilgileri aktarır;

İzmir'den gemiye binerek hareket ettikten sonra, deniz üzerinde o kadar uzun bir zaman çalkalanıp durduk ki, beş günlük yolu ancak yirmi üç günde kat edebildik. Yolda müteaddit adalar ve harap olmuş kasabalar gördük. Midilli adlı büyük bir Rum adasına geldiğimizde, orada 360 köy ve beş şehir olduğunu söylediler³⁴.

Simeon'un ifade ettiği bu 360 rakamına karşılık daha sonra bölgeyi ziyaret eden Tournefort, "Bu adada Erisso'nun da içerisinde yer aldığı 120 köy ve kasaba vardır" der³⁵. Bu rakamların ne derece doğruyu yansıttığını bilemiyoruz. Ancak en azından farklı zamanlarda adaya uğrayan seyyahların yazıya döktükleri farklı rakamlar bize nüfusun değişik zaman dilimlerinde artışını ve daha net bir ifadeyle dalgalı bir görünüm arz ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nüfusun artması ya da nüfus dengesinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi birçok etkenin bir araya gelmesiyle bağlantılıdır. Öncelikle insanın yaşaması ve hayatını idame ettirmesi için beslenme, sağlık gibi temel ihtiyaçlarının sağlanması gerekir. Daha sonra güvenlik gelir ki, bu da dönemin en önemli ihtiyaçlarından birisidir. Osmanlı Devleti, Midilli Adası'nda bu gibi ihtiyaçları karşılayacak araçları geliştirmekten geri kalmamıştı. Bölgede kurulan vakıflar birçok önemli problemin üstesinden gelinmesini sağlıyordu. Vakıf temel olarak bölge insanının hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarının sonucunda vücuda gelir. İhtiyaçların giderilmesi ise bölgedeki huzurun sağlanması bakımından önemlidir. Aynı zamanda vakıf kurmak

³⁴Hrand Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608 – 1619)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1964, s. 21.

³⁵ Joseph de Tournefort, 2005, s. 251.

bölgenin şen ve abadan olmasını sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Osmanlı Devleti ele geçirdiği birçok bölgede olduğu gibi, Midilli Adası'nda da hâkimiyetin en önemli sembollerinden biri olan vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıflar arasında camiler, hamamlar, içme suyu sağlayan yerler, yoksul insanların ihtiyaçlarını temin eden imaretler ön plandadır³⁶. İçme suyu sağlanması adaların en önemli problemlerinden birisidir. Seyyah William Wittman böyle bir ihtiyacın Osmanlı Devleti tarafından gayet iyi bir şekilde giderildiğini söyler. Ona göre;

Midilli Adası, Osmanlı Devleti'nin yetkilileri tarafından yapılan çalışmalar neticesinde ve bölge halkının çabalarıyla küçük barajcıklar sayesinde uzun zamandan beri hasret çekilen kaliteli ve içilebilecek kadar iyi suya kavuşmuştur³⁷.

Bu kavuşmada vakıfların önemli etkisi göz ardı edilemez. Bilinmelidir ki, vakfin ayakta durması ve sürekli artan ihtiyaçlara cevap vermesi için onun maddi olarak desteklenmesi gerekir. Midilli Adası'nda yaptırılan birçok vakfin ayakta durmasını sağlayan şey, adanın en önemli geçim kaynaklarından biri olan zeytinliklerdir. Bu zeytinliklerden elde edilen gelir sayesinde kurulan vakıflar uzun yıllar boyunca sürekliliğini korumayı bilmişlerdir³⁸.

C) Ege'nin İki Yakası Arasında Bir Mekân Olarak Midilli Adası'nda

Ticaret

Midilli Adası'nın coğrafi yapısı daha önce vurguladığımız üzere, oldukça dağlıktır ve bu nedenle zahire ihtiyacı diğer Ege Adalarının birçoğunda olduğu gibi dışarıdan ve özellikle Anadolu Yarımadasından karşılanmaktaydı. Dolayısıyla

³⁶ Bahaeddin Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara: TTK Yayınları, 2003, s. 9; Ömer İşbilir, 2004, s. 109.

³⁷ William Wittman, 1803, s. 456.

³⁸ Ömer İşbilir, 2004, ss. 107 – 111.

Midilli Adası zahire ithal edip, kendi bölgesinde yetiştirdiği birtakım ürünleri ihraç etmekteydi. Bu ürünlerinden birisi zeytindir. Zeytin adanın hemen hemen bütün bölgelerinde yetiştirilir. Seyyah William Wittman, Midilli Adasına girer girmez;

...limandan itibaren başlayan ve adanın her tarafına yayılan zeytin ağaçlarını görebilmek mümkündür. Bölgede yetişen zeytinler yine bölge halkı tarafından sadece gıda amaçlı tüketilmiyordu. Adanın çiftçileri tarafından oldukça bol miktarda üretilen zeytinden elde edilen yağ, sabun üretiminin önemli bileşenlerinden biriydi³⁹.

Bir başka seyyah William Lithgow'da, Wittman'ın belirttiği ifadelere benzer söylemleri dile getiriyor. Ona göre, Midilli Adası “zeytin ağaçlarının bol oluşuyla meşhurdu⁴⁰.” Zeytinin bol olması ondan elde edilen ürünlerin de bol olması anlamına geliyordu. Zeytin öncelikli olarak tek başına tüketilen bir gıda maddesidir. Bunun yanında zeytin, Wittman'ın vurgusuyla sabun üretiminde kullanılır ve son olarak aydınlamada da kullanıldığını bilmekteyiz. Zeytinden elde edilen yağ ki, Tournefort'a göre bu yağ nefistir, Midilli Adası'ndaki camileri, diğer kutsal mekânları aydınlatıyordu⁴¹. Aynı zamanda bu yağın yine aydınlatma maksadıyla payitahta yani İstanbul'a gönderildiğini araştırmacılar arşiv kayıtlarına dayanarak söylemektedirler⁴². Avrupa'dan ise Fransa'nın 18. yüzyılda adadan oldukça fazla miktarda zeytinyağı aldığını seyyahlardan Olivier ve Richard Pockocke'den öğreniyoruz⁴³. Sonuç olarak zeytinden elde edilen yağın önemli bir ticari meta olduğunu belirtmeliyiz. Diğer ihraç ürünü ise üzümdür. Midilli Adası'nın ikliminin uygun olmasından dolayı bölgede üzümün oldukça bol yetiştiğini söyleyebiliriz.

³⁹ William Wittman, 1803, s. 455.

⁴⁰ William Lithgow, 1650, s. 95.

⁴¹ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s.251.

⁴² Ömer İşbilir, 2004, s. 109.

⁴³ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 101., Richard Pockocke, 1772, s. 368.

Adanın özellikle alçak yamaçlarının baştanbaşa üzüm bağları ile kaplı olduğunu biliyoruz⁴⁴. Üzüm hem yaş hem de kuru olarak tüketilen bir meyvedir. Bu meyveden aynı zamanda pekmez ve sirke yapılmaktadır. Üzümünden yapılan bir başka şey ise şaraptır. Seyyahlarımızdan Bernard Randolph Midilli Adası'nda üretimi yapılan şarabın bol ve eşinin emsalinin olmadığını söyler⁴⁵. Yine Tournefort da Randolph'un söylemini destekleyerek adada elde edilen şarabın eski ününden hiç bir şey yitirmediğinin altını çizer⁴⁶. Şaraba yönelik bu beğeniye seyyahlardan Motraye de katılır. Onun anlattığı bir hikâyeye göre;

Aristo'ya ölüm döşeğindeyken dostları önce Rodos şarabını, ardından da Midilli şarabını tattırmışlar. Bu iki şarabın farkını belirten Aristo, Midilli Şarabına olan hayranlığını ve şaraba karşı övgülerini söyleyerek gözlerini yummuş⁴⁷.

Bu övgülere layık olan Midilli şarabının 17. yüzyılın seyyahlarının söylemlerine bakılırsa oldukça fazla miktarda üretildiğini görüyoruz. Ancak bundan bir yüzyıl önce Osmanlı Devleti'nin çıkardığı hükümlerde şarap üretiminin yasaklanıp azaltılmasına yönelik ifadeler yer alıyordu. 1584 yılında Midilli kadısına gönderilen hükümde şunlar söyleniyordu;

Bazı Hıristiyan ve Yahudi tüccarların Midilli Adası'ndaki mezkûr semtlerde satılan üzümleri çeşitli yollardan satın aldıkları [bu üzümleri şarap yapmak için kullandıkları] bilinmektedir. Bu nedenle İstanbul'da çeşitli amaçlar için kullanılan kuru üzüm, pekmez ve sirke sıkıntısı yaşanmaktadır⁴⁸.

⁴⁴ Besim Darkot, 1960, s. 282.

⁴⁵ Bernard Randolph, 1998, s. 43.

⁴⁶ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 251.

⁴⁷ Aubry de La Motraye, 2007, ss. 64 – 65.

⁴⁸ Nihat Karaduman, *XVI. Yüzyılda Midilli Adası: Arşiv Kaynaklarına Göre*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999, s. 31.

Bu uyarılardan da anlaşılıyor ki, İstanbul'un kuru üzüm, pekmez ve sirke iâşesinde Midilli Adası önemli bir yer tutmaktadır.

Önemli ihraç ürünlerinden birisi de tanen'dir. Bu madde debbağlar tarafından kullanılmaktaydı ve tabaklamanın önemli araçlarından birisiydi. Tanen denilen şey, Ege Bölgesi'nde bulunan mazı ve bunun yanı sıra meşe palamudu kabuklarından elde edilirdi. Midilli Adası'nın çok miktarda tanen elde edilen önemli mekânlardan birisi olduğu söylenir. Tanen, hem Ege kıyılarından gelen hem de Avrupalı tüccarlar tarafından talep edilmekteydi⁴⁹. Özellikle Olivier'in gözlemlerine göre İtalyanlar bu maddeyi satın almaktaydı⁵⁰. Sonuç olarak tanen maddesinin Midilli Adası'nda ekonominin en önemli ikinci sektörü olarak göze çarptığını söyleyebiliriz⁵¹. Tournefort'dan öğrendiğimiz kadarıyla Midilli, istiridyeyi diğer adalara ihraç etmektedir. Özellikle Sakız Adasına bu istiridyelerden 18. yüzyılın başlarında bolca gönderilmekteydi⁵². İstiridyenin 17. yüzyılın son çeyreğinde de Midilli Adası için önemli bir ticari meta olduğunu bir başka seyyah Bernard Randolph vurgulamaktadır⁵³. Son olarak Olivier'e göre ise adada çıkarılan güzel istiridyeler Sakız Adası ve İzmir'e ihraç edilirdi⁵⁴. Sakız Adası ile Midilli Adası arasındaki mevcut ticaretin eskilere dayanan bir temelini olduğunu da belirtmeliyiz. Özellikle

⁴⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550 – 1650*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 197.

⁵⁰ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 91.

⁵¹ Machiel Kiel, 2005, ss. 11 – 13.

⁵² Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 250.

⁵³ Bernard Randolph, 1998, s. 43.

⁵⁴ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 91.

15. yüzyıldan itibaren başlayan süreçte Sakız ile Midilli Adası arasında ticaret hacmi oldukça genişti⁵⁵.

Yukarıda ifade edilen ticarete konu olan ürünlerin dışında adada pirinç, turuncgiller, incir, mısır, susam, limon, soğan, sarımsak gibi ürünler de elde edilmekteydi⁵⁶.

Her ne kadar Şemseddin Sami Midilli Adasına yönelik yazdığı yazıda bölgeden hayli miktarda arpa, çavdar, mısır, darı vs. hububat elde edildiğini söylese de adanın kendine yeter düzeyde zahire üretimine sahip olmadığını belirtmeliyiz⁵⁷. Daha önce de vurgulandığı gibi ve seyyah Lithgow'un söylemlerine dayanarak ifade edildiği gibi, Midilli Adası tahıl ihtiyacı yönünden Anadolu coğrafyasına bağımlıydı⁵⁸. Olivier'in söylemlerine göre özellikle tahıl ürünlerinden buğday ve arpa önemli oranda ithal edilirdi⁵⁹. Seyyah Richard Pockocke'nin gözlemlerine göre ise bu ithalin arkasında yatan en önemli sebep,

Böyle bereketli, birçok ürünün yetişmesine elverişli ve kısacası toprağı verimli olan Midilli Adası'nın tahılı Küçük Asya'nın kıyı bölgelerinden ithal etmesinin en önemli sebebi, bölge insanları tarafından toprağın bilinçsizce ve kötü işlenmesinden kaynaklanmaktadır⁶⁰.

⁵⁵ Suraiya Faroqhi, 2004, s. 143.

⁵⁶ William Wittman, 1803, s. 456., William Lithgow, 1650, s. 95., Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 251., Aubry de La Motraye, 2007, s. 64., Olivier A. Guillauma, 1793, ss. 90 – 91.

⁵⁷ Şemseddin Sami, *Kamusu'l Alam*, cilt: 6, İstanbul, 1316, ss. 4242 – 4243.

⁵⁸ William Lithgow, 1650, s. 95.

⁵⁹ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 101.

⁶⁰ Richard Pockocke, 1772, s. 382.

Netice itibariyle, M. Kiel'in araştırmasında da belirttiği üzere Midilli, Anadolu'ya yağ ihraç ediyor, karşılık olarak da günlük ihtiyacını temin edecek kadar tahıl alıyordu⁶¹.

Maden bakımından adada hem tuzun hem de maden kömüründen üretilen kömür katranının damıtılmasıyla elde edilen bir ürün olan zift'in ön plana çıktığını görmekteyiz. Tuz, bilindiği üzere genel olarak balıkçılıkta, zeytincilikte, süt temelli peynirde, yağda ve çökelekte bunun yanı sıra insanların ve hayvanların doğrudan doğruya tükettiği bir besin maddesi idi;

Adada bulunan tuzlalar bir şahsa işletmesi için belli bir fiyata üç seneliğine iltizam olarak verilirdi. Eğer tuzlayı işleten devlet memuru ise kendisine emin, deruhte ettiği teşebbüse de emanet denilmekte, eğer resmi bir sıfatı yok ise kendisine mültezim denirdi. Midilli Adası halkının geniş bir kısmı tuzculukla geçimini sağlamaktaydı. Midilli halkına tuzlalardan her ihale devresi sonunda, üç yılda bir tevziat usulü vardı. Bu, bir nevi tuz vergisi mahiyetinde olan mecburi bir satış idi. Dağıtım ve satış yapılırken müşterinin durumu nazarı dikkate alınıyor ve umumiyetle tuz, sarf edecek vaziyette olan kimselere veriliyordu. Ancak, tuzla mültezimlerinin tamahkârlığı, keyfi icraatı, zaman zaman halkın muhalefeti dolayısıyla bu dağıtımın aksadığı ve bazen de devleti bazı tedbirlere başvurmayı zorlayacak kadar belirli huzursuzluklar yarattığı görülmektedir⁶².

Tuzun yanı sıra Midilli Adası'nda zift üretiminin de var olduğunu görmekteyiz. Zift 16. yüzyılda Midilli, Avlonya, Pazarcık, Gelibolu, Lapseki gibi yerlerden temin ediliyordu. 17. yüzyılda ise bilhassa Midilli ve Avlonya'dan ocaklık olarak alınıyordu. Nitekim Midilli'den, arşiv temelli yapılan çalışmaların bildirdiğine göre, her sene 300 kantar zift ocaklık olarak ayrılmıřtı⁶³. Midilli Adası'nda üretilen ve en azından bazı yıllarda Venedik tüccarlarına yasal olarak satılabilen zift kantarda

⁶¹ Machiel Kiel, 2004, s. 61.

⁶² Lütfi Güçer, "XV – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, yıl: 1963, cilt: 23, ss. 1 – 2.

⁶³ Ayhan Afşin Ünal, *XVI. Yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde Midilli Sancağı*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 288.

tartılırdı. Bu kantarı ise Midilli gümrük mukataasını elinde bulunduran kişi işletirdi⁶⁴. Bu madde ağırlıklı olarak gemiler için kullanılmaktaydı. Olivier'e göre;

Midilli Adası'na çeşitli maksatlar amacıyla gelen gemiler bakıma alındıkları sırada, bölgenin çeşitli yerlerinde bulunan madenlerden çıkarılan ve yine bölgenin ustaları tarafından gemi ve teknelerin kalafatlanması için kullanılan kara zift ile kaplanırdı⁶⁵.

D) Ada İnsanlarına Dair

William Lithgow, Midilli Adasının insanlarından bahsederken onlar hakkında “bütün seyahatlerim sırasında nadiren görebildiğim oldukça kibar ve nazik insanlar” betimlemesini kullanılır. Bu kibar ve nazik insanlar seyyahı oldukça rahat ve güzel mekânlarda ağırlamışlar ve ona hoş şeyler sunmuşlardır⁶⁶. Midilli Adası daha önce de vurguladığımız üzere Müslüman olmayanların ağırlıkta olduğu bir nüfus panoramasına sahipti. Adada nüfusun diğer Osmanlı idari bölgelerinde olduğu gibi Müslüman ve Müslüman olmayanlar olarak iki kısma ayrıldığını görüyoruz. Seyyahlar da daha çok Müslüman olmayanların aralarında zaman geçirdiklerinden ötürü eserlerinde ağırlıklı olarak onlar hakkında bilgi vermişlerdir. Adada Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki ilişki Bernard Randolph'un söylemlerine inanırsak 17. yüzyılda pek de iyi değildi. Ona göre;

Adanın kuzeybatısında Petra adlı mazbut kaleyle güzel bir liman göze çarpar. Burada bölgedeki büyük kasabalarda çoğunlukla Rumlar yaşar. Rumlar önceleri İda dağları, şimdi ise Kazdağı diye anılan anakarayla ticaret yapmaktayken dağlarda yaşayan Müslümanlardan korktukları için aralarına sokulmaya cesaret edemezler⁶⁷.

⁶⁴ Suraiya Faroqhi, 2004, s. 142.

⁶⁵ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 100.

⁶⁶ William Lithgow, 1650, ss. 94 – 95.

⁶⁷ Bernard Randolph, 1998, s. 43.

Korku temeline dayanan bu ilişkinin uzun bir süre bu şekilde sürdüğünü söylemek doğru olmasa gerek. En azından Randolph'un adada bulunduğu sıralarda en azından ücra köşelerde böyle bir tablo olabilirdi. Bunu şunun için söylüyoruz ki, Midilli Adasında yaşayan farklı dinsel kimliklere sahip olan insanların birçok kere ortak noktalarda buluştuklarını bilmekteyiz. Ömer İşbilir'in vakıflar üzerine yaptığı araştırma bunun açık bir delilidir. İşbilir'e göre, Midilli Adasında kurulan para vakıfları Müslüman olsun ya da olmasın herkese faizi geri ödenmek koşuluyla para vermektedir. Dolayısıyla burada bir dinsel kimlik gözetilmiyordu⁶⁸. Bunun yanı sıra adadakilerin hem kendi aralarında hem de ada dışındaki insanlarla yaptıkları ticari ilişkide onların bir aradalığını kuvvetlendiriyordu.

Midilli Adası'nda yaşayan insanların özellikle Müslüman olmayanların geleneklerine dair, seyahatnamelerde bir takım anlatımlar mevcuttur. Seyyahlarımızdan Tournefort, Midilli Adası açıklarında Mikonos'da katıldığı bir evlilik törenine dair;

... tarafların [evlenenlerin] aileleri, kadın ve erkek sağdıçlarıyla birlikte kiliseye gittik; evlenenler üç – dört kadın ve erkek sağdıç bile seçebilirler ve bu durum özellikle evlenen kızın evin en büyük kızı olması durumunda ortaya çıkar. En büyük kız ailenin en avantajlı çocuğudur. Örneğin on bin eküsü olan bir baba bunun beş bin eküsünü büyük kızına verir; geri kalansa diğer kardeşlere paylaştırılır ve bunların sayısı kimi zaman bir düzine bile olabilir⁶⁹.

Tournefort'un yazıya döktüğü bu geleneğin bir benzeri Midilli Adasında da uygulanmıştı. Seyyahımız Olivier'den aldığımız bilgiye göre,

Miras paylaşımı konusunda Midilli Adası halkının kendi arasında uyguladığı gelenek 18. yüzyılın ortalarına kadar devam etmişti, evlilik sırasında uygulanan bu gelenekte miras paylaşımı konusunda kızın

⁶⁸ Ömer İşbilir, 2004, ss. 107 – 111.

⁶⁹ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, ss. 111 – 112.

babası tarafından verilen para, ailenin büyük kızına giderdi. Verilen para mirasın yarısı değil tamamıydı⁷⁰.

Adada yaşayan Gayr-i Müslimlerin geleneklerine dair bir başka anlatımı 17. yüzyılda İstanbul'a yaptığı seyahatiyle tanınan seyyah Josephus Grelot'tan öğreniyoruz;

Bir gün kentte gezinirken pencerelerde, sopayla tavalara, ülke usulünce kalaylanmış bakır tabaklara, kazan kapaklarına ve gürültü çıkarabilen diğer mutfak eşyalarına vuran kadınlar gördüm. Bu gürültü patırtıdan şaşırılmış bir durumda, birlikte yolculuk ettiğimiz Yunanlı bir dostun evine girdim. Evin çocuklarını, pencerede şamata yapan annelerinin müziğiyle odada dans ederlerken buldum. Aileden iki kişi şu şarkıyı tekrarlıyor; diğerleri de ülke için oldukça melodik bir şekilde karşılık veriyorlardı: Dışarı pireler, dışarı tahtakuruları ki, Mart bize bereket getirsin. Bu kadınlar, her yıl bizim takvimimizde on birinci güne gelen Martın birinde bu serenomiye yaparak, evlerinde böceklerin dışarı çıkmalarını sağlayacaklarını sanıyorlardı⁷¹.

Son olarak Midilli Adası'nda yaşayanların kıyafetlerine bakacak olursak; bu konuda William Wittman ve Olivier bize az da olsa çeşitli gözlemlerini aktarırlar. Wittman ve Olivier'e göre,

Midilli Adası'ndaki kadınların gündelik yaşam içerisinde giydikleri kıyafetlerinin en belirgin özelliği; başlarına taktıkları, uzunluğu yaklaşık olarak yarım metreyi bulan ve pamuktan elde edilen, kumaşların bir araya getirilmesiyle oluşan oldukça uzun bir başlıktı. Midilli kadınlarının taktıkları bu başlık tıpkı Sakız Adası'ndaki kadınların başlarına taktıklarına benzerdi⁷².

Wittman, bu başlıkların kadınlar tarafından belirli zamanlarda kullanıldığını söyler ve yine ona göre bu başlıklar, "...ne temizdir ne de takana yakışır." Nihayetinde seyyaha göre, kadınların elbiseleri ise Sakız Adası'ndaki kadınların giydikleri elbiselere göre daha uzundur⁷³.

⁷⁰ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 98.

⁷¹ Josephus Grelot, *İstanbul Seyahatnamesi*, çev. Maide Selen, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, 1998, s. 170.

⁷² William Wittman, 1803, s. 455., Olivier A. Guillauma, 1793, s. 88.

⁷³ William Wittman, 1803, s. 456.



MİDİLLİ ADASI

II. SAKIZ ADASI (Hiyos)

Doğu ve kuzeydoğu rüzgârının güçsüz, gökyüzünün çok güzel ve denizin hemen hemen çok sakin olduğu 28 Ocak günü sabahın yedisine doğru, Sakız Adası'na gitmekte olan güverteli büyük bir gemiye bindik. Rüzgârın daha da hafifleyip, bizi sakinleştirdiği bir anda *Maléa ve Saine-Marie Burnu'nu* dolaştık. Daha sonra rüzgâr geri kalan tüm gün boyunca aralıksız güney doğudan esti. Mümkün olduğu kadar rüzgârı engellemeye çalıştık. Kürekleri kullandık, fakat çabalarımıza rağmen Koyun Adası'na (Spalmadores) geledik. Öyle ki, kendimizi bir anda Sakız Adası'nın kuzeyinde gün batımında bulduk. Gece ve ada sakindi⁷⁴.

A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Sakız Adası ve Adanın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

İzmir Yarımadasının doğal bir uzantısı olan Sakız Adası, Karaburun Yarımadasına kuzeyden 16.2, güneyden 3.4 kilometre uzaklıktadır. Buna karşılık Yunanistan anakarasından Pire'ye 269, Valas'a 279 kilometre uzaklıktadır. 842 km² yüzölçümüne sahip olan ada, pek çok diğer Ege adasında olduğu gibi, dağlık bir yapıdadır⁷⁵. Mordtmann'ın anlatımlarına göre;

Ortaçağ'da Filistin, Suriye, Mısır gibi şark memleketlerine doğru hac ve ticaret deniz yolunun bir uğrak yeri olarak ehemmiyet kazanmış olan ada, Bizans İmparatorluğu'nun gerileme devrinde, Ortaçağ'ın ikinci yarısında Anadolu kıyılarına yerleşmiş Selçuk beylerinin akınlarına uğramıştır. Kılıç Arslan I'nın kayınpederi olan ve İzmir' i elinde bulunduran Çaka Bey 1089'da bir aralık burayı ele geçirmişse de daha sonra adanın Türk akınlarına karşı korunması vazifesi imparator tarafından 1303'te Katolonyalı ücretli askerlere bırakıldı. 1304'e doğru Cenevizli Benedetto Zaccaria adayı ele geçirmiş idi. Birkaç yıl sonra 30 Türk gemisi adaya taarruz etti ve 1334'ten beri Benedetto'nun halefi olan Martino Zaccaria Türklere karşı çetin bir müdafaa savaşı yapmak zorunda kaldı. İmparator Andronikos III, 1329'da bu Cenevizliyi adadan kovdu ise de 1346'da başka bir Cenevizli Simone Vignosi burayı ele geçirdi. Daha sonra burası, 1566'da kat'i şekilde Osmanlı hâkimiyeti altına girinceye kadar,

⁷⁴ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 103.

⁷⁵ Piri Reis, 2002, s. 137; Yaşar Ertürk, 2000, s. 19.

Cenevizli Giustiniani'lerin elinde kaldı ki, bunlara Sakız Adası'nın Maoneleri adı verilirdi⁷⁶.

1565 yılına kadar vergi ile devlete bağlı olan yani haraç-güzar statüsünü sürdüren Sakızdaki Maona idaresi bu tarihten itibaren mevcut statüsünü kaybetmiştir ve böylelikle Maona idaresinden alınan Sakız Adası derhal sancak haline getirilerek Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlanmıştır⁷⁷.

Adanın 14 Nisan 1566 tarihinde Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinde devletin kapudan-ı deryalığını ve vezirliğini yapan ve Akdeniz'de birçok başarılı seferde bulunarak adayı Cenevizlilerin elinden almaya muvaffak olan Piyale Paşa'nın başarısını göz ardı etmemek gerekir⁷⁸.

Adanın ele geçirilmek istenmesinin Osmanlı Devleti'nin genişleme politikasının yanında çeşitli sebepleri de vardı. Bu sebepleri kısaca maddeler halinde sıralayacak olursak;

- 1- Akdeniz ve Ege'de diğer birçok denizde olduğu gibi korsanların varlığı ve bu korsanların daha önce birçok defalar söylediğimiz gibi, adaları dolayısıyla Sakız Adalarını da mesken tutmaları.
- 2- İstanbul'un fethinden sonra Cenevizli Giustinianilerin (Sakız beyleri) hâkimiyetinde vergi ödeyen bir statüde bırakılan Sakız Adası'nda ikamet edenlerin vergilerini geç ödemeleri⁷⁹.

⁷⁶ J.H.Mordtmann, "Sakız Adası", *MEB İslam Ansiklopedisi*, cilt: 10, 1964, s. 94.

⁷⁷ Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 26.

⁷⁸ J.H.Mordtmann, a.g.m., s. 95.

⁷⁹ 1565 yılında fiili Osmanlı sancağı haline getirilinceye kadar haraç-güzar bir Osmanlı toprağı durumunda olan Sakız Adasının yıllık vergisi Osmanlı belgelerine göre 10.000 altındı. Sakız sancak olduktan sonra vergi kaynaklarının tespiti için derhal tahrir yapılmıştır. Burada da doğal olarak tımar sistemi ve buna uygun vergi usulü yerleştirilmiştir. (Cevdet Küçük (ed.), 2002, s. 53). Osmanlı Devleti, Sakız Adası'nda değişik bir cizye toplama metodu geliştirmiştir. Seyyah Tournefort'a göre, bu adada cizye 3 sınıfa bölünmüştür. En yükseğı 10 ekü 3 para, ortası 5 ekü 3 para, en azı da 2,5 ekü 3 paradır; 3'er paralık bölümler makbuzu kesen için alınır; kadınlar ve kızlar hiç cizye ödemez; cizye

- 3- Giustinianilerin (Sakız beyleri) 1565'te gerçekleştirilen Malta seferinde düşmana yardım etmeleri
- 4- Kanuni Sultan Süleyman'ın; “Mısır diyarına giden hacıların yol üzerinde kıyıya yakın Sakız Adası hisarında oturan kâfirler görünüşte haraca bağlı iseler de savaşçı kâfirlerle iyi dostluk üzere olup her daim devlet kapısında olan işleri yazup bildirmektedir ve donanma-yı hümayun gemileri çıktıkça kaç gemidir ve ne yana gidecektir hep bildürüp ufak islâm gemilerine zarar eriştmekten geri durmamaktadır”⁸⁰ şeklinde ifade ettiği Cenevizli Giustinianilerin (Sakız beyleri) düşmanla işbirliği yapmaları.

14 Nisan 1566 tarihinde adanın ele geçirilmesinin sonucu olarak yukarıda saydığımız durumların birçoğu ortadan kaldırılarak ada da Osmanlı Devleti'nin lehine yönelik bir süreç yaşanmaya başlamıştır.

Seyyahlar açısından adanın fethedilme sürecine bakacak olursak, onların birçoğunun bu konuyu eserlerine yansıtmadıklarını, yansıtan seyyahların da bir kaç satırlık bilgilerle mevcut vakayı geçıştirdiklerini söyleyebiliriz. Buna bir örnek olarak seyyah J. Thevenot eserinde, adanın fethedilme tarihi olan 1566 vurgusunu yaparak diğer seyyahların isim telaffuz etmemelerine rağmen Piyale Paşa'nın isminin altını çizerek ve adanın Cenevizlilerin hâkimiyetinden Osmanlı Devleti'nin eline

ödemesi gerekenleri saptamak için, bir iple boyun ölçüsü alınır. Daha sonra ipin iki ucu ölçüsü alınan kişinin dişleri arasına konup ölçü tam iki katına çıkarılır; eğer baş ipe hiç değmeden bu ölçünün içinden geçiyorsa o kişinin cizye ödemesi gerekir; eğer başı geçmiyorsa cizye ödemez. (Joseph de Tournefort, 2005, s. 251.)

⁸⁰ Katip Çelebi, 1973, s. 120.

geçişini birkaç cümlelik bir anlatımla geçirir⁸¹. Sandys de tıpkı J. Thevenot'ta olduğu gibi birkaç satırla adanın fethedilme sürecini anlatır. Bundan ayrı olarak seyyahlar arasında yukarıdaki anlatımlarımızla birebir çakışan tafsilatlı anlatımı sadece R. Chandler'de görmekteyiz. Seyyah adanın fethedilme sürecine kadar olan zaman dilimini 1093 yılından itibaren alarak anlatmaya başlar ki, bu göreceli ayrıntılı anlatım 1566 yılına, yani adanın fethedilme sürecine kadar devam eder⁸².

Seyyahlar arasında ufak bir karşılaştırma sonucu adanın fethedilme sürecine dair en ilginç katkıyı Tournefort yapmaktadır. Onun Osmanlı Devletine dair söylediği; “Türkler oraya [Sakız Adası] fethedilmiş bir ülkeye girer gibi girdiler” ifadesi önemlidir⁸³. Çünkü Osmanlılar adaya bir aman dilemeden baskın yoluyla girmişlerdir.

B) Fetihden Sonra Osmanlı Egemenliği Altında Sakız Adası'nda Uygulanan

Politika

Osmanlı Devleti'nin 14 Mayıs 1566'da adayı ele geçirmesi ve hatta bir aman dilemeden baskın yoluyla adaya sahip olması Osmanlı hukuku açısından onlara bir takım haklar veriyordu ki, yukarıda Tournefort'un söyleminden hareketle kısaca anlattığımız üzere, bu hakları Osmanlı fatihleri çeşitli eylemlerle kullandılar. Asıl önemlisi adanın ele geçirilmesinden sonra yaşanan süreçtir. Bu süreçte Osmanlı müsamahasının yeri büyüktür. Gerek vergilerde gerek din alanında gerekse de sosyal

⁸¹ Jean Thevenot, 1978, s. 225.

⁸² Richard Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*, London, 1764, ss. 48 – 49.

⁸³ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 240.

alanın farklı aşamalarında göze çarpan bu müsamaha seyyahların da dikkatinden kaçmamıştır. Osmanlı Devleti'nin elbette diğer hâkimiyet alanlarında da uyguladığı,

...yerel halklara ve onların en başta dinlerine karşı gösterilen serbestiyetlik Sakız Adası'nda da kendini göstermiştir. Bölgede ikamet eden halk, yönetime ve bölgedeki yaşam koşullarına dair o kadar memnundu ki, Sakız Adası'nda yaşamayı [diğer adalarda yaşamaktan tabir yerindeyse gözünü kırpmadan] kabul etmişlerdi⁸⁴.

Dinsel anlamda ise bu müsamaha kendini daha net bir şekilde göstermektedir.

Dini serbestiyete dair Bernard Randolph'un anlattığı bir hikâye bunu açık bir şekilde ortaya koyar;

Köprülü'nün vezir olan oğlu Girit'ten dönüşünde birkaç gün burada bulunmuş ve Kapusinler'in manastırının bitişiğinde Senyör Dominico Mascardi'nin evinde kalmıştır. ...vezir bir gün çan sesleri duyunca nereden geldiğini sormuş, birisi “Katırların çanları” deyince, beni kandırmaya çalışmakla eşeklik ediyorsun. Çanlar sizi ibadete çağırıyor. Sizlere verilen hürriyetlerden faydalanın ve bundan asla utanmayın demiştir⁸⁵.

Köprülü'nün vezir olan oğlu tarafından vurgulanan dinsel özgürlük temasının somut durumunu adada yaşayanlar rahatlıkla görebiliyorlardı. J. Thevenot'da bu rahatlığın altını çizerek Türklerin herkese kendi dinlerine göre ibadet hürriyeti tanıdığını söylemiştir. Thevenot'a göre;

Gayr-i Müslimlerin gerçekleştirdikleri ayinler herkesin önünde yapılıyor ve şaraplı ekmeğin yortusunda hiçbir korku duyulmadan ve Türkler tarafından hiçbir saygısızlığa maruz kalınmadan onlar bir gölgelik altında şaraplı ekmeği sokaklarda gezdiriyorlardı⁸⁶.

Farklı dinlerin buluşma alanı olan Sakız Adası, Türkler tarafından küçük Roma olarak adlandırılıyordu. Tournefort'un tabiriyle bu küçük Roma'nın halkı her

⁸⁴ William Wittman, 1803, s. 454.

⁸⁵ Bernard Randolph, 1998, s. 45.

⁸⁶ Jean Thevenot, 1978, ss. 221 – 222.

yıl kendi haraçlarını, vergilerini ödemelerinin dışında muhteşem bir özgürlük havası içerisinde hayatlarını devam ettirirlerdi⁸⁷.

Sonuç olarak seyyahların gözlemleri bağlamında denilebilir ki, Sakız Adası sakinleri diğer komşu adalarda yaşayanlar gibi, Osmanlı hâkimiyetinin sağladığı müsamaha havasından son derece yararlanmayı bilmişlerdir.

C) Bir Kavşak Noktası Olarak Sakız Adası'nda Ticaret

Sakız Adası, adalar denizi'nde Anadolu coğrafyasına çok yakın bir konumda olup, bulunduğu konum itibariyle önemli bir kavşakta yer almaktadır. Gerek Kuzey - güney açısından gerekse de doğu - batı açısından adanın konumlanması mevcut tarihinde önemli yer tutar. Anadolu yarımadasının tam karşısında yer alan Sakız Adası Çeşme limanından Bernard Randolph'a göre 12 mil (yaklaşık olarak 22,5 km²), Le Bryun'göre ise 18 mil (yaklaşık olarak 33,5 km²) kadar uzaktadır⁸⁸. Tournefort adanın konumuna dair atıfta bulunurken;

“...yukarı çıkan ya da inen İstanbul'a giden ya da İstanbul'dan gelerek Suriye ve Mısır'a giden tüm adalıların buluşma yeri Sakız Adası'dır⁸⁹”

diyerek, Sakız Adası'nın bir geçiş alanının üzerinde bulunmasının önemini vurgular. Bu geçiş mekânı sadece İstanbul'dan gelen ve İstanbul'a giden gemiler için değil, farklı mekânlardan gelen gemiler için de bir durak yeridir. Mesela İzmir'den ve Selanik'ten gelen gemiler için Sakız Adası önemli bir buluşma noktasıdır⁹⁰. Bu durak yeri birazdan anlatacağımız üzere sadece tüccarlar için ticaretlerini

⁸⁷ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 241; Corneille Le Bruyn, 1702, s. 122.

⁸⁸ Bernard Randolph, 1998, s. 42., Corneille Le Bruyn, 1702, s. 16.

⁸⁹ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 244.

⁹⁰ Jean Thevenot, 1978, ss. 219 – 220.

yapabilecekleri bir alan değildi. Hacıların vazifelerini ifa etmek maksadıyla çıktıkları yolda Sakız Adası bir dinlenme alanıydı⁹¹. Yine Sakız Adası daha önce bahsettiğimiz korsanların da çoğu zaman baskınlar düzenledikleri, çoğu zaman da Ege denizinin hırçın sularından korunmak amacıyla demirledikleri bir alandı. Seyyah Le Bryun adayı ziyaretinde kendisine adada bulunan iki geminin varlığından bahsedilir. Bunlardan birisi Tunus veya Gelibolu'dan gelen bir korsan gemisi, diğeri ise İstanbul'dan gelen tüccar gemisidir⁹².

Adanın mevcut konumu ona ticaret açısından bir takım avantajları da beraberinde getiriyordu. Öncelikle Osmanlı fethinden önce Sakız Adası'nın Cenevizli yöneticilerinin Çeşme'ye çok sayıda tekne göndermeleri sayesinde İtalya ile sıkı bir ticari ilişkinin varlığından haberdarız. Bunun yanı sıra Midilli'nin Sakız Adası ile 15 yüzyıl'dan itibaren çok yakın ticari ilişkileri olduğuna dair kanıtlar araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılmıştır⁹³. Anadolu coğrafyası ile Sakız Adası arasındaki bu ticari temele dayanan ilişki 17. ve 18. yüzyıl seyyahlarının da dikkatinden kaçmamıştır. Seyyahlara göre Çeşme, Sakız Adasının ticaretinde önemli bir konuma sahiptir. Seyyah Bernard Randolph'a göre, adanın her türlü ihtiyaç maddesi Çeşmeden temin edilmektedir⁹⁴. Elbette Sakız Adasının sakinlerinin ihtiyaçlarını Çeşme'den temin etmelerinde Çeşmenin Sakız Adasının hemen karşısında yer almasının önemi büyüktü. Çeşme limanı bir anlamda Anadolu Yarımadası ile Sakız Adası arasında tabir yerindeyse bir köprü vazifesi görmekteydi. Seyyahların çoğu Sakız Adası'nın çoğu yerinin ekime müsait yerler olmadığını ve

⁹¹ J.H.Mordtmann, 1964 s. 95.

⁹² Corneille Le Bruyn, 1702, s. 121.

⁹³ Suraiya Faroqhi, 2004, ss. 142 – 143.

⁹⁴ Bernard Randolph, 1998, s. 46.

adanın büyük bölümünün kıraç bir durumda olduğunu vurgulayarak, özlü bir ifadeyle Sakız Adası'nın üretimden çok tüketim yeri olduğunu ve çoğu üründe dışa bağımlı bir ada görünümü sergilediğini dile getirirler⁹⁵. Bölgenin en temel ihtiyaçları ve doğal olarak adanın ithal ettiği ürünler arasında en başı çeken ise arpa ve buğdaydı. Olivier de böyle bir eksikliğin altını çizerek şunları söyler;

Bölgede ekimi yapılan arpa ve buğday adada yaşayanların sadece 3 aylık gereksinimini güç karşılamaktadır. Ada halkı geçimini sağlamak amacıyla yılın geri kalanı için anakaradan yani Anadolu'dan tahıl getirtmek zorunda kalırlar⁹⁶.

İhtiyaçları karşılamak amacıyla ithal edilen ürünlerin yanında Sakız'ın iki önemli ihraç ürünü göze çarpmaktadır: Bunlardan biri şarap, diğeri ise ipekli kumaştır. Evliya Çelebi'nin Sakız Adasındaki bir manastıra gelenlere sunulan ve kendine has özelliğinden dolayı insanları sarhoş etmediğini belirttiği şarap, Sakız Adasının önemli ihraç ürünleri arasında yer almaktaydı. Evliya, övgüyle bahsettiği bu şarabın tadını bilmez ve asıl önemlisi İzmir'in "aslan sütü" olarak tabir ettiği şarapları ile karşılaştırır⁹⁷. Şarap, Sakız Adasında ciddi bir üretim miktarına sahiptir ve Tournefort'a göre, Sakız Adasının lezzetli ve mideye iyi gelen şarabı komşu adaların şarap ihtiyaçlarını karşılar⁹⁸. Bu övgüye şayan şaraplar ada halkı tarafından Homeros şarabı olarak anılır ve seyyah Sandys'e bakılırsa Grek şarapları arasında en iyisidir⁹⁹. Bu şaraplar aynı zamanda Osmanlı payitahtı İstanbul'a gönderildiği gibi, Anadolu yarımadasının birçok yerine de ihraç edilmekteydi¹⁰⁰.

⁹⁵ William Wittman, 1803, s. 445., Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 244.,

⁹⁶ Olivier A. Guillauma, 1793, s. 110.

⁹⁷ Evliya Çelebi, 2005, s. 62.

⁹⁸ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 245.

⁹⁹ George Sandys, 1652, s. 9.

¹⁰⁰ William Wittman, 1803, s. 454.

İhraç ürünleri arasında şaraptan sonra gelen ikinci kalem ise ipekli kumaştır. Denizcilikten sağlanan sermaye ile üretilmeye başlanan ipekli kumaş 17. ve 18. yüzyıl'da oldukça iyi biliniyordu¹⁰¹. Özellikle Atlas ve kırmızıya boyalı Kemha¹⁰² adı verilen değerli ipekli kumaşlar Sakız Adasının önemli ihraç malzemeleriydi. Bu ihraç malzemelerinin hammaddeleri yani ham ipekler ise, Bursa'dan gelmekteydi¹⁰³. Bu ipekli kumaşlar sadece bir ihraç ürünü olarak değil, bölge insanının beğenisine de sunulan bir üründü. Bölge insanlarının ve özellikle Gayr-i Müslim kadınların çoğunun ipekli saten kumaş ve çiçekli ipekli kumaşlar tükettiğini belirtmeliyiz.

Sonuç olarak önemli bir kavşakta bulunan Sakız Adası, bu konumlanışın vermiş olduğu faydalardan azami oranda yararlandı. Ancak bu faydalar 17. ve 18. yüzyıl'da ticaret yollarının okyanuslara kayması neticesinde yavaş yavaş azalmaya başladı. Dolayısıyla uluslararası ticaretteki uzun dönemli değişimler Sakız'ın bir merkez olarak sahip olduğu önemin azalmasına yol açtı. Özellikle baharat ticaretinin Ümit Burnundan geçen Hindistan yoluna kaymasıyla Akdeniz'e gelen miktarının ciddi oranda azalması Sakız Adası'nda da belli oranda bir buhrana sebebiyet vermiştir.

¹⁰¹ Mehmet Genç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş," *Yapıt*, yıl: 1984, sayı: 4, ss. 52–76.

¹⁰² Kemha, bir nevi ipekli kumaştır, havsız kadife adıdır. Aynı zamanda ya tek renk yahut başka zemin üzerine büyük yapraklar, dallar dokunmuş, nakışları atlas gibi kalın ipekli döşemelik kumaş olarak da bilinir. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt:2, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, s. 241).

¹⁰³ Suraiya Faroqhi (ed.), "Declines and Revivals in Textile Production", *The Later Ottoman Empire 1603 – 1839*, Cambridge University Press, 2006, s. 372.

D) Sakız Adasının Simgesi: Mastik (Sakız)

Sakız denilince üç şey anlaşılmaktadır. Birincisi, adalar denizinde Anadolu kıyısına yakın bir adanın ismi olarak Sakız Adası. İkincisi, Sakız Adasının aynı ismi taşıyan ve adanın en büyük kenti olan Sakız şehri. Üçüncüsü ve sonuncusu, *Pistacia Lenticus* adıyla anılan bir ağacın gövdesinden damlalar halinde çıkan Ortaçağlardan itibaren çok makbul ve şöhretini zamanımıza kadar muhafaza eden mastika, yani sakız ağacından elde edilen sakız maddesi¹⁰⁴. Sakız Adası'nın tarihinde mastik (sakız) önemli bir yer tutar. Hemen hemen bütün seyahatlerimiz mastik (sakız) maddesi hakkında bilgiler vermişlerdir. Dolayısıyla mastik (sakız) maddesine dair elimizde birçok bilgi bulunmaktadır. Öncelikle seyahatlerin vurguladığı bir noktaya işe başlayalım. Seyahatlerin söylemlerine göre, mastik (sakız), Sakız Adası dışındaki herhangi bir bölgede yetişmez¹⁰⁵. Yetiştirme koşulları açısından bakıldığında sakız, adanın sadece güney tarafındaki tepelerde yetiştirme imkânı bulur. Henry Blount'a göre sadece burada yetişmesinin sebebi ise sakız ağacının soğuklara karşı dayanıksız bir ağaç olmasıdır ki, bu bölge kuzeyin tam tersine sıcak ve nemlidir¹⁰⁶. Bu ağacın sadece Sakız Adası'nda yer alması bir efsaneyi de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri Aziz Issidoros'un sakızla ilgili geleneksel bir hikâyesidir;

Aziz Issidoros bir suikast sonucu öldürülmüştür ve onun kanının düştüğü yerde bir ağaç çıkmıştır. Cennette Aziz, Tanrı'ya o ağaçtan kan değil, süt çıkması için yakarıştı bulunmuştur. Aziz'in isteği, efsaneye göre, yerine getirilmiş ve oradaki ağaçtan çıkan süt yine efsaneye göre bugünkü sakız olarak bilinmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, ss. 83 – 92.

¹⁰⁵ Henry Blount, 1636, s. 29; Jean Thevenot, 1978, s. 222.

¹⁰⁶ Henry Blount, 1636, s. 29.

¹⁰⁷ Henry Blount, 1636, s. 29.

Efsanelerin ve gerçeklerin iç içe geçtiği bu ağacın ürünü olan sakız, bugüne kadar gelmiş ve birazdan değineceğimiz üzere geçmişte olduğu gibi, bugün bile birçok alanda kullanılmaktadır.

Seyyah Tounefort ve Olivier'in ayrıntılı anlatımları ışığında; sakız üretimi ada halkı tarafından şu şekilde gerçekleştirilmektedir;

Sakız Adası'nda sakız ağaçları Ağustos ayının ilk günü çizilmeye başlanır; ağaç gövdelerinin dış kabukları büyük bıçaklarla birçok yerden enlemesine kesilir, ama genç dallara dokunulmaz. Bu çizme işleminin ertesi gününden itibaren başlayarak ağacın besleyici öz suyunun damla damla sızdığı ve mastika öbeklerinin oluşmaya başladığı görülür; mastika yerde sertleşerek genellikle oldukça kalın tabakalar oluşturur; bu nedenle bu ağaçların altı özenle süpürülür. Hava kuru ve açık olursa en fazla ürün Ağustos ortasına doğru toplanır; eğer yağmur toprağı ıslatırsa, o zaman bu birikmiş sakız topraklarının üstü örtülüp ziyan olur. İlk mastika hasadı budur. Eylül ayının sonuna doğru aynı çiziklerden yine mastika elde edilir, ama bu sefer ürün miktarı azdır; pislikleri ayırmak amacıyla sakız elekten geçirilir ve ikinci mastika hasadı da bu şekilde gerçekleştirilir¹⁰⁸.

Elde edilen sakız maddesine dair verilen bilgilere göre mahsulün paylaşımı şu şekilde olmaktadır; Jean Thevenot ve Aubry de La Motraye'ye göre;

Sakız ağacı yetişen 22 köy vardır ve bu köylerde toplam olarak yüz bine yakın sakız ağacı bulunmaktadır. Her yıl elde edilen sakızın üç bin sandığı hükümdara verilmek zorundadır. Bu da yirmi yedi bin okka yapar. Bir sandık doksan okka ve her okka da dört yüz dirhem gelmektedir. Bu sakızı toplamak için vergi vermek zorunda olan köylerin her biri, sahip oldukları ağaç sayısına göre vergi ödemektedirler, çünkü bir ağaçtan ne kadar sakız elde edileceği bilinmektedir ve her yıl bu ağaçların bulunduğu yerlerden elde edilen ürün aynı miktarda değildir. Çok ürün elde edenler az olanların vergilerine yardım ederler, çünkü bunlar mümkün olduğu nispette birbirlerini desteklerler; ayrıca gümrükçüye 2 kuruş satış parası ödemeye de mecbur tutulmuşlardır. Bundan sonra kalan ürünü gümrükçüye okkası 60 akçeden satarlar. Bununla gümrükçü onların işlerini yürütür, [çünkü onların gümrükçüden başkasına satış yapmalarına izin verilmemiştir.] Gümrükçü ise sakızın okkasını 180 akçeye satar. Bu satış ancak Sakız Adası'nda yapılabilir çünkü bu mal hükümdara aittir. Gümrükçüler bütün caddelerde birtakım yerler tutmuşlardır. Bu yerlerde sakız ağaçlarını muhafaza etmek için küçük evler vardır ve genellikle de o evlerin başına birkaç muhafız dikilir¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 247; Olivier A. Guillauma, 1793, s. 109.

¹⁰⁹ Jean Thevenot, 1978, s. 223; Aubry de La Motraye, 2007, ss. 46 – 47.

Bu şekilde katı kurallarla çizilmiş uygulamalar sakız maddesinin paylaşımının ne kadar titizlikle yapıldığını göstermektedir. Elde edilen mahsule dair bazı imtiyazlar da söz konusudur. Sakız ağacı yetiştiricileri cizyenin sadece yarısını ödemekle yetinirler¹¹⁰. Hatta 18. yüzyılın başlarında adaya gelen Motraye'ye bakılırsa Sultan, sakız üretimi yapan Rumların sadakatini sağlamak için onları vergiden muaf tutmuştur¹¹¹. Bu süreç elbette Osmanlı Devleti'nin mastik maddesine verdiği önemi göstermektedir. Üreticiye verilen teşvik doğal olarak alınmayan cizyenin yarısından daha fazla gelir demektir.

Sakız ağacından elde edilen sakız maddesinin hangi amaçlar için kullanıldığını, seyyahların aktardığı bilgiler bağlamında şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Nefesin güzel kokmasını sağlar.
- 2- Diş temizliği ve diş ağrılarının tedavisi için kullanılır.
- 3- Sindirime yardımcı olması amacıyla kullanılır.
- 4- Ekmeği daha lezzetli yapmak için fırına verilmeden önce ekmeğin içine konur.
- 5- Merhem yapımında kullanılır.
- 6- Son olarak saraydaki hanım sultanlar ve adadaki Rum kadınlar ve kızlar bu maddeyi eğlence amacıyla çiğnerler¹¹².

Yukarıda saydığımız şekilde birçok faydası bulunan mastik (sakız)'in günümüzde de geliştirilerek aynı ve farklı amaçlar için kullanıldığını görmekteyiz.

¹¹⁰ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 248.

¹¹¹ Aubry de La Motraye, 2007, s. 46.

¹¹² Joseph de Tournefort, 2005, s. 29 ve 248; Corneille Le Bruyn, 1702, s. 122; William Wittman, 1803, s. 448; Jean Thevenot, 1978, ss. 223 – 224; Bernard Randolph, 1998, s. 47; Richard Chandler, 1764, s. 54; Aubry de La Motraye, 2007, s. 49; Thomas Dallam, 1893, s. 41.

Yaptığımız Patent tarama ve değerlendirme araştırmaları sonucunda son zamanlarda sakız ağacından elde edilen mastik (sakız) maddesiyle ilişkili bugüne kadar alınmış patentlere dair şu sonuçlar çıkmaktadır; 1997’de alınan bir patente göre, mastik (sakız) ağacından elde edilen mastik reçinesinin etkileri arasında diş eti rahatsızlıklarının düzeltilmesi gelmekte ve plaglara karşı etkili olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra dişler arasında var olan doku savunma sistemini de artırdığı gözlenmektedir¹¹³. 2003 yılında ise mastik sakızının kırışıklıkları azaltıcı ve yaşlanmaya karşı etkili olduğu bulunmuş ve ona dair bir patent alınmıştır¹¹⁴. Son olarak ve asıl önemlisi 2004 yılında gerçektemiştir. Bu yıl alınan bir patentin ispatladığı şey; mastik sakızının anti-kanser bir etkiye sahip olduđudur¹¹⁵.

E) Ada İnsanları ve Sakız Kadınlarına Dair

Sakız Adasına giden birçok seyyah, bölgeye dair çeşitli ayrıntıları aktarıırken adanın genel yapısına ve insanlarına dair fazla ayrıntılı olmayan, fakat ilk bakışta beğenilerini içeren ifadeler kullanmışlardır. İfadelerini yazıya dökerken de yöntem olarak karşılaştırmalı bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu karşılaştırmalı üslubun Sakız Adası’na dair seyyahların gözlemlerindeki beğeniye bir kat daha artırdığı görölmektedir. Sakız Adası’na ve insanlarına dair övgü dolu sözler söylemekten kendisini alamayan seyyah Bernard Randolph’a göre bu ada, “Ege adalarının en

¹¹³ Michalis Sodis ve George Sodis, “Oral Hygiene Product Including Chios Mastic Oil,” <http://www.freepatentsonline.com/5637290>, (10 Haziran 1997).

¹¹⁴ Bijan Steven Harichian, John Steven Bajor ve Laura Rose Palanker, “Cosmetic Skin Care Compositions and Containing Gum Mastic,” <http://www.freepatentsonline.com/6623728>, (23 Eylül 2003).

¹¹⁵ Ellen Plotkin, “Anticancer Activity of Mastic Gum,” <http://www.wipo.int/patentscoped/112967>, (19 Mayıs 2004)

güzeli olan Eğriboz'dan aşağı kalmaz. Üstelik ondan daha da zengindir¹¹⁶.” Bunun yanı sıra Corneille Le Bryun, Bernard Randolph'da olduğu gibi karşılaştırmalı bir söylemle Sakız Adasının Grek adaları içerisinde cennet adalarından birisi olduğunu dile getirir¹¹⁷. Bir başka seyyah ise Sakız Adasının hem manzaralarının güzelliği ile hem de insanların sıcaklığı ile bilindiğini yazar¹¹⁸. Nihayet anlatımı ve ayrıntılı tasvirleriyle gerçekten Sakız Adası'ndan çok fazla etkilendiği görülen W. Wittman, eserinin birçok yerinde adanın geneline ve özellikle insanlarına hayranlığını söylemekten kendini alamaz¹¹⁹.

Gerek güzellikleri gerekse giyim kuşamlarıyla adaya gelen seyyahların zihinlerinde kalıcı izler bırakan ve onları eserlerinde ayrıntılı anlatımlara sevk eden Sakız Adası kadınları, Stefanos Yerasimos'un ifadesiyle doğunun en uygar kadınları olarak kabul edilir¹²⁰. Ancak seyyahların ada kadınları hakkında verdikleri bilgiler sadece Rum kadınları ile sınırlıdır, anlatımların adanın tüm kadınlarını kapsadığını söylemek yanlış olur. Dolayısıyla Müslüman kadınlar seyyahların var olan anlatımlarının dışındadırlar. Giyim kuşamları ve sosyal yaşamları ayrıntılı olarak anlatılan Rum kadınlarıyken; Müslüman kadınlar, seyyah Richard Chandler'de olduğu gibi, tek kelimeyle “örtülüdür” denilerek geçiştirilir¹²¹. Bu geçiştirmede elbette seyyahların adada buldukları zaman diliminde mesailerini Rum muhitlerinde geçirmiş olmaları dini kimliklerinden ötürü muhtemel gözüküyor.

¹¹⁶ Bernard Randolph, 1998, s. 44.

¹¹⁷ Corneille Le Bruyn, 1702, s. 121.

¹¹⁸ Jean Thevenot, 1978, s. 219.

¹¹⁹ William Wittman, 1803, ss. 441 – 454.

¹²⁰ Stefanos Yerasimos (ed.), 2005, s. 250, Dipnot: 47.

¹²¹ Richard Chandler, 1764, s. 50.

Seyyahlardan çoğunun Gayr-i Müslim ada kadınları üzerinde yorumda bulunurken ilk olarak dile getirdikleri şey, kadınların çok güzel ve insanları çarpan bir yapıda oldukları vurgusudur¹²². Hatta bu beğenin yapılan karşılaştırmalarla daha da arttırıldığı görülmektedir. Mesela, J. Thevenot seyahatnamesinde şunları söyler;

Kadınları bu kadar güzel yüzlü, bu kadar alımlı ve oldukça güzel kıyafetler giyen diğer bir ülke görmedim. [Kadınların güzelliği giydikleri kıyafetle de bağlantılıydı] ...onların günlük yaşamda ve özel günlerde giydikleri geleneksel kıyafetleri güzel görünmelerine yardımcı olmaktadır¹²³.

Sakız Adası kadınlarının giydikleri kıyafetler seyyahların ayrıntılı anlatımlarıyla ve bazılarının çizimleriyle bugüne kadar gelmiştir;

Günlük olarak Sakız Adası kadınları dizlerine kadar ulaşan kısa iç eteklik ve bunun altına da beyaz ipekten veya pamuktan ince dar bir çorap giyerler. Başlarında başlık vardır ki bu başlık sadece Sakız Adasına özgüdür; beyaz ve kalındır. Ayakkabıları genelde sarıdır ve topuklarında kırmızı bir saçak bağlıdır. Bunun yanı sıra bileklerine ve boyunlarına taktıkları takılar farklı renklindedir¹²⁴.

Son olarak evlilik kararı alırken Sakız Adası kadınlarının oldukça rahat oldukları görülmektedir.

Evlenecek gençler isteklerini ailelerine rahatça açarlar. Çünkü buralarda gençler çok sık olarak gizlice anlaşıp birbirlerine bağlanırlar ve ailelerinin, birbirlerini sevdiklerini öğrenmelerinden aylar önce evliliklerini gerçekleştirirler¹²⁵.

¹²² Joseph de Tournafort, 2005, s. 250; Corneille Le Bruyn, 1702, s. 22; William Wittman, 1803, s. 442; Jean Thevenot, 1978, s. 228; Bernard Randolph, 1998, s. 47; Richard Chandler, 1764, s. 50; Aubry de La Motraye, 2007, ss. 56 – 57; Olivier A. Guillauma, 1793, ss. 110 – 112.

¹²³ Jean Thevenot, 1978, s. 228.

¹²⁴ William Wittman, 1803, s. 442; Olivier A. Guillauma, 1793, s. 114.

¹²⁵ Josephus Grelot, 1998, s. 166.



¹²⁶ Yukarıdaki resim de Sakız Adası kadınlarının geleneksel olarak taktıkları başlık gözükmektedir. Corneille Le Bruyn, 1702, s. 123.



SAKIZ ADASI

III. SİSAM ADASI (Samos)

Samos dağlık bir ülkedir ve diğer tüm adalarda olduğu gibi kayalıklarla kaplıdır. Bu adada Servi ağacından başka Asya ya doğru [değecekmiş gibi] uzanan tüm ağaçlar adanın doğduğu günden beri vardır¹²⁷.

A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Sisam Adası ve Adanın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

Kuşadası Körfezi'nin güneybatısında yer alan Sisam Adası, Kuşadası'nın güneyindeki Dilek Yarımadası'nın oluşturduğu buruna yaklaşık olarak bir buçuk kilometre uzaklıktadır. Adanın Vati Limanı, Kuşadası Limanı'na sadece 16 kilometre mesafedeyken, Pire Limanı'na 160 mil (yaklaşık olarak 296,5 km) uzaklıktadır. Bunun yanı sıra adanın yüzölçümü ise 168 km²'dir¹²⁸. Adanın konumlanması açısından Anadolu coğrafyasına çok yakın olduğu görülmektedir. Bernard Randolph, bu yakınlığı hesaplarken Sisam Adası'nın Anadolu sahillerinden tahmini olarak sadece 3 mil (yaklaşık olarak 5,5 km) uzaklıkta olduğunu özellikle vurgular¹²⁹.

Adaya Türkçe olarak halk arasında Susam Adası denilmektedir. Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinde adadan Susam ismiyle bahsettiği görülmektedir¹³⁰. Bununla birlikte seyyahlardan Tavernier, adalar konusunda her zamanki "ketumluğunu" sürdürürken, Sisam Adası hakkında da ayrıntılı bilgiler vermeyerek bu âdetini devam ettirmekte ve Sisam Adasını isimlendirirken Sussam ifadesini kullanmaktadır¹³¹. Ege

¹²⁷ Richard Pockocke, 1772, s. 396.

¹²⁸ J.H.Mordtmann, "Sisam Adası", *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 10, s. 712; Şemseddin Sami, 1316, cilt: 4, s. 2759; Yaşar Ertürk, 2000, s. 18.

¹²⁹ Bernard Randolph, 1998, s. 51.

¹³⁰ Piri Reis, 2002, s. 150.

¹³¹ Jean Baptiste Tavernier, 2006, s. 259.

Denizi'ndeki büyük adalardan biri olan Sisam Adası'nı Batılılar ise Samos olarak adlandırmışlardır¹³².

Sisam Adası, çok eski zamanlarda yakınında yer alan Anadolu toprakları ile beraber, Yunanlıların Yunyan kavmiyle iskân edilmiş olup, ilimde, fende, sanayide ve ticarete oldukça ilerleme kaydetmişti. Sisam, Kayser zamanında İranlıların istilasına uğramış, daha sonra da Atinalılar ve Londemoryalılar tarafından zapt edilmiştir. Bunun hemen akabinde ada, Makedonyalılar ve Romalıların kontrolüne girmiştir. Augustus tarafından bu dönemde istiklâli verilen Sisam Adası, Romalıların ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmış ve 888 yılında Araplar tarafından muhasara edilerek, 911'de fethedilmiştir. Uzun dönemler İslam idaresinde kalan ada, X. asrın ortalarında Arapların Girit'ten çıkarılması üzerine 1125 yılında Venediklilerin, 1204'te haçlıların eline geçerek, daha sonra Rum İmparatorluğu'na iade olunmuştur¹³³.

1204 yılında adanın haçlıların eline geçmesine müteakip Ege ve Marmara kıyılarına inen Türkler akınlara başlamışlardır. O dönemin kuvvetli donanmalarına sahip olan Çaka Bey, XI. asır sonlarına doğru Sisam'ı bir ara işgal etmiş, fakat bu işgal kısa süreli olmuştur. Bizans kontrolünde yönetilmeye devam eden ada, XIII. asır başlarında Latinlerin, daha sonra da tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Sonraki süreçte ise Sisam Adası'na Aydın oğlu Umur Bey'in hücumları olmuştur. Saldırıların olduğu dönemde Sisam Adası, daha önce Sakız Adasından tanıdığımız Ceneviz Maonalarının yönetimine tâbi olmuşlardır.

XV. asır başlarında tabir yerindeyse Sisam Adası, bir kaçış mekânı olarak göze çarpmaktadır. Sisam Adası bu asırda bir yandan Timur istilasından kaçan

¹³² J.H.Mordtmann, 1964, s. 712.

¹³³ Şemseddin Sami, 1316, ss. 2759 – 2760.

Türklerin, öte yandan 1462’de zapt edilen Mora Rumlarının ve nihayet adaların kontrolünde yardımcı olur ümidiyle Osmanlılar tarafından buraya nakledilen Arnavutların sığınma yeri olmuştur¹³⁴. 1420 senesine doğru Urla Yarımadası’nda isyana sebep olan Börklüce Mustafa’nın da Sisam ve Sakız papazlarıyla temasa geçmek üzere bu adalara geldiği bilinmektedir¹³⁵. Bu asrın bir başka önemli özelliği Selçukluların tarih sahnesinden yavaş yavaş çekilmeye başlamasıydı. Bu çekilişle birlikte Osmanlı Beyliği de ağırlığını iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştı. 1453’te İstanbul’un fethedilmesi ve Fatih Sultan Mehmed’in Venedik ve Cenevizlileri Karadeniz’den kovmasıyla sıra Ege’deki yabancı hâkimiyet alanlarının daraltılmasına gelmişti. Osmanlı Devleti bu maksatla harekâta Kuzey Ege’deki adalardan başlamıştır. Osmanlılar, Rodos şövalyelerini Ege dışına sürmek için Sisam Adası’nı bir askeri üs ve basamak olarak kullanmaya kararlıydılar. İstanbul’un alınmasıyla birlikte Sisam Adası, Sakız Maonalarının idaresine bırakılmıştı. Fakat bunların adayı ellerinde tutamayıp, ada nüfusunun büyük bir kısmının Sakız Adası’na taşınması ve adanın adeta boşaltılması üzerine Fatih Sultan Mehmed, Karesi Sancakbeyine adayı teslim alması için emir vermiştir. Devam eden zaman içinde Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa bir seyahati sırasında adaya çekilmiş ve bu ada kendisine malikâne olarak verilmiştir. Kılıç Ali Paşa’nın Sakız Adası üzerinde önemli faaliyetleri olmuştur. Öncelikle daha önce Maona idaresi tarafından boşaltılan adanın bir nüfus akınıyla şenlendirilmesi zorunluydu. Bunun için Kılıç Ali Paşa adaya yerleşeceklerle 7 yıl vergi muafiyeti vererek onları Sisam Adası’na çekmeye çalışmıştır. Adaya ilk gelenler hâli vakti yerinde olmayan Rumlar ile Arnavutlar

¹³⁴ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, ss. 73 – 75.

¹³⁵ J.H.Mordtmann, 1964, s. 713.

olmuştur. Kılıç Ali Paşa'nın diğer bir faaliyeti ise, bölgedeki ziraat alanlarını geliştirmektir. Bu amaçla adanın bir kısım ormanları kesilerek gelenlere tarım arazisi açılmaya çalışılmıştır¹³⁶.

Kılıç Ali Paşa'nın ölümünden sonra Sisam Adası Kaptan Paşalığa bağlı Şeyhülislam nezareti altındaki vakıflardan biri haline getirilmiştir¹³⁷. Ada Osmanlı hâkimiyeti devrinde her milletten (Maltalı, Fransız, Kuzey Afrikalı v.b.) korsanların tecavüzüne uğramıştır. Hiçbir kalesi ve daimi muhafızları bulunmayan Sisam Adası, 17. yüzyılda Osmanlı – Venedik harpleri sırasında birkaç defa geçici olarak Venediklilerin eline geçmiştir. Adanın bu süreçten sonra 1913'e kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kaldığı bilinmektedir¹³⁸.

B) Osmanlı Devleti'nin Fethinden Sonra Adanın Durumu

Adadaki nüfusun, 18. yüzyılın hemen başında bölgeye gelen iki seyyahтан, Tournefort'a göre 12 bin civarında, Motraye'ye göre ise 14 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir¹³⁹. Bu rakamların doğru olabileceğine kanıt olarak Stefanos Yerasimos'un Cizvit Pederi Tarillon'un 1714'de adayı ziyareti sırasında nüfusa dair söylediği ifadeler gösterilebilir. Tarillon'a göre, 18. yüzyılda ada nüfusu 12000 – 15000 civarındadır¹⁴⁰. 18. yüzyıldaki bu rakam aralığının çok az oynamayla bir yüzyıl öncesiyle hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Sırrı Erinç ve Talip

¹³⁶ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, ss. 75 – 76; J.H.Mordtmann, 1964, s. 713.

¹³⁷ Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimize Sisam Adası: 1821 – 1923*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 9.

¹³⁸ J.H.Mordtmann, 1964, s. 713. Ayrıca, Sisam Adası'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkışını ayrıntılı olarak anlatan çalışma için bkz; Ali Fuat Örenç, 1995, s. 11 vd.

¹³⁹ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 257; Aubry de La Motraye, 2007, s. 59.

¹⁴⁰ Stefanos Yerasimos (ed.), 2005, s. 259, Dipnot: 19.

Yücel'in 17. yüzyıl gezginlerinden Georgirenes'e dayandırdığı 13600 ila 17000 civarındaki rakam da buna bir kanıttır¹⁴¹. Genel nüfus içerisinde Türk nüfusunun sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Richard Pockocke'nin ifadesiyle;

Sisam Adası'nda bulunan Türklerin sayıları yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla bu sayıyla Türklerin bölgede yaşayan ve sayıları oldukça fazla miktarlara ulaşan Hıristiyanlara kötülük yapabilmeleri zaten mümkün değildi¹⁴².

Sisam Adası'ndaki Türk nüfusu William Lithgow'un ifade ettiğine göre 20 kadardı¹⁴³. Aynı rakamı Bernard Randolph da zikreder. Ancak Randolph, 18 + 2 şeklinde Türk nüfusunu ayrıntılandırır. Onun anlatımlarına göre, bölgedeki 18 kişinin yanında bir kadı ve bir de Türk ağası mevcuttur¹⁴⁴. Elbette bu ayrıntılandırma Sisam Adası'nın yönetim erkini ifade etmek için kullanılmıştı;

Ada'yı ağa ve bölgeye aşar toplamak için gönderilen voyvoda denilen payitahtın görevlendirdiği bir memur idare ediyordu. Buradaki adalet işlerine Osmanlı topraklarının diğer bölgelerinde olduğu gibi, kadı ve onun yardımcısı nâip bakıyordu. Bu yetkililer adanın Khora (hora) adı verilen bölgesinde ikamet ediyorlardı¹⁴⁵.

Sisam Adası'nda Türk idarecilerinin dışında "...her yıl her köyde bir iki idareci seçilir; Khora, Vathy ve Karlovassi'de ise iki papaz ve bulunursa dört zengin seçilir; zengin yoksa kayık sahipleri ya da rençperlerle yetinilir idi¹⁴⁶." Bölge halkı tarafından yılın belli zamanlarında;

Seçilen bu idareciler yani bir anlamda ihtiyar heyeti Kadı'nın adada bulunmadığı zamanlarda bölgenin adli işleri ile meşgul olurlardı. Soruşturma yapılar ve tespit ettiklerini Scala Nova (Kuşadası)'daki

¹⁴¹ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, s. 76.

¹⁴² Richard Pockocke, 1772, s. 418.

¹⁴³ William Lithgow, 1650, s. 54.

¹⁴⁴ Bernard Randolph, 1998, s. 51.

¹⁴⁵ Richard Pockocke, 1772, ss. 418 – 419; Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 259.

¹⁴⁶ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 258.

Kadı'ya iletirler, Kadı da ihtiyar heyetinin kararına mührünü basardı¹⁴⁷.

C) Anadolu Topraklarının Doğal Bir Uzantısı Olarak Sisam Adası'nda

Ticaret

Seyyah Randolph “Sisamlılar (Samoslular) derler ki; Tanrı Nikarya adalarını¹⁴⁸ yaratırken nedense bütün çöplerin, birikintilerin Nikarya'ya atılmasını emretmiş. Oysa Sisam da aynı şekilde dağlıktır. Acaba Sisamlıların böyle konuşmaya hakkı var mı¹⁴⁹” diyerek Sisam'ın dağlık bir coğrafi yapıya sahip olduğunun altını çizer. Seyyah Richard Pockocke de Sisam'ın dağlık ve kayalık bir mekân olduğunu, bunun yanı sıra adada bulunan servi ağacı ile kayaların ada oluştuğundan beri bölgeyi tanımlayan simgesel nesnelere olduklarını belirtir¹⁵⁰. Bu dağlık mekânın komşu adalarla karşılaştırıldığında arazisinin daha ziyade bağcılığa müsait olduğu söylenebilir¹⁵¹. Bağcılığın bölgede oldukça çok yapılması beraberinde şarabında bol olması anlamına geliyordu. Bölgeye giden Sandys, Sisam Adası'nın meşhur misket üzümünden elde edilen şarabının adanın her tarafında imal edildiğini ve muhteşem bir tada sahip olduğunu vurgular¹⁵². Randolph da aynı tadın kendisinde bıraktığı izlenimi leziz ve Bozcaada'nın meşhur şarapları kadar güzel

¹⁴⁷ Bernard Randolph, 1998, s. 52.

¹⁴⁸ Sakız Adasının kuzeyine 25 mil (yaklaşık olarak 46,5 km) uzaklıkta olan bir ada.

¹⁴⁹ Bernard Randolph, 1998, ss. 50 – 51.

¹⁵⁰ Richard Pockocke, 1772, s. 396.

¹⁵¹ Bernard Randolph, 1998, s. 52.

¹⁵² George Sandys, 1652, s. 69.

cümlesiyle dile getirir¹⁵³. Şaraba dair dile getirilen bu övgülerin Tournefort'ta aynı duyguları uyandırmadığını söyleyebiliriz. Ona göre;

...bölge insanı şarap yapmayı ve fıçılamaı bilseler bu üzümünden [misket üzümü] mutlaka çok iyi şarap elde edilirdi; ama Rumlar pasaklıdır ve şarabın içine de su katmadan duramazlar zaten; yine de Sisam'da İzmir'deki tüccarlarımız için hazırlanmış çok güzel ve sert bir misket şarabı içtim. Ancak bu şarabın tadı su katılmasa gayet güzel olabilirdi¹⁵⁴.

Seyyahların ifadesiyle bu "su katılmış muhteşem şarap" Sisam Adasının ticaretinde önemli rol oynuyordu. Üretilen şarabın birçoğunun Sakız Adası'na, İzmir'e ve Rodos'a ihraç edildiği görülmektedir¹⁵⁵. Şarabın vergilendirilmesinde Rumların gümrükçüye % 4 veya % 5 çıkış hakkı ödediğini, Fransızların ise bunun yarısını vergi olarak verdiklerini seyyah Tournefort'un şahitliğinden öğreniyoruz¹⁵⁶.

Dağlık, fakat verimli bir ada olan Sisam Adası'nın göze çarpan ve ticarete konu olan bir başka ürünü zeytinyağıdır. Zeytinyağının hammaddesi olan zeytin Bölgedeki arazi yapısının ve iklimin müsait olması sebebiyle oldukça fazla miktarda yetiştiriliyordu;

Bölgede üretilen zeytinyağı 18. yüzyılda en fazla Fransa tarafından talep ediliyordu. Fransızlar zeytinyağını almak için % 2 gümrük resmi verirlerken, Rumlar aynı ürünü adadan çıkartırken % 4 gümrük resmi ödemeye tabi tutulurlardı¹⁵⁷.

¹⁵³ Bernard Randolph, 1998, ss. 52 – 53.

¹⁵⁴ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, ss. 259 – 260.

¹⁵⁵ Bernard Randolph, 1998, s. 53; Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 26; Pockocke, 1772, s. 418.

¹⁵⁶ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 260.

¹⁵⁷ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 260.

17. ve 18. yüzyılın bu ihraç maddesi sonraki yıllarda daha da arttı ve özellikle ihtiyaç fazlası zeytinyağı Anadolu, Rusya, Romanya, Almanya, Fransa, İngiltere ve Malta halkına satılmıştır¹⁵⁸.

Sisam Adası'nda dikkati çeken en önemli ihraç ürünü buğdaydır. Daha önce Midilli ve Sakız Adaları'ndan bahsederken buraların en önemli ithal kaleminin tahıl ürünlerinde olduğundan söz etmiştik. Bu adaların tam tersine Sisam Adası'nın dışarıya tahıl ihraç eden bir ada olduğunu görüyoruz. Tournefort'a göre;

Sisam Adası'ndan her yıl Fransa'ya üç küçük tekne buğday gönderilirdi. Yine aynı Fransa'ya Sisam Adası'ndan bölgenin kendine has peyniri gönderilir ve Fransa son olarak bölgeden yün ithal etmektedir¹⁵⁹.

Fransa'nın dışında Sisam Adası'ndan Venedik ve Ancona'ya meşe palamudu; Sakız ve İzmir'e soğan, sarımsak ve topraktan yapılmış çanak çömlek ihraç edilmektedir.¹⁶⁰

Kendine yeten bir görünüme sahip olan Sisam Adası'nın ihtiyaç duyduğunda Anadolu topraklarının doğal bir uzantısı olarak Küçük Asya'dan yeri geldiğinde tahıl, pirinç, tütün, pamuk, kereste, canlı hayvan, hayvan ürünleri ve bakır ithal ettiği görülmektedir¹⁶¹.

¹⁵⁸ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, s. 78.

¹⁵⁹ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, ss. 260 – 261.

¹⁶⁰ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, ss. 260 – 261; Bernard Randolph, 1998, ss. 52 – 53; Aubry de La Motraye, 2007, s. 60.

¹⁶¹ Sırrı Erinç ve Talip Yücel, 1988, ss. 78 – 79.

D) Ada İnsanlarına Dair

Mutlu bir yaşam sürüp, Türklerden herhangi bir kötü muamele görmeyen Sisam Adası insanlarına¹⁶² dair çok az bilgi bulunmaktadır. Sisam Adası'nı ziyaret eden Bernard Randolph, George Sandys, William Lithgow gibi seyyahlar, ada insanlarının gerek günlük yaşamlarına gerekse giyim-kuşamlarına dair eserlerinde hiçbir bilgi vermemişleridir. Bölge insanlarının -çoğunlukla Rumların- yaşamlarına ve özellikle de kadınların giysilerine dair bilgileri Tournefort ve Richard Pockocke'de bulmaktayız. Her iki seyyah, yüzeysel ama önemli gözlemlerini eserlerine yansıtmayı ihmal etmemişlerdir. Öncelikli olarak şunu söyleyelim ki, Sisam Adası insanlarına dair dile getirilen söylemler çoğu yerde negatif duygular barındırmaktadır. Tournefort'un bölgeyi ziyaret ettiğinde ilk dile getirdiği cümlelerden birisi bölge insanlarının (Ortodoks Rumların) "pasaklı" olduğudur¹⁶³. Daha önce bölgenin ticareti hakkında bilgi verilirken de bahsedildiği üzere Tournefort'un Rumlara yönelik şaraplardan yola çıkarak dile getirdiği "Rumlar pasaklıdır" ifadesinin aynısını yine aynı seyyahın "Rum kadınları pasaklıdır" vurgusunda da bulmaktayız. Adada yaşayan Rum kadınlarının kıyafetlerini basit bulan Tournefort, Rum kadınlarının "pasaklı ve çirkin" olduğunu söyler. Tournefort'a göre;

... Rum kadınları ayda ancak bir kez beyaz çamaşır giyerler, giysileri Türk usulü bir dolaman, kenarına sarı ve beyaz tülbent¹⁶⁴ sarılmış kırmızı bir başlıktan oluşur. Tülbentin ucu çift örgü yapılmış saçları

¹⁶² Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 258.

¹⁶³ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, ss. 259 – 260.

¹⁶⁴ Sarı renk elde etmek için Rum kadınları bir bitkiden faydalanırlardı. Bitki bilimci olan Tournefort, Sisam Adası'nda bölge kadınlarının kumaş boyası olarak kullandığı bir ottan bahseder. İşte bu ot kadınların başlarına taktıkları tülbentleri sarıya boyamak için kullanılmaktadır. Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 271.

gibi sırtlarına düşer; kimi zaman bu örgülerin ucunda beyazlatılmış bakır ya da düşük ayar altın pullardan oluşan bir zincir sallanır¹⁶⁵.

Benzer ifadeleri Richard Pockocke'de de görmekteyiz. Pockocke'ye göre,

Ada kadınları temizlik işlerini kendileri yaparlar; fakat bu kadınlar temiz değıllerdir ve çamaşırlarını ayda yalnız bir defa değıştirirler. Giydikleri elbiseleri, sırtlarını kapatan sarı veya kırmızı renkte bir örtü ile alaturka dolamandan meydana gelir. Gündelik yaşamda ise geleneksel olarak devamlı surette saçları iki tarafa ayrılmış şekildedir¹⁶⁶.

Ada insanların günlük yaşamlarında uyguladıkları tedavi yöntemlerine dair

Pockocke şunları söyler;

Kadınlar ve çocuklar ateşli hastalıklara tutuldukları zaman, yani çok su içmeleri gerektiğı zaman, bölgenin çeşitli kısımlarından çıkarılan ve beyaz renkte olan bir tür toprağı yemekte dirler. Bu toprak, hastalanan kişilerin tedavisinin vazgeçilmez araçlarından birisidir¹⁶⁷.

Son olarak adaya gelen seyyahlar tarafından Rum insanlarına ve özellikle Rum kadınlarına dair yazıya dökülen bu satırlar arasında, adada çok az sayıda bir nüfusa sahip olan Türkler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁶⁵ Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 259.

¹⁶⁶ Richard Pockocke, 1772, s. 413.

¹⁶⁷ Richard Pockocke, 1772, s. 413.



SİSAM ADASI

IV) RODOS ADASI (Rodhos)

Rodos Adasındaki heybetli limana girerken iki mazbut kale hemen göze çarpar. Vaktiyle burada Colossus diye anılan heykel bulunmakta bu devasa heykelin bacaklarının arasından bütün yelkenleri açık gemiler geçip, limana girmekteymiş. Türkler adayı ele geçirdikten sonra ahalinin çoğu memleketlerini terk etmiş, bazıları İtalya'ya, bazıları da Girit'e (Kandiye'ye) göç etmiştir. Fakat Türkler adaya döneceklere büyük imtiyaz ve hak tanıyınca birçok Rum geri gelmiştir¹⁶⁸.

A) Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Rodos Adası ve Adanın Saint – Jean Şövalyelerinden Teslim Alınışı

Menteşe adalarının en büyüğü olarak göze çarpan Rodos Adası, Anadolu kıyılarındaki Marmaris Limanı'na 43,5 km., Fethiye Limanı'na 77,5 km. mesafededir. Yunanistan'ın Pire Limanı'na takriben 410 km., Girit Adası'na ise 145 km. uzaklıktadır. 1400 km²'lik yüzölçümü ile Mentese adalarının toprak bakımından en büyüklerindedir. Ada, kuzeydoğu ve güneybatı yönünde uzanır. Uzunluğu 75 km., genişliği ise orta kısımlarında 25 km.'dir. Rodos Adası'nın kıyılarının uzunluğu 220 km'yi bulur¹⁶⁹.

Rodos Adası'nın ismi, seyyahlara göre gül bitkisinin bölgede oldukça fazla yetişmesi ile bağlantılıydı. Çünkü gül ifadesi "rhodan" ifadesini karşılıyordu ve Rodos ismi buradan türemiştir¹⁷⁰. Bununla beraber eğer efsanelere bakılacak olursa Rodos ismi Poseidon'un kızı Rhodes'ten gelmekteydi¹⁷¹.

¹⁶⁸ Bernard Randolph, 1998, s. 25.

¹⁶⁹ Besim Darkot, "Rodos", *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 9, s. 753; Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 2. baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1992, s. 23; Cemalettin Taşkiran, *Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1996, s. 15.

¹⁷⁰ William Lithgow, 1650, s. 159; George Sandys, 1652, s. 62.

¹⁷¹ Besim Darkot, a.g.m., ss. 753 – 754.

17. yüzyılın hemen başında Rodos Adası'na uğrayan seyyah Thomas Dallam, her ne kadar adadaki Türklerle yaşadığı iletişim problemlerinin sonucu olarak hapisanelere kadar düşmüş olsa da, Rodos Adası hakkındaki olumlu intibalarına seyahatnamesinde yer vermiştir. Thomas Dallam, adada kısa bir süre kalmış olmasına rağmen Rodos'u yaşamında hiçbir zaman görmediği en güzel ada olarak tanımlar¹⁷². Dallam'dan yaklaşık 200 yıl sonra adaya ayak basan William Wittman, Dallam'ın dile getirdiği aynı intibaları adada yetişen ürünler temelinden yola çıkarak adanın "...diğer adalarla karşılaştırıldığında görülmesi gereken güzellikte hemen hemen bir cennet...¹⁷³." olduğunu ifade eder. Buna benzer tanımlamalar adayı ziyaret eden diğer seyyahların çoğunun eserlerinde az ya da çok farklı ifadelerle yer bulmuştur.

Çeşitli sebeplerle "cennet ada" olarak tanımlanan ve seyahatnamelerde bu şekilde nitelendirilen Rodos Adası önemli medeniyetlerin yerleşim yeri olarak göze çarpmaktadır. Nitekim milattan önceki devirlerde Mısır, Mezopotamya, Girit, Hitit ve Yunanlılar gibi adanın konukları bırakmış oldukları uygarlık izleriyle bunu açık bir şekilde göstermektedirler¹⁷⁴. Rodos Adası'nda Müslüman hâkimiyeti ise 654 yılı ile 658 yılları arasındadır. Halife Muaviye'nin teçhiz ettiği donanma ile 654 yılında Rodos Adası'na çıkarma yaptığı ve adada 4 yıl süren bir hâkimiyet kurduğu kaynaklar tarafından dile getirilir. Ada, birçok defalar Arap ordularının taarruzlarına uğramış ve çoğu zaman da hâkimiyeti altında kalmıştır. Sonraki dönemlerde

¹⁷² Theodore J. Bent, *Early Voyages and Travels in the Levant: The Diary of Master Thomas Dallam: 1599 – 1600*, London, 1893, s. 39.

¹⁷³ William Wittman, 1803, s. 431.

¹⁷⁴ Besim Darkot, 1964, s. 754; Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006, s. 28. Ayrıca, Rodos Adasının M.Ö. devirleri hakkında derli toplu ve ayrıntılı bilgiler için bkz; Ali Fuat Örenç, a.g.e., ss. 27 – 30.

Memlukların, Bizanslıların ve Selçukluların taarruzları adanın tarihinde önemli bir yer tutar¹⁷⁵. Adaya yönelik bu ele geçirme politikası elbette adanın mevcut stratejik öneminin bilinmesinden kaynaklanıyordu. Her medeniyet için Rodos Adasını kontrol etmek, hâkimiyet sahasının genişlemesi anlamına geliyordu. Bunun yanı sıra adanın ele geçirilmesi, adalar denizinde önemli bir köşe taşının, ticaret yolu üzerinde önemli bir durağın ve herhangi bir savaş halinde ise ciddi bir hareket noktasının ele geçirilmiş olması anlamına gelmekteydi.

Haçlı seferlerinin geride bıraktığı bir artık olarak Kudüs'te bulunan Saint – Jean şövalyeleri;

... şehrin 1291 yılında Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra, artık savunamayacaklarını anladıkları bu toprakları terk etmeye mecbur kalırlar. Papanın da yardımlarıyla Rodos Adası'na yerleşen şövalyeler, adada ortalama olarak 200 yıllık bir hâkimiyet kurmuşlardır¹⁷⁶.

Saint - Jean Şövalyeleri Rodos Adası'nda kaldıkları müddetçe farklı sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekmişlerdi. Şövalyelerin adaya yerleşmesinin Akdeniz'deki güçler dengesini değiştireceği ortadaydı¹⁷⁷. Osmanlı Devleti tarafından Saint - Jean Şövalyeleri bölgede bir tehdit unsuru olarak algılanıyordu. Çünkü;

- 1- Rodos Adası'na yerleştirilen Saint- Jean Şövalyeleri, Kudüs'e yöneltilmiş Haçlı seferlerinin sona ermesinden sonra Latin – Hıristiyan aleminin Rodos'ta ki en kuvvetli bir ileri karakolu rolünü oynamışlardır. Özellikle şövalyeler Anadolu ve Mısır'a karşı yapılan seferlerde ve aynı zamanda

¹⁷⁵ Besim Darkot, 1964, s. 754; Ali Fuat Örenç, 2006, s. 28.

¹⁷⁶ William Lithgow, 1650, ss. 159 – 160.

¹⁷⁷ Nicolas Vatin, 2000, ss. 1 – 15.

İzmir'in 1344 yılında ele geçirilmesinde, İskendireye'nin yağmalanmasında (1365) ve 1396 Niğbolu seferinde önemli bir rol üstlenmişlerdi.

- 2- Saint - Jean Şövalyeleri, 1415 yılına gelindiğinde bu sefer de Bodrum'u ele geçirmiş ve burada bir kale inşa etmişlerdi. Bu imar faaliyetini daha sonra Rodos'un da içinde bulunduğu bütün on iki adayı birbirine bağlayarak Anadolu kıyılarına kadar sokulan şato ve kale şebekesinin yapılması takip etmişti¹⁷⁸.

Tabir yerindeyse suya düşen bir damla nasıl merkezden çevreye halka halka yayılıyorsa, aynen Saint - Jean Şövalyeleri de “Müslümanlığın bağrına batmış bir diken” olarak öyle yayılıyordu¹⁷⁹. Bölgede önemli bir güç olma yolunda kararlı adımlarla ilerleyen Osmanlı Devleti'nin karadan denize doğru gerçekleştirdiği yayılım Akdeniz'i de içine alan bir “güç patlaması” olarak görülebilir. Üç kıtanın ve denizlerin hâkimiyetini kendilerine unvan olarak almak isteyen Osmanlıların Akdeniz'de ve özellikle adalarda kendi hâkimiyetlerini tesis etmeleri kaçınılmazdı ve bu kaçınılmaz süreç içinde Rodos Adası'nın fethi de gerçekleştirilecekti.

Rodos Adası'nın Kanuni Sultan Süleyman tarafından ele geçirilişine kadar birçok Osmanlı Padişahının adayı almak için teşebbüste bulunduğunu görmekteyiz. Bu ele geçirme sürecinin Osman Gazi zamanına kadar gittiği ifade edilmektedir¹⁸⁰.

Adanın ele geçirilmesine yönelik asıl faaliyetlerin ise Fatih Sultan Mehmed

¹⁷⁸ Besim Darkot, 1964, ss. 755 – 756; Hermes Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi*, çev. Celalettin Rodoslu, Ankara: TTK Yayınları, 1945, s. 6; Ann Williams, “Akdeniz Çatışması”, *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, ed. Metin Kunt ve Christine Woodhead, çev. Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, ss. 39 – 55.

¹⁷⁹ Besim Darkot, 1964, s. 755.

¹⁸⁰ Besim Darkot, 1964, s. 753 – 758; Zeki Çelikkol, 1992, s. 7.

zamanında yapıldığı araştırmacılar tarafından belirtilir¹⁸¹. Kanuni Sultan Süleyman'ın adayı fethetme nedenleri de dahil olmak üzere birçok padişah tarafından adanın ele geçirilmek istenmesinin sebepleri vardır. Bunlar;

- 1- Rodos Adası'nın Akdeniz havzası, Ege Denizi ve Boğazlar bölgesi arasındaki yol üzerinde yer alması nedeniyle taşıdığı stratejik önem.
- 2- Daha önce vurgulandığı üzere adanın bölgedeki Saint – Jean Şövalyeleri tarafından korsanlık ve özellikle Anadolu kıyılarına yönelik saldırılarda bir hareket noktası olması.
- 3- Fatih dönemi Osmanlı – Venedik savaşında Saint – Jean Şövalyelerinin sürekli olarak Venediklileri desteklemeleri.
- 4- Kardeşi II.Bayezid'e karşı iktidar mücadelesinde başarılı olamayan Sultan Cem'in Karamanoğlu Kasım Bey'in tavsiyesi ile uzun ve bir o kadar karışık, yorucu yolculuğunda Rodos Adası'na gitmesi¹⁸² ve Pierre d' Aubusson önderliğindeki şövalyelerin Sultan Cem'i Osmanlı Devleti'ne karşı bir pazarlık unsuru olarak kullanmaları.
- 5- Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'ın fethedilmesi üzerine bu zengin ve ticari bakımdan önemli eyalete giden yolların emniyetinin tam olarak sağlanmak istenmesi.

¹⁸¹ Besim Darkot, 1964, ss. 753 – 758; Zeki Çelikkol, 1992, s. 7; Ali Fuat Örenç, 2006, ss. 41 – 43.

¹⁸² Sultan Cem' in yolculuğunu anlatan oldukça kapsamlı ve derinlemesine yapılmış bir araştırma için bkz; John Freely, *Jem Sultan: Adventures of a Captive Turkish Prince in Renaissance Europe*, Happerperennial Publish, 2005.

- 6- Rodos'un ve on iki adanın ele geçirilmesi ile Doğu Akdeniz'de Türk egemenliğinin yerleşmesi sağlanacak ve bundan böyle fetih süreci Orta ve Batı Akdeniz'e intikal ettirilmiş olacaktı.
- 7- Rodos Adası, Avrupa devletleri için Hıristiyanlığın Doğu'daki ileri karakollarından biri olarak görülüyordu. Buranın alınması Osmanlı Devleti için önemli bir psikolojik zaferdi¹⁸³.

Çeşitli araştırmaların ışığı altında saydığımız bu sebepler, Osmanlı Padişahlarının Rodos Adası'nı ele geçirmek istemelerinin haklı gerekçeleri idi. Bu stratejik, ticari, siyasi, psikolojik sebeplerin bir araya gelmesi adanın ele geçirilmesi arzusunun önemli oranda arttırıyordu. Bu arzuları gerçeğe dönüştüren, yani Rodos Adası'nın Osmanlı hâkimiyet sahasına girmesini sağlayan ise Kanuni Sultan Süleyman olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'de ilk zaferini Rodos Adası'nı alarak kazanmıştır¹⁸⁴. Ada zorlu fetih süreci sonunda, Evliya Çelebi'ye göre, beş aylık bir cenkten sonra, 20 Aralık 1522 tarihinde Osmanlılar tarafından teslim alınmıştır¹⁸⁵. Bu teslim alış beraberinde yukarıda da saydığımız fetih sebeplerin ortadan kalkmasını ve Akdeniz'de Osmanlı Devleti'ne yönelik olumlu bir rüzgârın esmesini sağladı. Osmanlı Devleti açısından adanın fethi, Doğu Akdeniz'de bir güç unsurunun ortadan kaldırılarak yeni ve uzun süreli bir gücün yerine geçmesi anlamına geliyordu.

¹⁸³ Besim Darkot, 1964, ss. 754 – 755; Zeki Çelikkol, 1992, ss. 7 – 10; Ali Fuat Örenç, 2006, ss. 27 ve 44 – 45; Şerafettin Turan, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, Ankara: TTK Yayınları, 1970, ss. 50 – 54.

¹⁸⁴ Şerafettin Turan, a.g.m., s. 49.

¹⁸⁵ Evliya Çelebi, 2005, s. 122; Ayrıca, Rodos Adasının fetih sürecinin anlatımları için bkz; Zeki Çelikkol, 1992, ss. 11 – 15; Ali Fuat Örenç, 2006, ss. 45 – 48.

Adayı muhtelif tarihlerde ziyaret eden seyyahların eserlerinde adanın ele geçiriliş sürecinin izlerini ararsak çok az bilginin var olduğunu görürüz. Elbette Müslümanların bu ezici üstünlüğüne Batılı seyyahların eserlerinde sayfalar dolusu bilgiler ayırmalarını beklemek yanıltıcı olur. Ancak W. Lithgowve B. Randolph'un seyahatnamelerinde bir haklılığı sahibine bahsettiklerini özellikle belirtmeliyiz. Litgow, Kanuni Sultan Süleyman'dan Muhteşem Süleyman olarak bahseder ve Rodos Adası'nı ele geçiren Muhteşem Süleyman'ın o kadar güçlü, surlarla çevrili olan adayı bir fâtih edasıyla nasıl fethettiğini ve hatta Muhteşem Süleyman'ın en cesur ve en iyi komutan ve askerlerini kaybetmesine rağmen adayı yine de şövalyelerin elinden kesin olarak almasını üstü kapalı bir gıpta ile anlatmaktadır. Rodos'un alınması onun için bir başka önemli ada olan Kıbrıs'ın da alınması için önemli bir adım olarak görülüyordu. Son olarak W. Lithgowokuduklarının ve duyduklarının ışığı altında iki şeyin Osmanlı askerinin başarılı olmasında önemli rol oynadığını söyler;

- 1- Cesaret
- 2- Savaş Sanatı¹⁸⁶.

Bir başka seyyah Bernard Randolph ise muhteşem Süleyman olarak bahsettiği Kanuni'den adayı ele geçiren gururlu padişah olarak söz eder. Fethin anlamına ve fetih sürecine dair hiçbir bilgi vermeyen B. Randolph, adanın fethinden sonra Osmanlı Devleti'nin bölgede uyguladığı müsamahalı politikayı överek anlatır¹⁸⁷.

Rodos Adası'nın ele geçirilmesine yönelik en çarpıcı ve en hüznü anlatımı yapan seyyah Sandys olmuştur;

¹⁸⁶ William Lithgow, 1650, sa. 159 – 160.

¹⁸⁷ Bernard Randolph, 1998, s. 25.

Sağlam kalelere sahip olan ve birçok kuşatmaya dayanan Rodos Adası'nın 1522 yılında Osmanlı egemenliğine geçmesi “güneşin batması” anlamına geliyordu. Rodos Adası bütün zamanlar parlayan bir güneşti. Adanın ele geçirilmesiyle bu güneş “kara bulutlar” tarafından kaplandı. Şimdi orada, yani Rodos Adası'nda acı, keder kol geziyordu. Şimdi orada, Rodos Adası'nda ölüm vardı, batan bir güneş vardı¹⁸⁸.

Adanın fethedilme sürecine olmasa bile fetihten sonraki durumuna bakan seyyah Frederick Hasselquist ise Rodos Adası'nın Osmanlı Devleti tarafından Kudüslü St. Jean şövalyelerinden alınmasından sonra birçok açıdan oldukça iyi durumda olduğunu vurgular¹⁸⁹.

B) Osmanlı Devleti'nin Fethinden Sonra Adanın Durumu

20 Aralık 1522 tarihinde Rodos Adası'nın ele geçirilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin bölgede diğer birçok fetihten sonra yaptığı gibi ciddi anlamda bir müsamaha politikası takip ettiğini görmekteyiz. Zaten Osmanlı Devleti'nin adayı fethetmeden evvel St. Jean şövalyeleri ile görüştüğünü ve onlara can ve mal koruması sözünü verdiklerini bilmekteyiz¹⁹⁰. Bu sözü yerine getiren Osmanlı yetkililerinin adanın teslim edilmesi için istenilen bir takım teslim şartlarının altına imza atmışlardır;

- 1- Şövalyeler eşya ve silahlarını alıp 10 gün içerisinde Rodos'tan ayrılacaklardı.
- 2- Türk hâkimiyeti kurulduktan sonra din ve mezhep serbestliği korunacaktı.

¹⁸⁸ George Sandys, 1652, s. 62.

¹⁸⁹ Frederic Hasselquist, *Voyages and Travels In The Levant: In The Years 1749, 1750, 1751, 1752. Containing Obsevation In Natural History, Physick, Agriculture, and Commerce: Particulary On The Land, and The Natural History of The Scripture*, London, (ed. Charles Linneus), 1950, s. 175.

¹⁹⁰ William Lithgow, 1650, s. 160; Şerafettin Turan, 1970, s. 67.

3- Adadaki halk 5 yıl müddetince vergiden muaf tutulacaktı¹⁹¹.

Bu maddelerin açıkça gösterdiği gibi, Osmanlı Devleti fetihten sonra adadan düşman unsurlarının temizlenmesini hedeflemiş ve bölgenin şen ve abadan kalması için o bölgede yaşayanlara önemli oranda imtiyazlar sağlamıştır. Seyyah Bernard Randolph, Osmanlıların adayı ele geçirmesine müteakip ada ahalisinin çoğunun bölgeyi terk ettiğini, bazısının İtalya'ya, bir kısmının da Girit'e, özellikle Kandiye'ye göç ettiklerinden bahseder. Yine Randolph seyahatnamesinde, Osmanlı Devleti'nin bölge halkına uyguladığı müsamaha ve adadan ayrılanlara tanınan imtiyaz ve hakların neticesinde, adanın kısa zamanda daha önce adayı terk eden Rumlar tarafından doldurulduğunu belirtir ki, onun 17. yüzyılda adaya dair gözlemleri arasında yer alan bölgede yaşayan Rumların sayıca fazla olduğu izlenimi dikkate değerdir¹⁹².

Tanınan imtiyazlar ve uygulanan ılımlı politikalar kısa zamanda bölge nüfusunun fetihten önceki seviyeye gelmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin her fetihten sonra yaptığı gibi, fethettiği bölgenin şenlendirilmesine yönelik politikaları burada da izlediğini görmekteyiz. Yukarıda Bernard Randolph'un ifadelerinde de vurgulandığı gibi, adanın şenlendirilmesi öncelikle fetihten önce adada ikamet edenlerin yerinde kalmasına yöneliktir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti adaya, bölgenin iskânı için Anadolu köy ve şehirlerinden, özellikle Teke ve Hamid livalarındaki Kızılbaş Türkmenlerden başta olmak üzere, Osmanlı hâkimiyetini tanıyacak ve yerleştirecek Müslüman Türk aile ve fertleri

¹⁹¹ Besim Darkot, 1964, s. 756; Şerafettin Turan, 1970, s. 67.

¹⁹² Bernard Randolph, 1998, s. 25.

yerleřtirmişlerdir¹⁹³. Bunun sonucu olarak seyyahlardan birçoğunun özellikle vurguladığı üzere, adada fetih sonrası ve özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda farklı etnik kimliklere sahip insanların oluşturduğu bir yaşam alanı çıkmıştır. Rodos Adası'nda Türk, Musevi, Rum, Yahudi kimliklerine sahip tam da bir Osmanlı şehrinin özelliğini yansıtan tablo göze çarpmaktadır¹⁹⁴.

Bu nüfus ve vergi politikasının yanı sıra Rodos Adası'nın imarına yönelik çalışmalar da bölgenin şenlendirilmesinin önemli bir parçasıydı. Rodos Adası fethedildikten sonra adanın ele geçirilen gelirlerinin çoğu Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos şehrindeki cami, imaret ve medresesinin vakfına tahsis edilmişti¹⁹⁵. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, bölgeden elde edilen cümle haracın Süleyman Han camii evkafı olduğunun altını çizer¹⁹⁶. Bilindiği üzere vakıf, Rodos Adası'nda olduğu gibi, Osmanlı Devleti için herhangi bir bölgenin fethinden sonra Müslümanlar arasında dayanışmayı artırmak, İslam dininin yaşatılması ve yayılması için uygulanan önemli bir politikaydı¹⁹⁷. Bu politikanın neticesi olarak Rodos Adası'nda da önemli vakıf eserlerinin vücuda getirildiğini ve bu eserlerin adada yüzyıllar boyu süren Osmanlı egemenliğinin simgeleri olduğunu görmekteyiz¹⁹⁸.

¹⁹³ M.Akif Erdoğan, "The Island of Rhodes Under Otoman Rule: Military Situation, Population, Trade and Taxation", *Arab Historical Review For Ottoman Studies*, yıl: 1996, sayı: 13 – 14, ss. 32 – 34.

¹⁹⁴ William Wittman, 1803, s. 428; Frederic Hasselquist, 1950, s. 175; Bernard Randolph, 1998, s. 26; Jean Thevenot, 1978, s. 238; Thomas Dallam, 1893, s. 40.

¹⁹⁵ M.Akif Erdoğan, a.g.m., s. 36.

¹⁹⁶ Evliya Çelebi, 2005, s. 122.

¹⁹⁷ M.Akif Erdoğan, "Rodos Adasındaki Osmanlı Evkafı: 1522 – 1711", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, yıl: 2000, sayı: 15, ss. 9 – 29.

¹⁹⁸ Rodos Adası'ndaki vakıf eserlerinin ayrıntılı olarak anlatıldığı çalışmalar için bkz; Zeki Çelikkol, 1992; Oktay Aslanapa, "Rodos' da Türk Eserleri", *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: 1966, sayı: 42, ss. 531 – 540; Cengiz Orhonlu, "Oniki Adada Türk Eserleri ve Türk Nüfusu", *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: 1964, sayı: 24, ss. 29 – 34; M.Akif Erdoğan, a.g.m., ss. 9 – 29.

C) Yol Ayrımındaki Bir Mekân Olarak Rodos Adası'nda Ticaret

Osmanlı Devleti, 1522 yılında Rodos Adası'nı St. Jean şövalyelerinin elinden aldıktan sonra, Rodos şehri başta olan üzere, Rodos Adası'nı ve adanın etrafında yer alan diğer küçük adacıkları birleştirerek bir sancak haline getirmiştir¹⁹⁹. Bu sancak ise Kapudan Paşalığa bağlı Cezayir- i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlanmıştır²⁰⁰. Bu sancak yani Rodos Adası, Ege Denizi'nde daha önce birçok defalar vurguladığımız gibi, doğu – batı ve kuzey – güney açısından önemli bir yol ayrımında bulunuyordu. Bu yol ayrımındaki mekân, yeri geldiğinde kutsal topraklara yolculuk eden Latin ve Müslüman hacılar için iyi bir dinlenme durağıydı. Aynı zamanda bu mekân Osmanlı Devleti'nin korsanları gözetlediği ve gemilerini tehlikelerden koruduğu bir sığınak konumundaydı²⁰¹. Stratejik önem bakımından tartışılmaz bir noktada bulunan Rodos Adası, hem diğer adalarla hem de Anadolu toprakları ile ticari faaliyet içerisindeydi. Seyyah Tournefort, Ege adaları arasında mevcut ticareti anlatırken Rodos ve Sakız adaları arasında gerçekleştirilen ticarete de vurgu yapar. Tournefort'a göre Rodos Adası, Sakız Adası'nda üretilen şarabın önemli alıcıları arasındaydı. Aynı zamanda bu şaraplar bölgede yaşayan Rumlar tarafından ithal edilmekteydi²⁰². Rodos Adası, seyyah William Wittman'ın 18. yüzyıldaki gözlemlerine göre;

...büyük ve küçük boyutlardaki gemilerin rahatlıkla girebildiği ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabildikleri korunaklı iki limana sahipti. Bu limanlar [isimleri verilmese bile] farklı ülkelerden farklı kimliklere

¹⁹⁹ Nicolas Vatin, 2000, s. 25.

²⁰⁰ Besim Darkot, 1964, s. 756; Ali Fuat Örenç, 2006, ss. 53 – 54.

²⁰¹ M.Akif Erdoğan, 1996, ss. 32 – 33.

²⁰² Joseph de Tournefort, 2005, I.Kitap, s. 260.

sahip tüccarların oldukça dikkate değer fazlalıkta gemilerini barındırmaktaydı²⁰³.

Frederic Hasselquist'e göre, bu limanlardan başta pamuk olmak üzere, gemi yapımı için hayati önem taşıyan katran ve küçük gemi donanımları ihraç edilmekteydi²⁰⁴. Bu son iki ihraç ürünü oldukça önemlidir. Çünkü küçük gemi donanımlarını meydana getirmek için gemi yapım ustalarına ihtiyaç vardı. İşte bu ustaların Rodos Adası'na Anadolu topraklarından geldiğini görmekteyiz. William Wittman, Anadolu topraklarından, özellikle Karaman'dan adaya gemi yapım ustalarının geldiğini ve bunların Rum, İngiliz ve İsveçlilerin gemilerini onardıklarını belirtir²⁰⁵.

Adada ticarete konu olacak bir diğer madde süngerdir. Frederic Hasselquist'a göre;

Sünger Türkler tarafından oldukça fazla miktarda adadan alınmaktaydı. Adadan çıkarılan sünger özellikle yıkanmada kullanılmak üzere çok fazla talep edilirdi. Ticarete konu olan bu meta şu sıralarda [18. yüzyılın ortaları] Anadolu topraklarına gönderilen önemli mamullerden biriydi²⁰⁶.

Adalar daha önce "Adalarda Korsanlık ve Seyyahların Korsanlara Dair Gözlemleri" başlığı altında vurguladığımız gibi, korsanlar için hem bir sığınak hem de ganimet elde etmek için uğradıkları bir mekândı. Bu mekânlar aynı zamanda Türk ve Barbar korsanların denizde elde ettikleri Hıristiyan kölelerini pazarladıkları yerlerdi. Rodos Adası da Jean Thenevot'un gözlemlerine göre, önemli bir köle pazarıydı ve bu pazar sadece kölelerin pazarlandığı yerler değil, aynı zamanda

²⁰³ William Wittman, 1803, s. 429.

²⁰⁴ Frederic Hasselquist, 1950, s. 176.

²⁰⁵ William Wittman, 1803, s. 412.

²⁰⁶ Frederic Hasselquist, 1950, s. 176.

korsanlar tarafından çeşitli yollardan elde edilen diğer ürünlerin de elden çıkarıldığı alanlardı²⁰⁷.

Yetiştirilen ürünler açısından adanın kendine yeten bir görünümde olduğunu söylemek gerekir. Ancak Rodos Adası iki konuda sıkıntı çekiyordu: Bunlardan birisi su, diğeri ise tahıl ürünleriydi. Adanın su ihtiyacı çoğu zaman kendine yetmiyordu. Bu durum için adada yaşayanların kendi çözümlerini ürettiklerini ve dağların eteklerine suların toplandığı küçük barajlar inşa ettiklerini görmekteyiz²⁰⁸. Tahıl konusunu çözmek için ise Rodos Adası'nda yaşayanların Anadolu'dan özellikle Menteşe, Hamid ve Teke bölgelerinden günlük resmi fiyatlarla tahıl aldıkları görülmektedir²⁰⁹.

Yukarıdaki bilgileri toplarsak, öncelikle deniz yoluyla kutsal topraklara hacı olmak için giden Latinler, genellikle su ve yiyecek tedarik etmek için adaya uğruyorlardı. Çünkü bu ada Latin gemicilerin rotası üzerinde bulunuyordu. Diğer taraftan bunlara ilaveten, Levant limanlarıyla ticaret yapan İtalyan tacirleri bu adaya sık sık uğramaktaydılar. Rodos Adası; Mısır, Kıbrıs ve İstanbul denizyolu hattının üzerinde yer almasından dolayı, kısacası Ege Denizi'nin anahtar noktası olması sebebiyle ticari önemini kesinlikle yitirmemiştir. Bu limanları kullananlar şüphesiz ki sadece Gayr-i Müslim tacir ve hacılar değildi. M. Akif Erdoğan'nun Osmanlı belgelerine göre yaptığı araştırmadan da anlaşılacağı üzere, Anadolu toprakları ile Rodos Adası arasında devletin izin verdiği resmi bir ticaret vardı. Ada, fetih

²⁰⁷ Jean Thevenot, 1978, s. 238.

²⁰⁸ William Wittman, 1803, s. 430.

²⁰⁹ M.Akif Erdoğan, 1996, s. 36.

itibaren iae bakımından Anadolu'ya devamlı olarak bağımlıydı. Et ve özellikle hububat ihtiyacı çoğunlukla Anadolu'dan tedarik edilmekteydi²¹⁰.

Sonuç olarak, Mısır'a giden uzun yolda tüccarların önemli bir uğrak alanı olarak gözüken Rodos Adası, bu bakımdan oldukça hareketli bir ticari merkez konumundaydı²¹¹.

D) Ada İnsanlarına Dair

Yol üzerinde olan ve birçok farklı milletten birçok farklı insanın değişik amaçlarla uğradığı Rodos Adası'nda, Osmanlı Devleti'nin diğer egemenlik alanlarında olduğu gibi, çok değişik kimliklere sahip insanlar yaşamaktaydı. Daha önce de seyyahların gözlemlerine dayanarak dile getirdiğimiz üzere, adada Türk, Musevi, Rum, Yahudi milletlerinden insanlar yaşamaktaydı. Bunların yanı sıra Çingenelerin de önemli oranda yerleştiklerini bilmekteyiz²¹². Bu insanların oluşturdukları nüfusa baktığımızda 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında adaya gelen M. Cornaille Le Bruyn'ın söylemlerine inanırsak ada nüfusunun 12.000 kişiden ibaret olduğunu görürüz²¹³. Ada nüfusuna dair verilen bu rakamdan hareket edilerek 18. yüzyılın sonuna doğru adada, Osmanlı belgeleri üzerine yapılan çalışmaların verdiği bilgilerin ışığında, 37.500 kişinin varlığı bilinmektedir²¹⁴.

²¹⁰ M.Akif Erdoğan, "Rodos Adası'nda 1711 Yılında Timarlar ve Timarlılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, yıl: 1998, sayı: 13, s. 28.

²¹¹ Suraiya Faroqhi, 2004, s. 105.

²¹² M.Akif Erdoğan, 1996, s. 35.

²¹³ Corneille Le Bruyn, 1702, s. 122.

²¹⁴ M.Akif Erdoğan, 1996, s. 35; Zeki Çelikkol, 1992, s. 23.

18. yüzyılda adaya uğrayan William Wittman, bu farklı kimliklere sahip olan ada insanlarından özellikle Rum ve Yahudi kadın ve çocukların giyimlerini mercek altına almıştır. Wittman'a göre,

Yahudi ve Rum kadın ve çocuklar oldukça hoş kıyafetler giyinirlerdi. Ancak bu kıyafetler onlara pek de yakışmıyordu. Onlar mendillerden oluşan bohça biçiminde bir şapka takarlardı ve bu başlarına taktıkları “yakışksız nesne” hoş olmayan bir görüntü sergilemekteydi²¹⁵.

Yine Wittman'a göre, Rumların pamuktan, muhtemelen adada yetiştirdikleri pamuktan, giydikleri kıyafet ise, diğerlerine nazaran daha güzel ve göze hoş gelmekteydi. Ancak bu kıyafetler her gün giyilmez tam aksine festivallerde veya kutsal günlerde giyilirdi²¹⁶.

Rum ve Yahudilerin giyimlerine yönelik kısmi bilgiler veren William Wittman'ın Müslümanların kurban bayramına da eserinde yer verdiğini, ancak Müslümanların yaşam tarzlarına ve giyimlerine dair herhangi bir bilgi aktarmadığını görüyoruz. Bu durumun sadece William Wittman'da değil, Rodos Adası'nı ziyaret eden diğer seyyahlarda da benzer olduğunu belirtmek gerekir.

Wittman'dan önce adayı ziyaret eden bir başka seyyah Frederic Hasselquist, ada insanlarının sosyal yaşamlarına dair ilginç bir ayrıntıyı aktarmaktadır. Hasselquist'in gözlemlerine göre,

Rodos Adası'nda bir delikanlının [hangi milletten olduğu belirtilmemiş] evliliğine müsaade edilmesi için önemli bir şeyi yerine getirmesi gerekliydi; evlenmeden önce belirli bir miktarda süngeri belirli bir derinlikten çıkarmalıydı. Dolayısıyla bu işlevi yerine getiren kişinin evlilik ilişkisine müsaade edilmekteydi²¹⁷.

²¹⁵ William Wittman, 1803, s. 429.

²¹⁶ William Wittman, 1803, s. 433.

²¹⁷ Frederic Hasselquist, 1950, s. 176.

Seyyaha göre bu durum onun ne kadar çevik bir insan olduğunun kanıtlanması için önemliydi.



RODOS ADASI

SONUÇ

Konumları itibariyle Anadolu'nun doğal bir uzantısı olarak kabul edilen Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'un coğrafi, siyasi ve idari, etnik, dini, sosyo – kültürel ve ekonomik durumunu incelemeyi hedeflediğimiz çalışmamızda, İngiliz ve Fransız seyyahların 17. ve 18. yüzyıl'a ait gözlemlerinde yer verdikleri konuların başında, ifade edilen dört adanın fethedilme süreci gelmektedir. Osmanlı Devleti tarafından adaların ele geçirilmesine dair seyyahların verdikleri bilgiler oldukça sınırlı ve yüzeyseldir. Seyahatnamelerde ifade edilen bu bilgilerde, bazı seyyahların adaların fethedilmesine yönelik Osmanlı Devleti'ne karşı bir övgüsü göze çarparken, bir kısım seyyahlarda ise aynı sürece dair bir üzüntü hali görülmektedir. Dolayısıyla seyyahların fetih sürecine dair ifadeleri aynı zamanda onların gerçekleşmiş olaylara karşı öznel bakış açılarını da göstermesi bakımından önemlidir.

Seyyahların üzerinde önemle durdukları ve aralarında hemfikir oldukları konulardan biri, Osmanlı Devleti'nin araştırmamıza konu ettiğimiz dört adayı ele geçirdikten sonra bu bölgelerde uyguladığı müsamahalı politikasıdır. Osmanlı devlet yetkilileri adalarda yaşayan her bir kişinin dini ve etnik kimliğine yönelik olumsuz bir politika izlememiştir. Seyyahların verdikleri bilgiler gösteriyor ki, 17. ve 18. yüzyıllarda adalarda yaşayan farklı dinlere ve kimliklere sahip insanlar rahat bir şekilde yaşamlarını devam ettirmişlerdir.

Ege Adalarının ele geçirilmesinden sonra adaların nüfus yapılarında bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti ele geçirdiği bir bölgede ilk olarak bölge nüfusunun artırılmasına yönelik çabalara girerdi. Nüfus, ele geçirilen bölgenin şenlenmesi için oldukça önemli bir konuydu. Bu bakımdan Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayanlar çeşitli yollarla Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'a yerleştirildi.

İncelediğimiz yüzyıl açısından bakıldığında ve seyyahların verdikleri bilgiler göz önüne alındığında çalışmamızda yer alan dört adadaki Müslüman nüfus, Gayr-i Müslim nüfusa göre daha az sayıda kalmaktadır. Bunun en önemli sebebi adalara olan gönüllü göçün, adalarda insanların geçimini temin edecek iktisadi faaliyetlerin kısıtlı olmasından dolayı, az olmasıydı.

Kimi zaman devlet adamları ve kimi zaman da reayanın adaların ma'mur edilmesine yönelik çalıştıkları ve bunun için çeşitli sorunların çözümü noktasında vakıflar kurdukları seyyahların izlenimleri arasında yer almaktadır. Kurulan bu vakıflar bölge insanının hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti. Aynı zamanda vakıflar, Osmanlı egemenliğinin adalarda yerleşmesinin önemli delillerini oluşturuyordu.

İncelediğimiz seyahatnamelerden anlaşıldığına göre, 17. ve 18. yüzyılda Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'taki mevcut ekonomik faaliyetlerde, çoğu zaman Anadolu'dan getirilen, tahıl ürünlerinin tarımının çok az olduğunu görüyoruz. Buna karşılık sebzeçilikte, meyvecilikte, süngercilikte, sakız maddesinde özellikle zeytincilik ve bağcılık konusunda bir bolluk söz konusudur. Bölgede yaşayanlar yetiştirdikleri zeytinden ağırlıklı olarak yağ elde ederken, üzümünden; şarap, pekmez ve sirke yapmaktaydılar. Bu mamul ürünler ise çoğu zaman çeşitli ülkelerden, Fransa, Venedik, İngiltere, Ancona, Malta vs. tüccarlara satılmaktaydı.

Adalarda madencilik konusunda tuzun ve maden kömüründen üretilen kömür katranının damıtılmasıyla elde edilen bir ürün olan ziftin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. İngiliz ve Fransız seyyahların gözlemlerinden anlaşıldığına göre, özellikle Midilli Adası'nda bu iki maden oldukça bol miktarda çıkarılmaktaydı. Tuz, genel olarak balıkçılıkta, zeytincilikte, süt ürünlerinde ve özellikle etin

muhafazasında kullanılırken, maden kömüründen elde edilen zift ise gemi ve teknelerin kalafatlanması için kullanılırdı.

Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'ta yaşayan insanların gündelik yaşamlarına, adetlerine, geleneklerine, giydikleri kıyafetlere dair gözlemlerde bulunan seyyahlar, kaleme aldıkları seyahatnamelerinde çeşitli bilgiler vermişlerdir. Aktarılan bu bilgilerin ağırlıklı olarak adalarda yaşayan Gayr-i Müslimlere yönelik olduğunu belirtmeliyiz. Müslümanlara dair gözlemler ise çok yüzeyseldir. Özellikle kıyafet konusunda Gayr-i Müslim kadınlar seyahatnamelerde ayrıntılı gözlemlere konu olurken, Müslüman kadınlar "örtülüdür" ifadesi ile geçiştirilir.

17. ve 18. yüzyılda gündelik yaşamın en önemli konularından birisi korsanlardır. Çalışmamızda yararlandığımız seyyahların hemen hepsinin korsanlara dair anlatacakları tecrübeleri bulunmaktaydı. Korsanların adalarla ilişkisi konusunda seyyahların dikkat çektikleri nokta; onların adaları hem ganimet elde edecekleri bir mekân, hem de çeşitli yollardan edindikleri ganimetleri satacakları bir pazar olarak görmeleri idi.

KAYNAKÇA

Alpaslan, Gonca Gökalp. “XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, AdaİmgesiveAkdeniz”, http://vision1.eee.metu.edu.tr/metafor/yazi/1120/rxixyyturk_romani.htm, (11Kasım 2001).

Altuğ, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Akdeniz Siyasetinde Korsanların Rolü”, *Doğu – Batı*, yıl: 2005, sayı: 34, ss. 290 – 295.

Andreasyan, Hrand, *Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi (1608 – 1619)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1964.

Arslan, Hüseyin, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.

Aslanapa, Oktay, “Rodol’da Türk Eserleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: 1966, sayı: 42, ss. 531 – 540.

Aşık Paşa-zâde, *Aşık Paşa-zâde Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 114.

Aybet, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530–1699)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Balducci, Hermes, *Rodos’da Türk Mimarisi*, çev. Celalettin Rodoslu, Ankara: TTK Yayınları, 1945.

Bent, J. Theodore, *Early Voyages and Travels in the Levant: The Diary of Master Thomas Dallam: 1599 – 1600*, London, 1893.

Bloch, Marc, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1989.

Blount, Henry, *A Voyage Into The Levant A Breise Relation of a Journey, lately performed by Master H.B. Gentleman from England by the way of Venice Into Dalmatia, Sclavonia, Bosnah, Hungary, Macedonia, Thessaly, Thrace, Rhodes and Egypt into Cairo*. London, 1636.

Bostan, İdris, “Akdeniz’in Zorlu Korsanları Uskoklar: Adriyatik’te Korsanlar ve Deniz Gazileri”, *Toplumsal Tarih*, yıl: 2004, sayı: 127, ss.64 – 70.

Bostan, İdris, “Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu”, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, ss. 47 – 66.

Bostan, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Braudel, Fernand, *II. Filipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. baskı, cilt: 2, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1993.

Bruyn, Le Corneille, *Voyage To Levant or, Travels in The Prencipal Parts of Asia Minor The Islands of Scio, Rhodes, Cyprus, &c. With an Account of the most Considerable Cities of Egypt, Syria and Holy Land*, London, 1702.

Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Carr, Edward Hallet ve J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: İmge Kitabevi, 1992.

Carr, Edward Hallet, *Tarih nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1996.

Celkan, Gül, *18. ve 19. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerinde Türkiye ve Türkler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.

Cevad, Ali, *Memalik – i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafiyyesi*, İstanbul, 1313.

Chandler, Richard, *Travels in Asia Minor and Greece*, London, 1764.

Çelikkol, Zeki, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 2. baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1992.

Darkot, Besim, “Midilli,” *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 8, s. 282 – 284.

Darkot, Besim, “Rodos,” *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964. cilt: 9, ss. 753 – 758.

Davison, H. Roderic, “Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı”, *Tarih ve Toplum*, yıl: 1993, cilt: 19, sayı: 109, ss. 34–38.

Demircan, Yasemin, “Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyeti”, *Türkler*, yıl: 2000, cilt: 9, ss. 363–372.

Derin, Süleyman, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Durant, Ariel ve Will Duran, *Tarih Üzerine*, çev. Hüseyin Zamantılı, İstanbul: Hülbe Yayıncılık, 1987.

Eickhoff, Ekkehard, “Akdeniz'deki Osmanlı Deniz Cephesi (XVI – XVIII. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, yıl: 2005, cilt: 1, ss. 384 – 391.

Emecen, Feridun, “The Historical Process of the Turkish Settlement in the Island of Limnos”, *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 – 3 July 2004 Bildirileri*, Çanakkale: 2004, ss. 62 – 70.

Erdoğan, Mehmet Akif, “The Island of Rhodes Under Otoman Rule: Military Situation, Population, Trade and Taxation”, *Arab Historical Review For Ottoman Studies*, yıl: 1996, sayı: 13 – 14, ss. 29 – 41.

Erdoğdu, Mehmet Akif, “Rodos Adası’nda 1711 Yılında Timarlar ve Timarlılar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, yıl: 1998, sayı: 13, ss. 25 – 35.

Erdoğdu, Mehmet Akif, “Rodos Adasındaki Osmanlı Evkafı: 1522 – 1711”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, yıl: 2000, sayı: 15, ss. 9 – 29.

Erinç, Sırrı ve Talip Yücel, *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

Ertürk, Yaşar, *Batı Anadolu’nun Ege Denizi (Adalar Denizi)’ne Uzantısı Olan Ada, Adacık ve Kayalıklar*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff), 9. Kitap, İstanbul: YKY Yayınları, 2005.

Fabo, de Athena Macris, *The Aegean Island Question and Greece: A Diplomatic History 1911-1914*, USA: George Washington University, Ph.D., 1981.

Faroqhi, Suraiya (ed.), “Declines and Revivals in Textile Production”, *The Later Ottoman Empire 1603 – 1839*, Cambridge University Press, 2006, s. 356 – 375.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550 – 1650*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

Freely, John, *Jem Sultan: Adventures of a Captive Turkish Prince in Renaissance Europe*. London: Happerperennial Publish, 2005.

Gencer, Ali İhsan, “Osmanlı Türklerinde Denizcilik”, *Yeni Türkiye*, yıl: 2000, sayı: 31, ss.592–612.

Gencer, Ali İhsan, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789 – 1867)*, Ankara: TTK Yayınları, 2001.

Genç, Mehmet, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Yapıt*, yıl: 1984, sayı: 4, ss. 52–76.

Göktürk, Akşit, *Ada: İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, 2. baskı, İstanbul: YKY Yayınları, 2004.

Grelot, Josephus, *İstanbul Seyahatnamesi*, çev. Maide Selen, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, 1998.

Guillauma, A. Olivier, *Voyage Dans L' Empire Othoman L'Egypte Et la Perse, Fait par ordre du Gouvernement, pendant les six premieres années de la République*. 3 cilt, Paris, 1793.

Güçer, Lütfi, "XV – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, yıl: 1963, cilt: 23, sayı: 1 – 2, ss. 1 – 47.

Gürsu, Sevil Tunç, "Tarihte Batı Anadolu Ege, Ege Adaları", *XII. Türk Tarih Kongresi*, yıl: 2000, ss. 335 – 343.

Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı: XIV-XVII. Yüzyıllar*, Ankara TTK Yayınları, 1991.

Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 3. baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1997.

Harichian, Bijan Steven, John Steven Bajor ve Laura Rose Palanker, "Cosmetic Skin Care Compositions and Containing Gum Mastic", <http://www.freepatentsonline.com/6623728>, (23 Eylül 2003).

Hasselquist, Frederic, *Voyages and Travels In The Levant: In The Years 1749, 1750, 1751, 1752. Containing Obsevation In Natural History, Physick, Agriculture, and Commerce: Particular On The Land, and The Natural History of The Scripture*, (ed. Charles Linneus), London, 1950.

Hatipoğlu, Murat, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.

Hayta, Necdet, "Ege Adaları Meselesi ve Ege Adalarının Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Yıl: 2000, Sayı: 336, ss.79-85.

Hayta, Necdet, *Ege Adaları Sorunu: 1911'den Günümüze*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006.

Hentsch, Thierry, *Hayali Doğu (Batının Akdenizli Doğuya Politik Bakışı)*, çev. Aysel Bora, İstanbul: Metis yayınları, 1996.

İlgürel, Mücteba, "Osmanlı Denizciğinin İlk Devirleri", *Belleten*, yıl: 2002, Cilt: LXV, sayı: 243, ss. 637 – 653.

İnalcık, Halil, "Batı Anadolu'da Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumuna Sunulan Bildiri*, Ankara: TTK Yayınları, yıl: 1997, ss. 173 – 185

İnalcık, Halil, "The Rise of Turcoman Maritime Principalities in Anotolia, Byzantium, and Crusades". *The Middle East and Balkans Under The Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, 1993, ss. 309–341.

İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire The Classical Age: 1300–1600*, London: Phoenix Publish, 2000.

İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji*, cilt: 1, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971, s. 299.

İşbilir, Ömer, “Foundation (Vakıf) Establishment Process in Midilli Island Under The Rule of The Otoman Empire”, *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 – 3 July 2004 Bildirileri*, 2004, s. 107 – 111.

Karaduman, Nihat. *XVI, Yüzyılda Midilli Adası: Arşiv Kaynaklarına Göre*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Karakoç, İrfan, “Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe’de Yayımlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Osmanlı*, yıl: 1999, cilt: 9, ss. 94–99.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı–1831*, Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1943.

Karamahmut, Ali (ed.), *Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Ankara: TTK Yayınları, 1998.

Karamahmut, Ali ve S. Sami Başeren, *Ege’de Gri Bölgeler Unutul (may) an Türk Adaları*, Ankara: TTK Yayınları, 2004.

Karpat, Kemal, *Ottoman Population 1830 – 1914*, Madison: 1982.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü’l – Kibar Fî Esfari’l – Bihar*, (haz. Orhan Şaik Gökyay), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları, İstanbul: 1973.

Kaynar, Hakan, *Tarihte Sınırlı Objektivitenin Eksi Bir Kısmı ve İlber Ortaylı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Kiel, Machiel, “Midilli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2005, cilt: 30, ss. 11 – 14.

Kiel, Machiel, “The Island of Lesbos – Midilli Under The Ottomans, 1462 – 1912 Remarks On Its Population, Economy and Islamic Monuments”, *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 – 3 July 2004 Bildirileri*, 2004, ss. 54 – 61.

Küçük, Cevdet (ed.), *Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, 2002.

La Motraye, deAubry, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.

Levi, Akyüz, “Batı Anadolu Kıyıları Mimarisinin Ege Adalarındaki Örneklerle Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi”, *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslarüstü Bir Miras*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, Yıl: 1999, ss. 277 – 285.

Lewis, Bernard, “Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları”, çev. Esim Erdim – Salih Özbaran, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, yıl: 1984, sayı: 2, ss. 245–264.

Lewis, Bernard, “Oryantalizm Sorunu”, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, çev. Ferit Burak Aydar, Ankara: Doğu – Batı Yayınları, 2007, ss. 217–245.

Lithgow, William, *The Totall Discourse of The Rare Adventures & Painefull Peregrinations of Long Nineteene Yeares Travayles from Scotland to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia and Affrica*, London, 1650.

Maclean Gerald, *Doğu’ya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiliz Konukları 1580 – 1720*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul: YKY Yayınları, 2006.

Mardan Emre, “Seyahatnamelerde Anadolu Kenti”, *9. Türk Tarih Kongresi*, 21–25 Eylül 1981, Cilt:3, ss. 1304 – 1321.

Martal, Abdullah, “Yerel Tarih Yazımında Kaynak Kullanımına İlişkin Sorunlar”, *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerleşme*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Mehmet Neşri, *Neşri Tarihi*, (neşr. Mehmet Altan Köymen), cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

Meydan Larousse, cilt: 2, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981.

Mirmiroğlu, Vlademir, *Fatih’in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul: Belediye Matbaası, 1946.

Montagu, Lady Mary, *Türkiye Mektupları (1717–1718)*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul: Tercüman Yayınları, [t.y].

Mordtmann, J.H, “Sakız Adası”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 10, ss. 94 – 97.

Mordtmann, J.H, “Sisam Adası”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 10, ss. 712 – 714.

Orhonlu, Cengiz, “Oniki Adada Türk Eserleri ve Türk Nüfusu”, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: 1964, sayı: 24, ss. 29 – 34.

Örenç, Ali Fuat, “Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları Tarihi”, *Yeni Türkiye*, yıl: 2000, cilt: 6, sayı: 31, ss. 327–336.

Öreñ, Ali Fuat, *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası: 1821 – 1923*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Öreñ, Ali Fuat, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006.

Özel, Oktay, “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

Özdemir, Şenay, *Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695 – 1789)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2004.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt:2, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, s.241.

Parla, Jale, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Parmaksızoğlu, İsmet, "Kaptan Pasa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1964, cilt: 6, ss. 207 – 208.

Pınar, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XVII. Yüzyıl*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1998

Pınar, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XVIII. Yüzyıl*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1996.

Piri Reis, *Kitab – ı Bahriye*, Ankara: T.C. Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2002.

Plotkin Ellen, “Anticancer Activity of Mastic Gum” <http://www.wipo.int/patent/112967>, (19 Mayıs 2004).

Pockocke, Richard, *Voyages de Richard: Membra de la Société Royale, & de celle des Antiquités de Londres, & c. En Orient, dans l’Egypte, l’Arabie, la Palastine, la Syrie, la Grece, la Thrace, & c. & c. & c.*, 6 cilt, Paris, 1772.

Pryor, H. John, *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar ve Türkler*, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.

Randolph, Bernard, *Ege Takımadaları: Arşipelago*, çev. Ümit Koçer, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, 1998.

Said, Edward, *Orientalism*, London: Penguin Books, 2003.

Sandys, George, *Sandys Travailers Containing an History of The Original and Present State of The Turkish Empire: Their Lawes, Governement, Policy, Military*

Force, Courts of Justice and Commerce: The Mahometan Religion and Ceremonies. A Description of Constantinople, The Grand Signiors Seraglio and His Manner of Living. Also, of Greece with The Religion and Customes of The Grecians. A Description. 5nd. Edition, London, 1652.

Sarı, Tanju, *İngiliz Seyahatnameleri Doğrultusunda Osmanlı İktisadi Yapısı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Sodis, Michalis ve George Sodis, “Oral Hygine Product Including Chios Mastic Oil”. <http://www.freepatentsonline.com/5637290>, (10 Haziran 1997).

Şahin, Gürsoy, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007.

Şakiroğlu, Mahmut, “Cezayir-i Bahr-i Sefid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2005, cilt: 8, ss. 500 – 501.

Şemseddin Sami, *Kamusu'l Alam*, cilt: 6, İstanbul, 1316.

Tansel, Selahattin, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul: MEB Yayınları, 1999.

Taşkıran, Cemalettin, *Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1996.

Temel Britannica, cilt:1, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş., 1992.

Thevenot, Jean, *1655 – 1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1978.

Tuncel Metin ve İdris Bostan. “Dünden Günümüze Ege Adaları”. *Coğrafya Dergisi*. Yıl: 1998. Sayı: 16. ss. 27–37.

Turan, Şerafettin, “Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına”, *Kanuni Armağanı*, Ankara: TTK Yayınları, 1970, ss. 47 – 117.

Turner, S. Bryan, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 2. baskı, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Anka Yayınları, 2003.

Türkçe Sözlük, 9. baskı, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1998.

Urgan, Mine, *Utopya'ya Önsöz*, 2. baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, ss. 47 – 65.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, 5. baskı, cilt: 2, Ankara: TTK Yayınları, 2001.

Ünal, Ayhan Afşin, *XVI. Yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde Midilli Sancağı*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlamamış Doktora Tezi, 2002.

Vatin, Nikolas, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz' de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık, 1480 – 1522*, çev. Tülin Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Williams, Ann, “Akdeniz Çatışması”, *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, (ed. Metin Kunt ve Christine Woodhead), çev. Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, ss. 39 – 55.

Wittman, William, *Travels in Turkey, Asia – Minor, Syria, and Across The Desert Into Egypt During The Years 1799, 1800 and 1801, In Company With The Turkish Army and The British Military Mission*. London, 1803.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: TTK Yayınları, 2003.

Yeğenoğlu, Medya, *Sömürgeci Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Yerasimos, Stefanos (ed.), *Tournefort Seyahatnamesi*, I. Kitap, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Yerasimos, Stefanos (ed.), *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Yerasimos, Stefanos, *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV – XVI siècles)*, Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Zachariadou, Elizabeth A, *Trade and Crusade: Venetian and The Emirates of Monteshe and Aydın (1300 – 1415)*, Venice: Library of The Hellenic Enstitute of Byzantine and Post Byzantine Studies, 1983.

ÖZET

Ege Adaları stratejik konumları itibariyle tarihin birçok devresinde olduğu gibi bugün de buldukları konum itibariyle önemli alanlardır. Anadolu toprakları ile Batı coğrafyası arasına sıkışmış bu dağınık coğrafi birimlerin 17. ve 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız seyyahlara göre mercek altına alınması çalışmamızın temel alanını oluşturmaktadır. Ege Adalarının ve incelediğimiz Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'un farklı çerçevelerden görünümünü ortaya koyarken hareket noktamızı tarihi belge niteliği taşımakta olan seyahatnameler oluşturmaktadır.

Araştırmamızın giriş bölümü “Birinci Elden Tarihi Kaynaklar Olarak Seyahatnameler” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm kendi içerisinde üç ayrı başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık altında çalışmamız sırasında yararlandığımız 16 seyyahın seyahatnamelerini tarih sırasına göre verdik. Yeri geldiğinde yararlanılan seyahatnamelerin araştırmamız açısından önemini vurgulayan kısa ve açıklayıcı ifadeler kullandık. İkinci başlığımızda, seyahatnamelerin tarihi birer belge olduklarından hareketle bu belgeler hakkında sorgulayıcı bir yazı kaleme aldık. Bunu gerçekleştirirken de konuyu üç alt başlıkla derinleştirmeye çalıştık. Buradaki amaç, belge olarak kullandığımız seyahatnamelerin niteliğini tespit etmektir. Bu bölümün son başlığında ise seyyahların gerçekleri çarpıtabileceklerinden yola çıkarak seyahatnamelerin Batı dünyasına “hizmet” eden metinler olup olmadıklarını oryantalizm üzerine kaleme alınmış çalışmaların ışığı altında vermeye gayret ettik.

Çalışmamızın birinci bölümü “Ada” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm ise sekiz ayrı başlıktan oluşmaktadır. İlk üç başlık ada mekânını tanımlayıcı ifadeleri içermektedir. Bu başlıklarda anlatılanların ortak hedefi, ada denen coğrafi birimi seyyahların söylemleriyle ve ikinci elden kaynakların anlatımlarıyla daha canlı tasvir

etmektedir. Dördüncü alt başlığımız Ege Adalarının yıllarca süren ülkelerarası problem alanları olduklarını kabul etmekle başlar. Bu başlık altında adaların Türk hâkimiyetinden çıkışına kadar olan mevcut sürecinin panoramasını çıkarmaya çalıştık. Beşinci başlığımız oldukça fazla sayıdaki Ege Adalarının kısaca, derli toplu gruplandırılmasından ibarettir. Birinci bölümün bir sonraki alt başlığında bir coğrafi birim olarak Ege Adalarının Anakara yani Anadolu coğrafyası ile olan ilişkisini anlattık. Bu ilişkiye dair çeşitli örnekleri özellikle ticari ve mimari açıdan örnekleri bu başlık altında vermeye çalıştık. Bu anlatım bize seyyahların konu ettiğimiz dört ada üzerindeki gözlemlerine temel oluşturması bakımından önemlidir. Yedinci başlığımızda ise bir idari birim içerisinde yer alan Ege Adalarının değişen zamana göre farklılaşan idari ve siyasi görünümelerini sunmaya gayret ettik. Nihayetinde, birinci bölümün son başlığında, araştırmamızda yer alan seyyahların gözlemlerine dayanarak 17. ve 18. yüzyılda Ege Denizi ve adalardaki yaşamın en önemli mevzularından birini, korsan faaliyetlerini anlatmaya çalıştık.

Tezimizin son bölümü “Seyahatnamelere Göre Anadolu’nun Giriş Yolu ve Savunulmasında İleri Bir Karakol Olarak Ege Adaları: Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos” dur. Bu bölümde çalışmamızın asıl konusu olan dört adayı mercek altına aldık. Midilli Adası ile başlattığımız incelememizi kuzeyden – güneye doğru hareket ederek Sakız, Sisam ve Rodos Adası ile sürdürdük. Bu adaların dördünde de özellikle seyyahların ve kısmi olarak da ikinci elden kaynakların ağırlık verdikleri mevzular bağlamında başlıklarımızı tespit etmeyi uygun gördük. Araştırmamızın bu bölümünde seyahatnameler doğrultusunda Ege Adalarının coğrafi, siyasi ve idari, etnik, dini, sosyo – kültürel ve ekonomik yapısını inceledik.

İkinci bölümü meydana getiren her bir adanın ilk iki alt başlığında, konu ettiğimiz dört adanın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesinden önceki tarihini anlattık. Daha sonra fetihten itibaren adaların durumunu ve Osmanlı Devleti'nin adalarda uyguladığı değişik politikaları seyyahların duyumlarına dayanan bilgileriyle vermeye çalıştık. Bilindiği üzere, incelediğimiz dört adanın fetih tarihleri 17. ve 18. yüzyıldan çok daha evvel gerçekleşmişti. Dolayısıyla çalışmamız sırasında yararlandığımız seyyahların adaların fethine ve fetihten sonraki sürecine dair ortaya koydukları bilgiler değişik kaynaklardan edindikleri duyumlardan ibaretti.

Araştırmamıza konu ettiğimiz dört adanın ticaret hayatına dair anlattıklarımız her bir adanın üçüncü alt başlığını oluşturmaktadır. Ege Adaları, çalışmamızın çoğu yerinde altını çizdiğimiz üzere, konumları itibariyle gerek kuzey – güney ve gerekse de doğu – batı arasında önemli bir kavşak noktasındadır. Dolayısıyla bu adaların ticaret hayatı oldukça parlak bir görünüme sahiptir. Biz de çalışmamızda bu dört adanın 17. ve 18. yüzyıldaki ticari yaşamını seyyahların eserlerinde ortaya koydukları bilgiler bağlamında sunmaya çalıştık.

Ege Adaları, bugün de olduğu gibi, tarihin birçok evresinde insansız birer kara parçaları olarak düşünülmüştür. Bu eksiklikten yola çıkarak çalışmamızda adalarda yaşamış insanları mercek altına almaya çalıştık. Bunu yaparken de insanların gündelik yaşamını, adetlerini, geleneklerini, etnik yapısını, dini yapısını, giydikleri kıyafetleri vs. yine seyyahların aktardığı aydınlatıcı mahiyetteki bilgilerin ışığı altında inceledik.

SUMMARY

Aegean islands are still important areas as they were in the many phases of history as a result of their strategic locations. Focusing on these dispersed geographical units between Anatolian lands and the West by 17. and 18. Century English and French travelers, forms the basis of our study. As we put forward different views of Aegean Islands, Mytilene, Chios, Samos and Rhodos from different frames, the point where we start is the travel books, which are historical documents.

Introduction chapter of our research has the title of “Travel books as First – Hand Historical Documents”. In this chapter, there are three separate sub - chapters. In the first of these sub - chapters, we have presented the travel books of 16 travelers chronologically, which we have made use of during our studies. We used short and descriptive expressions which underlines the importance of the travel books which we made use of in view of our study. In the second, we have written an interrogative writing about the travel books, from the point that these travel books are historical documents. As we do this, we tried to look deeper in this by three more separate sub - chapters. The aim in here is to determine the features of the travel books which we used as documents. In the last sub – chapter of the introduction, we tried to determine whether these travel books are texts who “service” the West, as the travelers may have falsified the facts.

Chapter 1 of our study has the title of “Island”. In this chapter there are eight sub – chapters. First three sub – chapters include descriptive expressions of the island area. Common aim of these sub – chapters is to present a brighter depiction of the geographical unit called “island” with the expressions of the travelers and the

narration of second – hand sources. Our fourth sub – chapter starts with accepting that the Aegean Islands are areas of international disputes going on for years. Under this sub – chapter, we tried to present the panorama of the period until the Islands are out of Turkish control. Our fifth sub – chapter includes short and orderly grouping of Aegean Islands. In the next sub – chapter, we have presented the relations of Aegean Islands with the mainland, the Anatolia, as a geographical unit and tried to give various examples of this relation especially in commercial and architectural views. This narration is important as it forms the basis of the observations of the travelers on the four islands. In our seventh sub -chapter, we tried to present the administrative and political picture of Aegean Islands which are placed within an administrative unit as the time changes. In the end, in the last sub – chapter of the first chapter, we tried to explain the pirate activities, which is one of the best concerns of life in Aegean Sea and islands in 17. and 18. centuries on the basis of observations of travelers mentioned in our study.

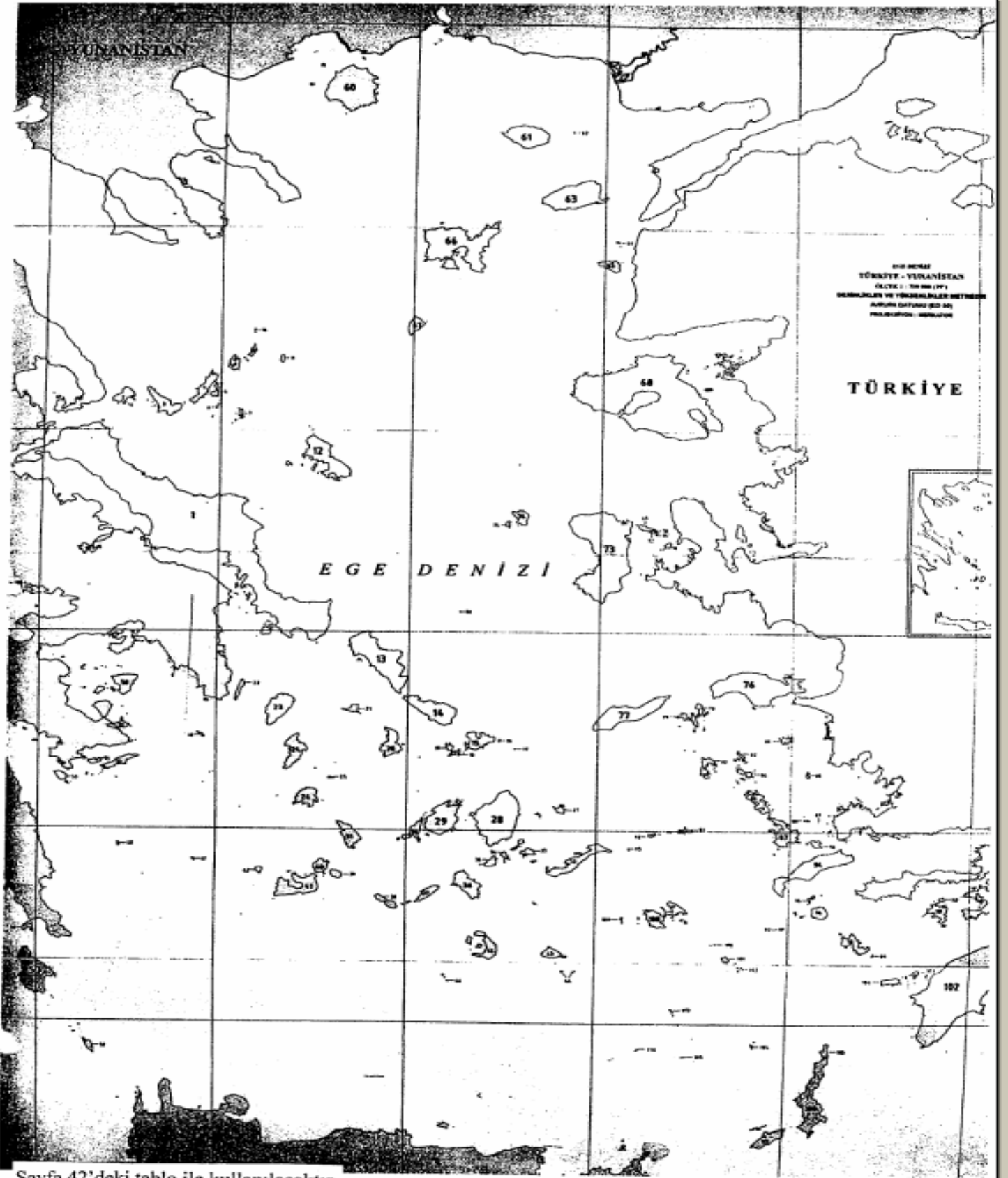
Last chapter of our thesis is “Aegean Islands as an Outpost in the Defense and Entrance of Anatolia for the Travelers: Mytilene, Chios, Samos and Rhodos.” In this chapter, we focused on the four islands, which are the basis of our study. We started the investigation from the island Mytilene, and continued from north to south by islands Chios, Samos and Rhodos. We found it proper to determine our sub – chapters within the frames underlined especially by the travelers and partially by the second – hand sources in all four of these islands. In this part of our study, we evaluated the geographical, political, administrative, ethnic, religious, socio – cultural and economical structure of the Aegean Islands within the frames of travel books.

On the first two sub – chapters of all islands composing the second chapter, we have presented the history of these four islands before they were captured by Ottoman Empire. Then we tried to give information on the status of the islands after the conquest and policies applied on the islands on the basis of information from the travelers. As known, the four islands investigated have been conquered much earlier than 17. and 18. centuries. As a result of this, the information we made use of and put forward by the travelers about the period of conquest of the islands and the period after the conquest of the islands were just “hearsay” from other various sources.

In the third sub – chapters of all islands, we have presented the commercial life in the islands. Aegean Islands, as we underline in various parts of our study, are on the point of a crossroads between north – south and east – west. As a result, the commercial life of these islands has a rather bright picture. In our study, we tried to present the commercial life on these islands in 17. and 18. centuries on the basis of information put forward by the travelers in their travel books.

Aegean Islands are thought to be “peopleless”, as it is thought to be in many phases of history. On the basis of this, we tried to focus on the people lived on these islands. As we do this, we have investigated the daily life, customs, traditions, ethnic structure, religious structure, clothes they wear etc. again on the basis of enlightening information by the travelers.

EKLER



Sayfa 42'deki tablo ile kullanılacaktır.

